

**Funded by
the European Union**

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Юридичний факультет

Кафедра цивільно-правових дисциплін

**УКРАЇНА ТА ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ:
РЕГУЛЮВАННЯ ДОГОВІРНИХ ВІДНОСИН У
ПІСЛЯВОЄННОМУ СУСПІЛЬСТВІ**

**UKRAINE AND THE EUROPEAN UNION:
CONTRACTUAL RELATIONS REGULATION IN THE POSTWAR SOCIETY**

**ТЕЗИ ДОПОВІДЕЙ МІЖНАРОДНОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ**

**МОДУЛЬ ЖАНА МОНЕ
«ДОГОВІРНЕ ПРАВО ЄС»
JEAN MONNET MODULE
«EU CONTRACT LAW»**

6 червня 2025 року, Харків, Україна

Харків – 2025

*Затверджено до розміщення в мережі Інтернет рішенням
Науково-методичної ради Харківського національного університету
імені В. Н. Каразіна (протокол № 11 від 25 червня 2025 року)*

Редакційна колегія: Кирило ВОРОНОВ (відповідальний редактор),
Олена УСТИМЕНКО, Жанна ЗАВАЛЬНА,
Віктор САВЧЕНКО

Адреса редакційної колегії: 61022, м. Харків, майдан Свободи 4
Юридичний факультет
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

Відповідальність за достовірність викладених фактів, автентичність цитат, правопис, стиль, а також правильність списку використаних джерел несуть автори тез, які включені до електронної збірки.

У 45 Україна та Європейський Союз: регулювання договірних відносин у післявоєнному суспільстві: тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (6 червня 2025 року, Харків, Україна) [Електронний ресурс]. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2025. (PDF 106 с.)

URI <https://ekhnuir.karazin.ua/handle/123456789/22453>

До збірника увійшли тези доповідей присвячені сучасному стану і перспективам договірних правовідносин в Європейському Союзі та Україні.

Розраховано на наукових працівників, викладачів, аспірантів, студентів юристів, практиків та представників громадянського суспільства.

Усі тези перевірено на наявність текстових запозичень за допомогою системи StrikePlagiarism.com

URI <https://ekhnuir.karazin.ua/handle/123456789/22453>

UDC 341.24(477+4-6EC)(063)
U 45

*Approved for distribution in the Internet by the decision
of the Scientific-methodical Council of V. N. Karazin Kharkty National University
(Protocol No 11, June 25, 2025)*

Editorial board: Kyrylo VORONOV (Executive Editor),
Olena USTYMENKO, Zhanna ZAVALNA,
Viktor SAVCHENKO

The editorial board address: 61022, Kharkiv, Svobody sq., 4,
School of Law
V. N. Karazin Kharkiv National University

The authors are responsible for the content and accuracy of the facts set forth in the abstract included in this electronic collection

Ukraine and the European Union: contratrual relations regulation in the postwar society: Abstracts of the International Scientific and Practical Conference (Kharkiv, June 6, 2025) [Elecronic resource]. Kharkiv: V. N. Karazin Kharkiv National University, 2025. (PDF 106 p.)

URI <https://ekhnuir.karazin.ua/handle/123456789/22453>

The collection includes abstracts on the current state and prospects of contractual legal relations in the European Union and Ukraine.

For researchers, teachers, postgraduate students, law students, practitioners and representatives of civil society.

All abstracts were checked for academic plagiarism using the StrikePlagiarism.com system

URI <https://ekhnuir.karazin.ua/handle/123456789/22453>

© V. N. Karazin Kharkiv
National University, 2025
© The team of authors, 2025

ПРАВОВІ АСПЕКТИ УКЛАДЕННЯ КОНТРАКТІВ У СФЕРІ МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ

Антол Ірина Вячеславівна,

к.ю.н., старший викладач кафедри
правового забезпечення підприємницької
діяльності та фінансової безпеки ННІ № 5,
ХНУВС

Міжнародні контракти є важливими інструментами забезпечення прав та інтересів суб'єктів міжнародного приватного права в умовах глобалізації та розвитку міжнародної торгівлі. В умовах воєнного стану укладення таких контрактів набуває нових викликів, адже держави змушені адаптувати правове регулювання та торгові відносини до екстраординарних обставин. В Україні, як і в інших країнах, під час військового конфлікту виникають суттєві труднощі в укладенні і виконанні міжнародних контрактів. Це зумовлено нестабільною ситуацією, змінами в економічній та політичній ситуації, а також необхідністю швидко реагувати на зміни, що виникають у ході бойових дій.

У нормальних умовах міжнародні контракти укладаються відповідно до міжнародних договорів та національного законодавства. Однак, в умовах воєнного стану правове регулювання може бути змінене, і важливим є встановлення спеціальних норм, що дозволяють адаптувати угоди під обставини військових дій. В Україні закони, що регулюють зовнішньоекономічну діяльність, у разі введення воєнного стану можуть бути змінені для забезпечення оперативності укладення контрактів та мінімізації економічних втрат.[1]

Одним із найбільших викликів є забезпечення виконання зобов'язань за міжнародними контрактами під час війни. У зв'язку з неможливістю своєчасного виконання через обстріли, відсутність робочої сили або тимчасову втрату доступу до ресурсів, виникає потреба у запровадженні нових механізмів правового захисту сторін. Зокрема, питання форс-мажору, який може бути введений на період воєнних дій, потребує чіткішого визначення та застосування.[2].

Незважаючи на сучасні тенденції до використання цифрових технологій в укладенні контрактів, у воєнний час залишається багато правових та технічних обмежень, що ускладнюють цей процес. Законодавство, яке регулює електронні підписи та електронні документи, не завжди враховує особливості війни, зокрема, відсутність доступу до електронних засобів зв'язку, низьку безпеку онлайн-операцій або порушення електричних мереж. [3].

В умовах воєнного стану держава може змінити свою роль у регулюванні міжнародних контрактів, надаючи більше повноважень бізнесу та зменшуючи втручання органів контролю. Однак, це може призвести до зловживань з боку однієї зі сторін контракту, що створює додаткові ризики для міжнародної співпраці. [4].

В умовах війни ускладнюється доступ до міжнародних арбітражів, а також проблеми з виконанням рішень арбітражних та судових органів через порушення комунікаційних та фінансових каналів. Важливою є розробка нових механізмів альтернативного вирішення спорів для забезпечення стабільності зовнішньоекономічних відносин. [5].

Після завершення війни важливим завданням буде відновлення міжнародних контрактів і укладення нових угод. Однак, необхідно розробити стратегії для відновлення довіри до зовнішньоекономічних відносин, зокрема шляхом адаптації міжнародного права до нових реалій та створення умов для безпечної та ефективної співпраці.

Таким чином, укладення міжнародних контрактів в умовах воєнного стану ставить перед правовими інститутами нові виклики. Важливою є адаптація міжнародного та національного законодавства до реалій війни, забезпечення правової стабільності та ефективного захисту прав усіх учасників міжнародної торгівлі.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» від 15 березня 2022 року № 2136-IX.
2. Ковальчук, М. О. «Актуальні проблеми форс-мажору в міжнародних контрактах». Юридичний науковий журнал, 2021.
3. Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг» від 22.05.2003 № 851-IV.
4. Коробець, Ю. В. «Особливості регулювання зовнішньоекономічних контрактів в умовах кризи». Право та економіка, 2020.
5. Гавриленко, О. В. «Міжнародні арбітражі та альтернативні способи вирішення спорів у кризових ситуаціях». Київ, 2021.

ВПЛИВ ЦИФРОВІЗАЦІЇ НА ДОГОВІРНЕ ПРАВО ЄС: АНАЛІЗ ЗМІН У ДОГОВІРНИХ ВІДНОСИНАХ В УМОВАХ ЕЛЕКТРОННОЇ КОМЕРЦІЇ ТА НОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ, ТАКИХ ЯК БЛОКЧЕЙН

Бейник Микола Миколайович,
студент юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна

У сучасному світі, що стрімко змінюється під впливом технологічного прогресу, цифровізація стала невід'ємною частиною економічної діяльності, зокрема в сфері комерції та правового регулювання. Особливо помітно це проявляється в договірному праві, де традиційні підходи до укладання, виконання та контролю за договорами поступово трансформуються під впливом нових технологій. У цьому контексті електронна комерція та інноваційні

технології, такі як блокчейн, відкривають нові можливості, але й ставлять перед правовою системою нові виклики. Поширення електронних договорів, смарт-контрактів та інших інноваційних рішень вимагає адаптації існуючих правових норм і практик до нових реалій. Також спостерігається все більша роль блокчейн-технологій у формуванні нових правових норм.

Електронна комерція (e-commerce) визначається як здійснення торговельних операцій через електронні платформи, зазвичай в Інтернеті. Це включає продаж товарів і послуг, а також обмін інформацією між підприємствами (B2B), підприємствами та споживачами (B2C) та між споживачами (C2C). [1]. В умовах стрімкої цифровізації бізнес-середовища, електронні договори стають дедалі популярнішими. Вони забезпечують швидкість, ефективність та зручність у веденні бізнесу.

Основними нормативними актами Європейського Союзу, що регулюють електронну комерцію, є:

- Директива 2000/31/ЄС (Директива про електронну комерцію) — встановлює правові рамки для електронних угод, включаючи питання щодо укладання контрактів в електронному вигляді, відповідальність постачальників послуг інформаційного суспільства та захист прав споживачів. [2].

Регламент (ЄС) № 910/2014 (eIDAS) - забезпечує правову силу електронних підписів і довірчих послуг, що є критично важливими для безпечного укладання електронних договорів. Регламент визначає юридичну силу електронних підписів, печаток і записів та дозволяє сторонам укласти угоди без необхідності фізичного підпису документів. [3].

Директива 2011/83/ЄС (Директива про права споживачів) - регулює інформаційні вимоги до угод, укладених на відстані, що захищає права споживачів у контексті електронної комерції, надає споживачам права на відмову від договору. Також ця директива вимагає від продавців надання чіткої інформації про умови угоди, що підвищує рівень захисту прав споживачів. [4].

Регламент (ЄС) 2016/679 (GDPR) - забезпечує захист персональних даних у процесі укладання та виконання електронних договорів. Хоча цей документ стосується захисту даних, він має значення для електронних договорів, оскільки обробка персональної інформації є критично важливою для укладання угод онлайн. [5].

Попри численні переваги, електронна комерція стикається з рядом проблем і викликів, які можуть вплинути на ефективність укладання та виконання електронних договорів:

- зростання кіберзлочинності ставить під загрозу безпеку даних споживачів і підприємств. Захист персональних даних відповідно до Регламенту (ЄС) 2016/679 (GDPR) є важливим аспектом, але реалізація ефективних заходів безпеки залишається складним завданням;

- збої в роботі платформ електронної комерції можуть призвести до фінансових втрат і негативного досвіду для споживачів. Надійність технологій є критично важливою для успішного ведення бізнесу;

- не всі споживачі мають рівний доступ до технологій, що може обмежити їх можливості брати участь у електронній комерції. Це особливо стосується людей похилого віку та тих, хто проживає у віддалених районах;

- багато споживачів все ще скептично ставляться до онлайн-покупок через страх шахрайства або неналежного виконання угод. Підвищення рівня довіри є важливим аспектом для розвитку електронної комерції;

Слід також згадати про технології блокчейн, які стали важливим інструментом у багатьох сферах, включаючи фінанси, логістику, охорону здоров'я та звичайно право. Блокчейн пропонує нові способи ведення бізнесу та укладання угод, які можуть суттєво змінити традиційні підходи до договірних прав.

Застосування блокчейну у договорах регулює:

- Регламент (ЄС) 910/2014 (eIDAS): встановлює правові рамки для електронних підписів, електронної ідентифікації та довірчих послуг в ЄС, що є важливим для реалізації блокчейн-технологій у бізнес-процесах.

- Директива (ЄС) 2016/943 (Директива про охорону комерційної таємниці) — регулює питання захисту комерційної інформації, що може бути важливим для компаній, які використовують блокчейн для зберігання конфіденційних даних. [8].

Ще одним цікавим новітнім інструментом заснованим на технології блокчейну є Смарт-контракт, програма, що автоматично виконує умови контракту при настанні певних умов. Це дозволяє зменшити потребу в посередниках. Регулює застосування смарт-контрактів Директива (ЄС) 2019/1024 (Директива про відкриті дані) — сприяє розвитку інноваційних рішень на основі нових технологій, включаючи смарт-контракти. [6], та Директива (ЄС) 2019/770 про контракти на цифровий контент і цифрові послуги: визначає правила для укладення контрактів у цифровій сфері. [7].

Впровадження блокчейн-технологій і смарт-контрактів у договірні відносини ставить перед правовою системою ряд нових викликів пов'язаних з визнанням смарт-контрактів як юридично обов'язкових угод. Деякі юрисдикції вже визнають їх юридичну силу, але загальноприйнятої практики ще немає.

Відповідно до GDPR, особисті дані не можуть бути збережені в незмінному вигляді на блокчейні без можливості їх видалення. Це може створити конфлікти між принципами прозорості блокчейну і правами на конфіденційність. У випадку невиконання умов смарт-контракту з технічних причин та збоїв важливо визначити, хто несе відповідальність за можливі помилки в коді - розробник контракту, користувач чи платформа.

В останні роки багато компаній в ЄС успішно впровадили електронні договори та блокчейн-технології, що дозволило їм оптимізувати бізнес-процеси.

- Estonian e-Residency. Естонія стала піонером у впровадженні електронних послуг, включаючи e-Residency, що дозволяє іноземцям відкривати бізнес у країні через електронні договори. Це спростило процес реєстрації компаній та зменшило адміністративні витрати. [9].

- Програма TradeLens. TradeLens - це блокчейн-платформа, розроблена компаніями IBM і Maersk для покращення прозорості та ефективності у ланцюгах постачання. Вона дозволяє всім учасникам процесу обмінюватися інформацією через безпечний і незмінний реєстр.

Незважаючи на доволі успішний старт (принаймні самі розробники визнали його таким) у 2018 році, надалі проєкт зіткнувся з різними складнощами і у 2023 році його було закрито. Проєкт TradeLens на жаль не зміг перетворитися на самостійний бізнес з очікуваними фінансовими показниками. [10].

Успішні приклади використання електронних договорів і блокчейн-технологій свідчать про їх потенціал для оптимізації процесів. У той же час існуючі директиви та регламенти потребують оновлення, щоб врахувати специфіку електронних договорів та блокчейн-технологій. У майбутньому договірне право ЄС в умовах цифровізації має потенціал для подальшого розвитку, зокрема через інтеграцію нових технологій, які можуть змінити способи ведення бізнесу та укладання угод.

Цифровізація та відповідні нормативні акти ЄС суттєво змінили процеси формування та виконання електронних договорів. Завдяки таким змінам, як визнання електронного підпису, автоматизація процесів і захист прав споживачів, бізнес має можливість працювати більш ефективно і безпечно. Технології блокчейн мають потенціал значно змінити договірне право завдяки своїй здатності забезпечувати безпеку, прозорість та автоматизацію процесів укладення угод. Однак їх впровадження також викликає ряд правових питань, які потребують детального аналізу та адаптації існуючих норм права до нових реалій.

Загалом, цифровізація відкриває нові горизонти для розвитку договірного права, але для успішної інтеграції нових технологій у правову практику необхідно вирішити ряд правових і технічних проблем. Інтеграція блокчейну та смарт-контрактів, поряд із удосконаленням нормативно-правової бази, дозволить максимально ефективно використовувати потенціал цих технологій, що сприятиме оптимізації бізнес-процесів та зміцненню правових гарантій у сфері електронної комерції.

Список використаних джерел:

1. B2B, B2C, B2B2C... C2C, C2B... What do they mean? URL: <https://orienteed.com/en/b2b-b2c-b2b2c-c2c-c2b/>
2. Directive 2000/31/EC of the European Parliament and of the Council of 8 June 2000 on certain legal aspects of information society services, in particular electronic commerce, in the Internal Market ('Directive on electronic commerce'). URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2000/31/oj/eng>
3. Regulation (EU) No 910/2014 of the European Parliament and of the Council of 23 July 2014 on electronic identification and trust services for electronic transactions in the internal market and repealing Directive 1999/93/EC. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2014/910/oj/eng>
4. Directive 2011/83/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2011 on consumer rights, amending Council Directive 93/13/EEC and Directive 1999/44/EC of the European Parliament and of the Council and repealing Council Directive 85/577/EEC and Directive 97/7/EC of the European Parliament and of the Council Text with EEA relevance. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2011/83/oj/eng>
5. Шлрл. Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2016/679/oj/eng>
6. Directive (EU) 2019/1024 of the European Parliament and of the Council of 20 June 2019 on open data and the re-use of public sector information (recast). URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2019/1024/oj/eng>
7. Directive (EU) 2019/770 of the European Parliament and of the Council of 20 May 2019 on certain aspects concerning contracts for the supply of digital content and digital services. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2019/770/oj/eng>
8. Directive (EU) 2016/943 of the European Parliament and of the Council of 8 June 2016 on the protection of undisclosed know-how and business information (trade secrets) against their unlawful acquisition, use and disclosure. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2016/943/oj/eng>
9. Your digital id , your company , your freedom. URL: <https://www.e-resident.gov.ee/>
10. A.P. Moller - Maersk and IBM to discontinue TradeLens, a blockchain-enabled global trade platform. URL: <https://www.maersk.com/news/articles/2022/11/29/maersk-and-ibm-to-discontinue-tradelens?exit=Newsletter>

Науковий керівник: доцент кафедри цивільно-правових дисциплін юридичного факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, к.ю.н., К.М. Воронов.

СУТНІСТЬ ПРИНЦИПУ СВОБОДИ ДОГОВОРУ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ ДОГОВІРНОМУ ПРАВІ

Борисенко Анастасія Андріївна,
студент юридичного факультету
Харківського національного університету
імені В.Н. Каразіна

Принцип свободи договору є одним з основних базисних принципів європейського договірного права. В продовж певного часу науковці, законодавці докладали зусиль для систематизації нормативних положень, що втілюють принципи договірного права, що вплинуло на весь європейський правовий простір. Так виникли “Принципи європейського договірного права” та низка інших міжнародних зводів принципів.

Принципи договірного права відіграють ключову роль у процесі гармонізації та адаптації національного законодавства до законодавства Європейського Союзу. Вони слугують основою для формування загальних правил укладення, зміни та розірвання договорів, а також визначають механізми врегулювання договірних відносин і порядок реалізації прав та обов'язків сторін. Національне законодавство та законодавство Європейського Союзу встановлюють відповідальність і передбачають негативні наслідки у разі порушення принципів договірного регулювання.

У європейській практиці принцип свободи договору закріплений у статті 1:102 Принципів договірного права ЄС, "(1) Сторони договору є вільними в його укладенні та визначенні його змісту за умови дотримання вимог добросовісності та чесного ведення справ, а також обов'язкових правил, викладених у цих Принципах. (2) Сторони можуть виключити застосування будь-яких з положень Принципів чи відхилити або змінити їх наслідки, за випадком винятків, коли цими Принципами передбачено інше." [2, с. 98].

Європейські науковці виділяють три основні складові принципу свободи договору: вільний вибір контрагента, свобода прийняття або відхилення договірної пропозиції та свобода визначення змісту самого договору [1]. Таким чином, принцип свободи договору означає, що людина самостійно вирішує, з ким і на яких умовах укласти договір. Водночас, як українське договірне право передбачає, що при укладенні договору сторони повинні діяти в рамках чинного законодавства та відповідно до звичаїв ділового обороту [4].

Як зазначає Р. Ю. Ханік-Посполітак, зміст принципу свободи договору, закріплений у статті 1:102, відображає історичний розвиток принципу свободи договору в системі інституту договірного права (його еволюційний процес - теоретичний і практичний) та узгоджену позицію між різними правовими позиціями держав-членів Європейського Союзу [3, с. 128-130].

Що стосується обмежень застосування принципу свободи договору, то слід зазначити, що принципи європейського договірного права ґрунтуються на усталеній практиці, яка є результатом систематичного використання комерційних звичаїв і традицій та враховує потреби, що випливають з природи сучасних комерційних відносин. Згідно з усталеною практикою договірного права Європейського Союзу, принцип свободи договору застосовується в поєднанні з принципами добросовісності та чесності. Тільки після дотримання цих принципів застосовуються обов'язкові положення принципів європейського договірного права.

Таким чином, принцип свободи договору в європейському договірному праві є основоположним принципом, який гарантує право сторін самостійно визначати умови співпраці, обирати контрагента та приймати рішення про укладення договору. Водночас ця свобода реалізується не ізольовано, а в межах, встановлених імперативними правовими нормами, і в поєднанні з принципами добросовісності, чесності та справедливості. Такий підхід дозволяє узгодити автономію волі сторін з вимогами публічного інтересу та гарантувати стабільність договірних відносин і правову передбачуваність у сфері приватного права будь якої держави.

Список використаних джерел:

1. Research Handbook on EU Consumer and Contract Law. Edited by Twigg-Flesner C. University of Hull, UK: Cheltenham, UK; Northampton, MA, USA, 2016. 624 p.
2. Принципи європейського договірного права. Коментарі та рекомендації / Пер. з англійської ТОВ «Асоціація експортерів і імпортерів «ЗЕД»Київ: Асоціація «ЗЕД», 2013. 304 с.
https://www.zed.ua/images/files/PECL_short.pdf (дата звернення: 15.05.2025).
3. Ханік-Посполітак Р. Ю.. Принципи свободи договору в європейському праві. Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки 2006 р. С. 128-130.
<https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/0f8a7a1b-1b8c-4aae-9c38-261e44ed3730/content> (дата звернення: 15.05.2025).
4. Цивільний Кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року № 435-IV. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 15.05.2025).

Науковий керівник: професор кафедри цивільно-правових дисциплін юридичного факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, д.ю.н., проф. Ж.В. Завальна

ГЛОБАЛІЗАЦІЯ ЯК ФАКТОР ВПЛИВУ НА ПРАВОСУБ'ЄКТНІСТЬ ДЕРЖАВИ В ДОГОВІРНИХ ВІДНОСИНАХ

Відлер Ольга Миколаївна,
кандидат наук з державного управління,
доктор філософії
Варненський вільний університет
Чорноризця Грабаря
м. Варна, Болгарія

У сучасному світі все змінюється і розвивається з великою швидкістю. Глобалізаційні процеси здійснюються не лише в світовій економіці та політиці, але також торкнулися і сфери права [1]. Через створення впливових та авторитетних наддержавних структур національні правові системи втрачають свої особливості, в тому числі в сфері регулювання договірних відносин. Так, глобалізація уніфікує і знеособлює національні системи права, діючи в напрямку створення єдиного спочатку регіонального, а потім і світового інформаційного та нормативного простору.

Проблема впливу глобалізаційних процесів на національне право не є новою, але питання зміни правового регулювання договірних відносин на сьогодні залишаються практично не дослідженими, що викликає необхідність більш ретельного дослідження даного явища. В результаті вивчення проблем впливу глобалізації на правосуб'єктність окремих держав, а через неї і на договірне право цих країн, було виявлено деякі особливості, які висвітлені в нижченаведених тезах.

1) Оцінка глобалізації як фактора впливу. Науковці обговорювали глобалізацію як один із потужних впливів на економіку [2], державне управління [3] та право [4, 5] держави. Глобалізація як фактор впливу на суспільні відносини оцінюється авторами в дуалістичній системі «позитив – негатив». Опрацювавши позицій авторів різних галузей наук, виявляються спільні негативні та позитивні риси, які проявляє глобалізація незалежно від галузей її вивчення.

До її *позитивних ознак віднесені*: відкритість ринків; динамізм в розвитку національної економіки; підвищення життєвого рівня; інтеграція у всесвітню економіку; створення нових робочих місць; стимулювання ефективності виробництва; розширення економічного зростання; інформаційна революція; розширення взаємодії культур та цінностей; посилення тенденцій до побудови демократичних суспільств; посилення охорони та захисту прав людини та основних свобод; розвиток ринкових механізмів; інші.

До *негативних ознак* глобалізації зараховуються: незахищеність внутрішніх ринків; підвищення ризику відтоку працездатного населення; збільшення кількості бідного населення; нерівномірність розподілу прибутків між державами; втрата реальних економічних важелів впливу; фінансова невизначеність для окремих верств населення та держави взагалом; тощо [6].

Такі, дуже часто взаємовиключні тенденції не дають позитивного ефекту для встановлення та розвитку правового регулювання договірних відносин на рівні окремих держав.

2) *Інтереси наддержавних утворень.* Фактором впливу є не обставини, а діяльність суб'єктів від яких відходить такий вплив. Так, на рівні світового господарства суб'єктами, які можуть впливати на фінансову та правову політику держави є: учасники світового фінансового ринку, міжнародні фінансові організації, іноземні банки-партнери, уряди іноземних держав інші інституції. Вважається, що названі суб'єкти визначають динаміку світової економіки, її напрямки та тенденції, а також співпрацюють із конкретними не скільки державами, скільки із конкретними урядами.

Вплив формується залежно від інтересів названих учасників, а також укладених геополітичних союзів. Яскравим прикладом є вплив Європейського Союзу. В результаті регіональної взаємодії держав учасниць є створення регіонального права, яке має потужні впливи на національне право. Такий вид глобалізації називають регіоналізацією [1]. Останню можна вважати однією із стадій глобалізації, оскільки вона має схожі механізми впливу на правові системи держав даного регіону. Регіоналізація означає свідоме об'єднання держав в процесі глобалізації. Таким чином утворюються правові простори, які мають своє універсалізоване право, яке поширюється на певну кількість держав. Існування таких правових просторів викликано необхідністю єдиного врегулювання економічних та договірних зв'язків держав, що входять до регіону. Таким чином договірне право Європейського союзу можна вважати регіональним правом.

Регіональне право, що формується в результаті інтеграції різних національних правових систем у рамках регіонів є за своїм характером наднаціональним та добровільно встановленим. Об'єднуючись в регіональні союзи, національні держави добровільно йдуть на обмеження свого суверенітету, передаючи частину своїх повноважень щодо правового регулювання окремих питань в окремих сферах (наприклад, договірних відносин) на рівень міждержавного об'єднання.

Такі впливи глобалізаційних процесів оцінюються науковцями як негативні, оскільки загрожують втратою голосу держави в суголосі країн, що сформували єдине суспільство [7, с. 24]. Водночас, позитивною стороною є те, що регіональне право буде засноване на принципах одноманітного регулювання договірних відносин, що досягається за допомогою гармонізації національного законодавства та уніфікації національних правових норм відповідно до європейських стандартів. Таким чином, у рамках регіонального права виробляються відповідні політичні та правові рішення, які носять обов'язковий характер у рамках національних правових систем [8, с. 74].

3) *Особливості формування правосуб'єктності держави в договірних відносинах*

Рішення Суду ЄС від 31 березня 1971 р. тлумачить положення установчих документів Європейського Союзу щодо компетенції органів співтовариства та

зазначає, що правосуб'єктність Європейського співтовариства не обмежується лише його правоздатністю з питань діяльності співтовариства у його внутрішній сфері, а включає також правоздатність встановлювати договірні відносини з третіми країнами стосовно всіх цілей, зафіксованих у першій частині установчого договору [9]. З цього витікає, що Суд ЄС спираючись на концепцію необхідної компетенції, визначив зовнішню компетенцію Співтовариства як природне поширення впливу внутрішніх відносин на регулювання договірних відносин із державами-членами та із третіми країнами.

Через міжнародні угоди (ст. 218 ДФЄС) [10], що укладаються із іншими країнами, здійснюється розширення дії права ЄС на відносини з іншими суб'єктами міжнародного права, оскільки такі угоди можуть включати правові положення, запозичені з первинного та вторинного права ЄС, або мати вимогу про необхідність приведення внутрішнього права третіх країн у відповідність до положень договірної права ЄС. Так, наддержавні публічні договори стають основою для зміни як всієї економічно-фінансової політики держави, так і частини правового регулювання, зокрема договірної права на внутрішньо-правовому рівні конкретних держав.

Наведені висновки мають проміжний характер і вимагають подальшого дослідження проблеми впливу глобалізації на правосуб'єктність держави у її діяльності.

Список використаних джерел:

1. Хаустова М.Г., Ліпнік В. Вплив глобалізації на правову систему України. Порівняльно-аналітичне право. № 1. 2019.С. 66-70. <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/35728/1/%D0%92%D0%9F%D0%9B%D0%98%D0%92%20%D0%93%D0%9B%D0%9E%D0%91%D0%90%D0%9B%D0%86%D0%97%D0%90%D0%A6%D0%86%D0%87.pdf>
2. Стігліц Д. Глобалізація та її тягар. Пер. Іщенко А. Київ: КМ Академія, 2003. 252 с.
3. Войтович Р.В. Вплив глобалізації на систему державного управління (теоретико-методологічний аналіз): монографія / За ред. В.М. Князева. Київ: Вид-во НАДУ, 2007. 348 с.
4. Таманага Б. Верховенство права: історія, політика, теорія / пер. з англ. Іщенко А. Київ: Києво-Могилянська академія, 2007. 446 с.
5. Удовика Л.Г. Трансформація правової системи в умовах глобалізації: антропологічний вимір : монографія. Харків: Право, 2011.552 с.
6. Горбатенко В. Футурологія і політика: монографія. Київ: Академвидав, 2019. 288 с.
7. Бринцев В.Д. Судовий конституціоналізм в Україні: доктрина і практика формування : монографія. У 2 кн. Кн. 1. Харків: Право, 2013. 392 с.
8. Орзіх М.Ф. Конституційні перетворення в Україні: історія, теорія і практика: монографія. Київ: Юринком Інтер, 2013. 512 с.
9. Judgment of the Court of 31 March 1971. Commission of the European Communities v Council of the European Communities. European Agreement on Road

Transport. Case 22-70. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:61970CJ0022>

10. Договір про заснування Європейської Спільноти (Договір про заснування Європейського економічного співтовариства)
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_017#Text

ОСОБЛИВОСТІ ДОГОВІРНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВОЛОНТЕРСЬКИХ ВІДНОСИН

Войтович Анна-Марія Ігорівна,
 Студентка юридичного
 факультету Харківського
 національного університету імені
 В.Н. Каразіна

Актуалізація теми волонтерства в Україні пов'язана зі значним посиленням волонтерського руху, що розпочався після 2014 року і особливо активізувався після повномасштабного вторгнення РФ у 2022 році. Волонтерство стало важливим чинником підтримки військових, внутрішньо переміщених осіб та вразливих груп населення, оскільки державні органи не можуть повністю забезпечити їхні потреби в умовах війни. На сьогоднішній день, у договірних відносинах із надання безоплатних робіт, послуг, майна та інших благ, взагалі, та у волонтерських зокрема, відмічаються зловживання як волонтерами, псевдоволонтерами, так і представниками влади всіх рівнів. Дані проблеми, на ряду із іншими, пов'язані із недосконалістю діючого законодавства.

Проведене дослідження стосувалося аналізу на предмет розрізнення законодавчого визначення понять гуманітарної та волонтерської допомоги; виділення особливостей договору про надання волонтерської допомоги та договору на провадження волонтерської діяльності. Результати дослідження викладені в наступних тезах.

1) Поняття та сутність волонтерської допомоги. З аналізу положень Закону України «Про волонтерську діяльність» волонтерська діяльність це добровільна, соціально спрямована, неприбуткова діяльність, що здійснюється волонтерами шляхом надання волонтерської допомоги (ч. 1 ст. 1 ЗУ «Про волонтерську діяльність»). Волонтерською допомогою, вважається безоплатні дії чи сукупність дій волонтерів у вигляді виконання робіт чи послуг здійснених для підтримки певних груп чи ініціатив, також часто пов'язана з допомогою в кризових ситуаціях, але виконується на основі особистої добровільної участі [2]. Не є волонтерською діяльністю безоплатне виконання робіт або надання послуг особами, що здійснюється на основі сімейних, дружніх чи сусідських відносин (абзац 4 частини першої ст. 1 цього Закону) [2]. Волонтерська допомога є формою благодійної діяльності, що означає, що будь-яка волонтерська допомога

є благодійною діяльністю, але не всяка благодійна діяльність є волонтерською допомогою.

Відповідно, виходячи із останнього такою, ще одним видом благодійної допомоги є гуманітарна допомога, але остання не є волонтерською допомогою.

2) Підставами надання волонтерської допомоги є договори. [5]. Закон України «Про волонтерську діяльність» вказує на можливість укладення двох видів договорів: договір про надання волонтерської допомоги; договір про провадження волонтерської діяльності [2].

Договір про надання волонтерської допомоги регулюється ст. 10 згаданого Закону, але дана стаття не містить визначення такого договору [2]. Виходячи із аналізу норм зазначеного Закону можна стверджувати, що договір про надання волонтерської допомоги має містити: предмет договору – роботи чи послуги, які мають бути конкретизовані шляхом опису волонтерської допомоги (завдання), а також вказівкою на строк їх виконання (період провадження волонтерської допомоги); права та обов'язки сторін; відповідальність за заподіяння збитків (у т. ч. відшкодовувати прямі збитки, спричинені відмовою від отримання волонтерської допомоги, абз. 4 ч. 3 ст. 8 вищезгаданого Закону). Сторонами договору є волонтер та отримувач волонтерської допомоги. За даним договором волонтерська допомога може надаватися як на базі організації чи установи, що залучає до своєї діяльності волонтерів, так і індивідуально волонтером. В останньому випадку волонтери зобов'язані повідомляти отримувачів волонтерської допомоги, що вони не співпрацюють з організаціями та установами, що залучають їх до своєї діяльності. Тобто волонтер самостійно, на власний розсуд для себе виходячи із своїх сил і ресурсів формує завдання, а також визначається із строками та періодом його виконання. Строки та періоди виконання договору не пов'язані параметрами трудового розпорядку чи часу для відпочинку. Права і обов'язки виникають між волонтером та отримувачем допомоги.

Закон України «Про волонтерську діяльність» передбачає також ще один вид договору – договір про провадження волонтерської діяльності. За даним договором одна сторона (волонтер) зобов'язується за завданням другої сторони (організації чи установи) особисто безоплатно надавати волонтерську допомогу її отримувачам протягом установленого в договорі строку, а зазначена організація чи установа зобов'язується забезпечити волонтеру можливості для здійснення волонтерської діяльності. Так само, як і в попередньому виді договору предметом є конкретні роботи чи послуги, які надає волонтер в певний період часу. Але на відміну від попереднього договору, сторонами є волонтери (фізичні особи) та організація, яка провадить волонтерську діяльність. В даному договорі, волонтер діє від імені організації чи представляє організацію чи є особою, яка співпрацює із неприбутковими організаціями та установами. На відміну від попереднього договору для волонтера як сторони даного договору в законодавстві міститься обмеження за віком та напрямками такої діяльності. [2, 5].

В цьому договорі неприбуткова організація є ініціатором укладення та виконання договору, оскільки формує завдання, які має виконати працівник-волонтер. Завдання має виконуватись в строк та період вказаний організацією, деякі строки та періоди можуть визначатися за аналогією із нормами трудового законодавства, оскільки організація має оплатити витрати пов'язані із виконанням завдання. Відшкодування витрат у поїздках під час надання робіт та послуг здійснюється за аналогією розрахунку оплати праці під час перебування у відрядженні, хоча дані відносини є цивільно-правовими.

Таким чином, виходячи з вищевикладеного, дане дослідження показує необхідність доопрацювання правових механізмів та діючого законодавства для покращення ефективності договірної регулювання волонтерської діяльності (наприклад, щодо надання визначення договору про надання волонтерської допомоги), що вимагає подальших наукових пошуків.

Список використаних джерел:

1. Про гуманітарну допомогу: Закон України від 22 жовтня 1999 р. № 1192-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1192-14#Text>
2. Про волонтерську діяльність: Закон України від 19 квітня 2011 р. № 3236-VI : станом на 1 січ. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17#Text>
3. Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо оподаткування неприбуткових організацій» від 17.07.2015 № 652-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/652-19#Text>
4. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 27.07.2024 № 389-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
5. Постанова КМУ «Про затвердження Порядку надання волонтерської допомоги за окремими напрямками волонтерської діяльності» від 5 серпня 2015 р. № 556 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/556-2015-%D0%BF#Text>

Науковий керівник: професор кафедри цивільно-правових дисциплін юридичного факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, д.ю.н., проф. Ж.В. Завальна

МУЛЬТИТЕРИТОРІАЛЬНІ ЛІЦЕНЗІЇ У ПЛОЩИНІ ДОГОВІРНОГО ПРАВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: РЕАЛІЇ ТА ПРОБЛЕМИ СЬОГОДЕННЯ

Волощенко Ольга Михайлівна,
к.ю.н, доцент, доцент кафедри
цивільно-правових дисциплін
юридичного факультету
ХНУ імені В.Н. Каразіна

Процеси реалізації виключних майнових прав на об'єкти інтелектуальної власності характеризуються низкою специфічних особливостей, які обумовлюються як видом об'єкта права інтелектуальної власності, так і середовищем, в якому можливе використання такого об'єкта. Епоха цифровізації суспільних відносин передбачає широке використання мережі-Інтернет в усіх сферах життя суспільства. Для суб'єктів сфери інтелектуальної власності така площина є пріоритетною в питаннях поширення об'єктів інтелектуальної власності, оскільки надає можливість одночасного використання останніх на території кількох країн. Потреба у врегулюванні відносин щодо одночасного використання об'єктів інтелектуальної власності на території кількох країн спонукало до пошуків дієвих інструментів, які б забезпечили баланс охорони і захисту прав законних право володільців та осіб, що здійснюють використання означених об'єктів.

По суті, вищезазначені процеси і розвиток цифрового середовища спонукали процеси обговорення та прийняття Директиви Європейського парламенту та Ради про колективне управління авторським правом і суміжними правами та мультитериторіальне ліцензування прав на музичні твори для онлайн використання на внутрішньому ринку № 2014/26/ЄС (далі - Директива) від 26 лютого 2014 року.[1] Вищевказаний акт став взірцевим в аспектах регулювання відносин з використання онлайн музики та інших об'єктів авторського права а також, формування моделі договірних відносин щодо одночасної трансляції і трансляції із затримкою у мережі-Інтернет Аналітика положень, запропонованих європейськими інституціями складає позитивне враження з огляду новацій та спрощення процедури укладання даного виду ліцензії. Серед важливих вимог, які повинні бути враховані при укладання мультитериторіальної ліцензії виділяємо наступні:

1. відсутність вимог щодо набуття організацією колективного управління (далі – ОКУ) конкретної організаційно-правової форми. (ст.3, ст. 22 Директиви). Такий підхід створює умови для використання спектру можливостей щодо вибору ОКУ. Стороною мультитериторіальної ліцензії може бути ОКУ у формі кооператива, асоціації, товариства з обмеженою відповідальністю тощо;
2. зобов'язання діяльності ОКУ на засадах прозорості, (ст. ст. 18, 21, 22 Директиви) Звітність та висвітлення інформації щодо надання у відкритому доступі інформації переліку укладених мультитериторіальних

- угод із зазначенням сторін, комісії управління тощо виступає превентивним заходом щодо можливості зловживання наданими повноваженнями та порушення умов мультитериторіальної ліцензії;
3. важливим аспектом укладання мультитериторіальної ліцензії є вимога щодо передбачення в основному тексті додаткових умов на предмет можливості передачі виключних прав третім особам, зокрема, це стосується частини такої ліцензії про перерозподіл винагороди за використання об'єкта інтелектуальної власності;
 4. передбачення потреб у внесенні змін щодо переліку як об'єктів авторського права так і прав, які передаються на підставі мультитериторіальної ліцензії. Така вимога спрямована на попередження випадків наявності прогалин у можливості управління виключними правами на відповідні об'єкти. Сторони повинні закріпити алгоритм дій на випадок виникнення ситуацій необхідності розширення переліку виключних прав, якщо з'являється потреба управління стосовно тих, об'єктів, які не було визначено при укладанні територіальної ліцензії.(ст.26 Директиви)

Одночасно, такий пріоритет для ОКУ може створювати ризики зловживання та недобросовісного використання отриманих виключних прав. Дана проблематика стосується виключно суб'єктивних аспектів ставлення до сумлінності виконання умов мультитериторіальної ліцензії. (наприклад, подання в межах виконання умов прозорості недостовірної інформації, порушення обумовлених умов перерозподілу винагороди тощо). Шляхи ж подолання окреслених ризиків можливі за умови належного функціонування системи каральних заходів у механізмах цивільно-правової та інших видів відповідальностей.

Стан справ мультитериторіального ліцензування в Україні

Підписання у 2014 році Угоди про Асоціацію між Україною та Європейським Союзом (далі – Угода про Асоціацію), подання Україною заявки на членство у Європейському Союзі (далі – ЄС) та оприлюднення Висновку Європейської комісії щодо рекомендації надання Україні статусу Кандидата на члени в ЄС створило сприятливі умови для розвитку євроінтеграційних процесів у всіх сферах суспільного життя держави. Не є виключенням відносини у сфері права інтелектуальної власності, які, в контексті Угоди про Асоціацію займають пріоритетне значення у контексті зобов'язань, які України повинна виконати для отримання статусу держави-учасниці ЄС.

Оцінка провадження політики євроінтеграції є досить позитивною з огляду статистичних даних, які базуються на моніторинговій основі та викладені у Звіті за результатами проведення первинної оцінки стану імплементації актів права Європейського Союзу (загальний показник складає 80% рівня імплементації).

Оновлення законодавчої бази сфери права інтелектуальної власності внесло певні корективи в інституції управління майновими правами та впровадження принципів мультитериторіального ліцензування. На виконання вимог гармонізації приведено у відповідність положенням Директиви

можливість мультитериторіального ліцензування прав на музичні твори для онлайн використання, що відбувається на внутрішньому ринку.

Однак, серед спектру перепон, які стають на шляху виконання умов імплементації існує низка тих, що мають об'єктивну природу виникнення, і не залежать від механізмів державної політики. Наприклад, надання організаціями колективного управління мультитериторіальних ліцензій щодо онлайн-прав на музичні твори відповідно до Директиви 2014/26/ЄС про визнання всіма державами-членами ЄС сирітськими творів та об'єктів суміжних прав, щодо яких статус сирітських було отримано в одній з держав-членів ЄС відповідно до Директиви 2012/28/ЄС [2] на даний момент призупинено з мотивів необхідності набуття Україною статусу Члена ЄС.

Отже, виклики сьогодення потребують пошуку нових підходів і рішень на ниві договірних відносин сфери права інтелектуальної власності, як і новатики у способах подолання існуючих перепон та невідповідностей. Імплементація норм профільних джерел права Європейського Союзу у регулювання договірних відносин інтелектуальної власності ефективний спосіб вироблення єдиного бачення та формування міцного фундаменту функціонування сфери мультитериторіального ліцензування.

Список використаних джерел:

1. Директива Європейського парламенту та Ради про колективне управління авторським правом і суміжними правами та мультитериторіальне ліцензування прав на музичні твори для онлайн використання на внутрішньому ринку # 2014/26/ЄС від 26 лютого 2014 року. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/55-GOEEI/direktiva-2014-26-es.pdf>
2. Звіт за результатами проведення первинної оцінки стану імплементації актів права Європейського Союзу URL: https://eu-ua.kmu.gov.ua/wp-content/uploads/Zvit_UA.pdf

ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ DCFR І PECL В АРБІТРАЖНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Воронов Кирило Маркович
к.ю.н, доцент кафедри
цивільно-правових дисциплін
юридичного факультету
ХНУ імені В.Н. Каразіна

У сучасному глобалізованому світі міжнародний комерційний арбітраж відіграє ключову роль у вирішенні транскордонних спорів. У цьому контексті особливої ваги набувають інструменти гармонізації приватного права, що

сприяють правовій визначеності та передбачуваності. Серед таких інструментів чільне місце посідають Принципи Європейського Контрактного Права (Principles of European Contract Law, далі - PECL) та Проект Загальної Довідкової Системи (Draft Common Frame of Reference, далі - DCFR).

PECL є результатом багаторічної праці Комісії з Європейського контрактного права, відомої як Комісія Ландо. Їх розробка була натхненна, зокрема, Конвенцією ООН про договори міжнародної купівлі-продажу товарів (CISG) 1980 року, проте, на відміну від останньої, PECL є так званим "м'яким правом" (soft law), тобто не мають обов'язкової юридичної сили, якщо сторони прямо не домовилися про їх застосування. Перша частина PECL була опублікована у 1995 році, друга - у 1999 році, а третя, що завершила проєкт, - у 2002 році [1]. Їхньою головною метою було створення узгодженої системи європейського договірної права, яка б могла слугувати основою для майбутніх законодавчих ініціатив на рівні Європейського Союзу та національному рівні, а також бути орієнтиром для судової та арбітражної практики.

DCFR, у свою чергу, є значно масштабнішим академічним проєктом, що побачив світ у повному обсязі у 2009 році. Він охоплює не лише договірне право, а й інші сфери приватного права, такі як позадоговірні зобов'язання, безпідставне збагачення, речове право та довірча власність, і складається з десяти книг. DCFR базується на глибоких порівняльно-правових дослідженнях національних правових систем країн-членів ЄС, існуючому європейському законодавстві (*acquis communautaire*) та міжнародних інструментах, включаючи PECL [2]. Цей документ розглядається як потенційний проєкт Кодексу зобов'язань ЄС або принаймні як важливий крок на шляху до його створення.

Зростаюча інтернаціоналізація комерційних відносин неминуче призводить до збільшення кількості спорів, що вирішуються в порядку міжнародного комерційного арбітражу. В таких умовах сторони та арбітри часто стикаються з потребою у застосуванні нейтральних, уніфікованих та сучасних правових норм, які б відповідали специфіці міжнародної торгівлі. DCFR та PECL, попри свій необов'язковий характер, можуть частково задовольнити цю потребу [3]. «М'який» характер цих інструментів є одночасно їхньою перевагою, оскільки забезпечує гнучкість, можливість адаптації та вибору найкращих рішень, та недоліком, оскільки їх застосування залежить від волі сторін або розсуду арбітрів, що потенційно може призвести до неоднорідності практики.

З погляду теорії міжнародного комерційного арбітражу, DCFR і PECL розглядають як частину наднаціональних принципів (*lex mercatoria*), які арбітри можуть застосувати в разі прогалин або неясності в обраному праві. Власне, самі PECL передбачають можливість свого використання в арбітражі: їхні положення «застосовуються із належними адаптаціями в арбітражних провадженнях». Таким чином, PECL прямо визнають свою релевантність для арбітражного вирішення спорів. Фактично DCFR та PECL передбачають застосування загальних принципів (наприклад, добросовісності, розумності) і забезпечують уніфіковану термінологію, що підвищує передбачуваність рішенням [4]. У Європейському Союзі ідеї, закладені в PECL/DCFR, впливали на подальші

проекти гармонізації: зокрема, Європарламент у 2001 р. схвалив резолюцію щодо створення «Європейського цивільного кодексу», а в роботі ЄК були розроблені проекти єдиного європейського законодавства (наприклад, пропонується Regulation on a Common European Sales Law). Як зауважується, PECL «можуть слугувати основою для будь-якого майбутнього Європейського кодексу договорів» в унісон з цими резолюціями.

У міжнародному комерційному арбітражі арбітри часто виходять із так званої концепції *lex mercatoria* - сукупності світових торгових звичаїв, кодексів і принципів, що не прив'язані до конкретної держави. До неї належать Принципи УНІДРУА, Конвенція ООН з договорів міжнародної купівлі-продажу (CISG), а також європейські моделі типу DCFR і PECL. Наприклад, Міжнародний арбітражний суд при ICC (Париж) у низці своїх рішень дозволяв застосування *lex mercatoria* за відсутності явного вибору права: в одній справі (ICC № 9875, 1999) арбітри, виключивши застосування національного права, звернулися до «*lex mercatoria*» (ст.17 Правил ICC) і прямо посилалися на Принципи УНІДРУА як одне з можливих джерел [5]. Поряд із УНІДРУА згадка PECL/DCFR зустрічається рідше, але арбітри визнають їхню роль у формуванні міжнародних стандартів. Звернення до PECL зафіксоване в рішенні арбітражу за італійським правом: трибунал, вирішуючи спір про концесійний договір між італійськими сторонами, обґрунтував обов'язок поновних переговорів посиланням на ст. 6.2.3(1) Принципів УНІДРУА і на ст. 6:111 PECL, підтвердивши правильність свого рішення як загальноприйнятої практики міжнародного права.

Не лише арбітри, а й національні суди підтримують ідею звернення до цих «м'яких» інструментів. Так, Верховний суд Сінгапуру у 2020 році при розгляді спору про уступку права на вимогу одночасно процитував п.9.1.12(1) Принципів УНІДРУА 2016 року, ст.11.303(2) PECL та ст.III.-5:120 DCFR, визнавши, що обтяження зобов'язання (забезпечення доказів виконання) має спільну для європейських правових систем основу [6]. Цей приклад ілюструє, що на аргументацію арбітрів і суддів впливає італійський/європейський досвід застосування міжнародних принципів.

На практичному рівні застосування PECL/DCFR залежить від домовленості сторін. Якщо обрана інституція (наприклад, ICC, LCIA, SCC чи SIAC) та арбітражний регламент передбачають, що трибунал може засновувати рішення на тлумаченні контракту в контексті загальноприйнятих принципів, учасники спору активно посилаються на цю доктрину. Так, арбітри можуть мотивувати рішення про розподіл відповідальності, порядку виконання чи нарахування відсотків, спираючись на європейські стандарти, закладені у PECL/DCFR і підтримані міжнародним співтовариством. Цим інструментам відведена роль при тлумаченні контрактних норм: вони задають «вісь злагодженості» між континентальним та загальноправовим підходами, що особливо помітно у випадках, коли контракт містить нечіткі або неузгоджені положення.

До безперечних переваг використання DCFR та PECL в арбітражі належать їхня комплексність, сучасність положень, що відображають "найкращі

практики" та загальноєвропейський консенсус, а також потенціал для підвищення правової визначеності та передбачуваності у транскордонних спорах. Вони пропонують арбітрам готовий набір інструментів для вирішення складних правових питань.

Незважаючи на потенціал, реальний вплив DCFR/PECL на гармонізацію права через арбітраж буде обмеженим, якщо не буде механізмів для забезпечення узгодженого тлумачення їхніх положень різними арбітражними складами. Оскільки арбітражні рішення не створюють обов'язкових прецедентів, існує ризик, що різні арбітри по-різному тлумачитимуть одні й ті самі норми. Для подолання цього потрібні неформальні механізми координації, такі як активна роль наукових товариств, публікації та обговорення на професійних заходах.

Таким чином, DCFR і PECL відіграють роль «м'якого права», що сприяє синхронізації договірних правил на міжнародному рівні. Їхні норми використовуються для аргументації і пошуку «спільного знаменника» при вирішенні спірів у міжнародному арбітражі. Арбітри, нехай і не зобов'язані застосовувати їх букву, часто керуються схожими принципами (добросовісності, узгодженості, компенсації збитків) при ухваленні рішень. Загалом вплив DCFR/PECL на арбітраж обумовлений радше їхньою ідеологією та змістом, ніж формальною силою: вони підвищують аргументативний рівень спору і допомагають гармонізувати судову практику, прокладаючи місток між різними національними системами.

Список використаних джерел:

1. Ole Lando, Salient Features of the Principles of European Contract Law: A Comparison with the UCC, 13 Pace Int'l L. Rev. 339 (2001) DOI: <https://doi.org/10.58948/2331-3536.1214>
2. Richardson, L. (2014, January 20). The DCFR, anyone? Law Society of Scotland Journal, 59(1). URL: <https://www.lawscot.org.uk/members/journal/issues/vol-59-issue-01/the-dcfr-anyone/>
3. Jansen, Nils. "The Authority of the DCFR." ResearchGate. 2008. URL: https://www.researchgate.net/publication/228149644_The_Authority_of_the_DCFR.
4. Principles of European Contract Law – PECL. URL: https://www.trans-lex.org/400200/_pecl/#:~:text=,the%20aim%20of%20obtaining%20an
5. Bucur, L. I. (n.d.). Lex mercatoria, soft law and a closer approach of UNIDROIT principles. vLex România. URL: <https://ro.vlex.com/vid/lex-mercatoria-soft-law-773855101>
6. Supreme Court of Singapore. (2020). BXH v BXI, Case No. 142/2018. In UNILEX – UNIDROIT Principles. URL: https://www.unilex.info/principles/case/2264#DISTRIBUTION_AGREEMENT

РОЛЬ ІНСТИТУЦІЙ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ В РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕЛІБЕРАТИВНИХ ПРАКТИК

Воронов Марк Миколайович,
к.ю.н., доцент, завідувач кафедри
конституційного муніципального права
юридичного факультету
Харківського національного університету
імені В. Н. Каразіна

Європейський Союз (ЄС), стикаючись із викликами демократичного дефіциту та зниженням довіри громадян, все більше звертається до деліберативних практик, тобто механізмів залучення громадян до обговорення та формування політики. Деліберативна (дорадча) демократія є концепцією розширення сучасної представницької демократії шляхом запровадження вдумливого, аргументованого і широкого публічного обговорення важливих суспільно-політичних питань. Вона спрямована на наповнення демократичного процесу елементами консенсусу, забезпечення більш усвідомлених рішень та врахування різноманітних точок зору для розв'язання конфліктів і чутливих проблем [1, с. 49]. Наявність міжвиборчих публічних дискусій дозволяє громадянам брати участь у вирішенні справ держави не лише через вибори, але й у період між ними, що посилює легітимність влади.

У контексті правничої науки деліберативні практики розглядаються як спосіб подолання кризи представницької моделі, доповнення її інструментами безпосередньої участі громадян. В європейському врядуванні ідеї деліберації закріплені на рівні установчих договорів. Так, Лісабонський договір 2007 року визначив, що ЄС ґрунтується на принципах представницької демократії: громадяни прямо представлені у Європейському Парламенті (Європарламенті), а держави-члени – у Раді ЄС та через своїх представників у інших інституціях. Відповідно до ст. 10 Договору про ЄС (ДЄС) кожен громадянин має право брати рівну участь у демократичному житті Союзу, а рішення мають ухвалюватися якомога відкритіше і ближче до громадянина [2, с.237].

Крім представницьких механізмів, ДЄС містить положення про учасницьку демократію. Згідно зі ст. 11 ДЄС, інституції ЄС зобов'язані створювати умови для того, щоб громадяни та асоціації могли висловлювати й обмінюватися публічно своїми думками у всіх сферах діяльності Союзу. Також інституції повинні підтримувати відкритий, прозорий і регулярний діалог із громадянським суспільством, а Європейська Комісія – проводити широкі консультації із заінтересованими сторонами перед ухваленням рішень. Цими нормами в правове поле ЄС інтегровано принципи деліберативної демократії. Від 2012 року в ЄС діє й механізм учасницької демократії – Європейська громадянська ініціатива (ЄГІ), що дозволяє мільйону громадян з різних держав-членів звернутися до Єврокомісії з пропозицією нового закону (вперше передбачена саме Лісабонським договором). Таким чином, нормативна база

Союзу створює підґрунтя для різних деліберативних практик, а інституції ЄС активно шукають шляхи їх реалізації на практиці.

Інституційна структура ЄС охоплює кілька ключових органів, кожен з яких відіграє особливу роль у впровадженні та підтримці деліберативних підходів. До таких належать передусім Європарламент, Європейська Комісія (Єврокомісія), Рада Європейського Союзу та Європейський Омбудсмен (Омбудсмен), а також деякі інші органи (наприклад, Європейський економічно-соціальний комітет та Комітет регіонів). Європарламент є безпосереднім представником народів ЄС, тому за своєю природою він уже покликаний відображати волю громадян. Проте, окрім виборів депутатів кожні 5 років, Європарламент забезпечує додаткові канали участі громадян у європейській політиці. Важливим інструментом є право петиції до Європарламенту, зокрема, кожен громадянин або резидент ЄС може подати петицію з приводу питання, що належить до діяльності Союзу. Ці петиції розглядаються Комітетом Європарламенту з питань петицій, заявники можуть бути заслухані, а за результатами обговорень Європарламент часто звертається до інших інституцій щодо вирішення порушених проблем. Право петиції закріплене у ст. 227 Договору про функціонування ЄС і є прямим шляхом комунікації громадян з законодавчим органом. Отже, Європарламент виступає форумом, де голос окремого громадянина може бути почутий безпосередньо. Крім того, Європарламент активно підтримує загальноєвропейські деліберативні ініціативи. Зокрема, Парламент виступив одним із ініціаторів і співголів Конференції з питань майбутнього Європи 2021–2022 рр., наполягаючи на потужному залученні громадян до цього процесу. Європарламент приймав у себе пленарні засідання Конференції, де поряд із депутатами та представниками інших інституцій участь брали громадяни, відібрані шляхом жеребкування. Також Європарламент офіційно зобов'язався розглянути та просувати результати цих громадських обговорень. Врешті, після завершення Конференції Європарламенту у резолюції закликав до скликання Конвенту для внесення змін до установчих договорів, аби закріпити напрацювання громадян (зокрема, тих, що стосуються реформування участі громадян у справах ЄС). Участь Європарламенту у такого роду форумах свідчить, що він бачить себе не лише законотворчим органом, але й інституційним містком між громадянами та процесом вироблення рішень в ЄС.

Варто згадати, що Європарламент спільно з іншими інституціями заохочує молодь до деліберацій. Наприклад, в рамках програми Європейських молодіжних подій (EYE) у Страсбурзі тисячі молодих європейців обговорюють ідеї щодо майбутнього Європи, а найкращі з цих ідей передаються депутатам ЄП для подальшого опрацювання. Це приклад того, як представницький орган може використовувати консультативні практики, залучаючи нові покоління до дискурсу про політику ЄС.

Єврокомісія відіграє центральну роль у впровадженні деліберативних практик на рівні всього Союзу. Як виконавчий орган і “охоронець договорів”, Єврокомісія не лише готує законодавчі ініціативи, а й зобов'язана консультиватися з громадськістю на всіх етапах політичного циклу [3]. У рамках

програми «Краще регулювання» Єврокомісія вже багато років проводить публічні консультації щодо проєктів політик та законодавства. Громадяни та зацікавлені сторони мають змогу висловити свою думку через онлайн-опитувальники, подання позиційних документів тощо на порталі Have Your Say. Ці консультації проходять на різних стадіях, від збору ідей і оцінки впливу майбутніх ініціатив до обговорення проєктів законодавчих актів [4]. Такий механізм забезпечує врахування експертного й громадського бачення та робить рішення більш обґрунтованими. Єврокомісія запровадила і менш формальні, але не менш важливі практики спілкування з громадянами. Одним із ключових проєктів є Діалоги з громадянами (Citizens' Dialogues), започатковані з 2015 р. як серія відкритих «town-hall» зустрічей представників ЄК (комісарів, посадовців) із місцевими жителями по всіх країнах ЄС. За 2015–2019 рр. проведено близько 1800 таких діалогів у 700 містах, у яких взяли участь понад 200 тис. осіб. Діалоги відбуваються у формі публічних обговорень, де громадяни можуть безпосередньо ставити запитання єврочиновникам, висловлювати своє бачення політик Союзу. Як відзначає сама Єврокомісія, зібрані під час цих заходів думки громадян вже лягли в основу вироблення політики і мають великий потенціал для майбутнього впливу [5]. Слід зазначити, що Єврокомісія прагне подолати відчуженість громадян, демонструючи відкритість та готовність слухати без «фільтрів» і посередників. Отже, Європейська Комісія постає головним рушієм розвитку деліберативних практик у ЄС, запускаючи нові формати взаємодії з громадянами та інституціоналізуючи їх у процесі ухвалення рішень.

Рада ЄС (Рада Міністрів) представляє національні уряди держав-членів у процесі ухвалення рішень ЄС. Традиційно вона менше прямо взаємодіє з окремими громадянами, ніж Європарламент чи Єврокомісія. Проте Рада відіграє важливу роль у підтримці загальносоюзних деліберативних ініціатив та забезпеченні їх легітимності на міждержавному рівні. Саме Рада (разом з Європарламентом і Єврокомісією) у березні 2021 р. підписала Спільну декларацію про проведення Конференції з питань майбутнього Європи, взявши на себе зобов'язання стати рівноправним партнером у цьому процесі. Представники держав-членів входили до керівних органів Конференції та спільно з іншими інституціями співголювали на пленарних засіданнях. Патронат трьох основних інституцій ЄС на найвищому рівні став запорукою того, що рекомендації громадян будуть розглядатися серйозно. Наприкінці Конференції Рада ЄС через Європейську Раду (зустріч глав держав і урядів) взяла до відома її висновки та погодила розглянути можливі наступні кроки для їх реалізації.

Слід відзначити і національний вимір. Так, Рада ЄС, будучи форумом держав, стимулювала обмін кращими практиками громадських консультацій між країнами. Напередодні Конференції 2021–2022 рр. кілька держав-членів (Франція, Німеччина, Італія та інші) ініціювали проведення у 2018 р. так званих «Європейських громадських консультацій» – національних громадських діалогів про майбутнє ЄС, відкритих для всіх бажаючих. Отже, хоча Рада ЄС не взаємодіє з громадянами напряму регулярно, вона відіграє істотну роль “за лаштунками” –

підтримуючи загальносоюзні ініціативи залучення громадян, узагальнюючи національний досвід і забезпечуючи політичне визнання результатів деліберативних практик на найвищому рівні Союзу.

Інститут Омбудсмена (посада, запроваджена Маастрихтським договором) опікується захистом прав громадян на належне управління та прозорість в діяльності інституцій ЄС. Хоча Омбудсмен не проводить масових консультацій, його роль у деліберативній екосистемі ЄС є помітною. По-перше, Омбудсмен слідує, щоб інституції виконували свої зобов'язання за ст. 11 ДЄС щодо відкритого діалогу з громадянським суспільством. Наприклад, інституція Омбудсмена може розглядати скарги громадських організацій на відсутність консультацій чи закритість процесів ухвалення рішень. Такі випадки траплялися, і втручання Омбудсмена змушувало відповідні органи ЄС змінювати підходи, більше залучати стейкхолдерів до обговорення політик. По-друге, Європейський Омбудсмен виступає адвокатом інтересів громадськості перед інституціями ЄС [6]. Чинна Омбудсменка Емілі О'Рейлі систематично піднімає питання демократичної участі. Вона організовувала конференції Європейської мережі омбудсменів, присвячені проблемам демократії і тому, як зробити участь громадян змістовнішою. По-третє, Омбудсмен здійснює конкретні дії для покращення інструментів участі. Як уже згадувалось, були внесені пропозиції щодо підвищення ефективності Європейської громадянської ініціативи [7]. Омбудсмен також контролює, щоб Єврокомісія сумлінно реагувала на успішні ЄГІ і надавала їм належний розгляд. Таким чином, Омбудсмен підтримує підзвітність інших інституцій перед громадянами та стимулює їх не зводити нанівець деліберативні зусилля. Зрештою, хоча Омбудсмен не є "майданчиком" для широких дебатів, його контрольні та рекомендаційні функції сприяють тому, щоб деліберативні практики були не формальністю, а дієвим інструментом впливу громадян на європейське врядування.

На нашу думку, розвиток деліберативної демократії в ЄС свідчить про поступову еволюцію традиційної моделі врядування. Інституції ЄС дедалі більше усвідомлюють, що широке залучення громадян – не лише вимога договорів, але й необхідна умова підвищення довіри та легітимності європейської інтеграції. Кожна з основних інституцій зробила свій внесок у цей процес. Європарламент відкрив двері для петицій та громадських слухань, Єврокомісія запровадила всеосяжні консультації і діалоги, Рада ЄС підтримала загальноєвропейські обговорення на найвищому рівні, а Омбудсмен забезпечує дотримання стандартів відкритості та підзвітності. Наочним підсумком цих зусиль стала Конференція про майбутнє Європи, яка стала найбільшим експериментом з деліберації в історії ЄС, що продемонстрував потенціал громадянського діалогу. Водночас, впровадження деліберативних практик в ЄС нашої хується на низку проблем і обмежень. Як відзначають дослідники, для формування справді єдиної європейської публічної сфери існують перешкоди, зокрема, різноманітність мов та культур, відсутність спільної європейської ідентичності у частини населення, обмежена поінформованість про справи ЄС, а також структурні чинники, такі як фрагментація медіапростору та переважання національних рамок дискусій [8].

Зазвичай, учасники загальноєвропейських делібераций є часто активною меншістю, тоді як широкі верстви населення можуть залишатися осторонь через брак інтересу чи знань. Крім того, існує ризик, що результати громадських форумів будуть проігноровані елітами або використані радше для легітимації вже ухвалених рішень, ніж для справжньої корекції курсу політики. Критики звертають увагу, що нинішні механізми участі в ЄС мають досі радше консультативний характер і мало вплинули на перерозподіл влади від інституцій до громадян [6]. Ці зауваження спонукають до подальшого вдосконалення практик, зокрема, лунають пропозиції створити постійні асамблеї громадян ЄС, які б на регулярній основі доповнювали роботу Європарламенту та інших органів.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що деліберативні практики стали невід'ємною складовою європейського врядування, поступово змінюючи його культуру. Роль інституцій ЄС у цьому процесі є провідною: вони не лише ініціюють і організовують формати участі, але й несуть відповідальність за впровадження отриманих від громадян рекомендацій. Подальше зміцнення деліберативної демократії в ЄС вимагатиме інституційного закріплення успішних експериментів (на кшталт громадянських панелей) та забезпечення реального впливу громадян на прийняття рішень. Лише за цих умов ЄС зможе розвинути сталий діалог із своїми народами і побудувати більш стійку, легітимну та наближену до людей систему управління.

Список використаних джерел:

1. Андрійчук Т. Інструменти деліберативної демократії: можливості застосування у воєнний та повоєнний час в Україні. *Political Studies (Політичні студії)*. 2023. № 1(5). С. 48–59. DOI: 10.53317/2786-4774-2023-1-3.
2. Ротар Н. Інституційне оновлення деліберативної моделі політичної участі громадян ЄС. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*. 2022. № 3(14). С. 234–251. DOI: 10.29038/2524-2679-2022-03-234-252.
3. European Economic and Social Committee. Strengthening civil dialogue and participatory democracy in the EU: a path forward. Press Summary. 20.02.2024. URL: <https://www.eesc.europa.eu/en/news-media/press-summaries/strengthening-civil-dialogue-and-participatory-democracy-eu-path-forward> (дата звернення: 01.06.2025).
4. Європейські публічні консультації. URL: [https://www.comunidad.madrid/uk/servicios/madrid-mundo/consultas-publicas-europeas#:~:text=\(дата звернення: 01.06.2025\).](https://www.comunidad.madrid/uk/servicios/madrid-mundo/consultas-publicas-europeas#:~:text=(дата звернення: 01.06.2025).)
5. European Commission, JRC. Citizens' Dialogues – Participatory and Deliberative Democracy – Community of Practice // [Вебсторінка]. 2022. URL : <https://cop-demos.jrc.ec.europa.eu/citizen-engagement-projects/citizens-dialogues> (дата звернення: 01.06.2025).
6. Mackay J., Nicolaïdis K. Participatory democracy in the EU should be strengthened with a Standing Citizens' Assembly. CEPS Commentary. 29 лютого 2024 р. Центр європейських політичних досліджень. URL: <https://www.ceps.eu/participatory->

democracy-in-the-eu-should-be-strengthened-with-a-standing-citizens-assembly/
(дата звернення: 01.06.2025).

7. European Ombudsman. European democracy: making citizen participation meaningful. ENO Newsletter. 2019. URL: <https://www.ombudsman.europa.eu/uk/webpub/eno-newsletter/2019/1/en> (дата звернення: 01.06.2025).

8. Ковальов А. В. Проблеми деліберативних практик у Європейському Союзі за Джеймсом Фішкінім. Грані. 2018. Т. 21, № 6. С. 59–66. DOI: 10.15421/171885.

УСТАНОВЧІ ДОГОВОРИ ПРО ЗАСНУВАННЯ ЄС: ІСТОРИЧНЕ ПІДГРУНТЯ ТА СУЧАСНІ ВИКЛИКИ

Воронова Ізабелла Володимирівна,
к.ю.н., доцентка кафедри
державно-правових дисциплін
юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна

Початок європейської інтеграції був пов'язаний із прагненням забезпечити мир і стабільний розвиток на континенті після руйнівної Другої світової війни. Європейські держави добровільно делегували частину своїх суверенних повноважень спільним інститутам - Європейським співтовариствам, а згодом і Європейському Союзу (ЄС). Нормотворчою основою цієї інтеграції стали установчі міжнародні договори, які визначили сферу діяльності та принципи роботи новостворених органів.

Після створення Ради Європи у 1949 році міністр закордонних справ Франції Р. Шуман 9 травня 1950 року виголосив декларацію, в якій запропонував об'єднати виробництво вугілля та сталі Франції і Німеччини під спільним управлінням [1]. Метою такого об'єднання було створити «де-факто солідарність», яка виключала б несподівані військові приготування та стала б першим кроком до «федерації Європи». Цей конкретний план Р. Шумана призвів до підписання 18 квітня 1951 року Паризького договору про заснування Європейського об'єднання вугілля і сталі (ЄОВС, англ. ECSC) [2]. Договір, який набрав чинності 23 липня 1952 р. і мав термін дії 50 років, мав на меті інтеграцію економічних секторів вугілля й сталі його учасників задля унеможливлення створення воєнного потенціалу потенційного збройного протистояння. Слід зазначити, що успішна інтеграція вугільно-сталевої промисловості заохотила подальше економічне об'єднання. 25 березня 1957 року у Римі шість держав-засновниць - Франція, ФРН, Італія, Бельгія, Нідерланди, Люксембург - підписали два Римські договори: 1) про заснування Європейського економічного співтовариства (ЄЕС, англ. EEC) [3]; 2) про створення Європейського співтовариства з атомної енергії (Євратом) [4]. Ці договори, що набули чинності

1 січня 1958 року, мали на меті поглиблення процесу інтеграції, зокрема в зоні ЄЕС з метою створення спільного економічного простору і поступового узгодження спільної економічної політики, а в Євратомі - об'єднання ядерної галузі країн-учасниць. Внаслідок Римських договорів європейські спільноти розширили сферу діяльності з окремих галузей важкої індустрії на всю економіку учасників. Вже до кінця 1950-х років ЄЕС став домінуючим елементом суб'єктів європейських спільнот, фактично стаючи «головним інструментом» непрямой політичної уніфікації Європи. Отже, історичними передумовами створення Європейських співтовариств були прагнення запобігти новим війнам, відбудувати економіки у спільному ринку та покласти початок інтегрованій Європі за допомогою поетапних об'єднуючих кроків.

Наступним кроком стало прийняття у 1986 році єдиного європейського акту (SEA), який став першою значною поправкою до Римського договору [5]. Підписаний 17 лютого 1986 року цей акт увів правове підґрунтя для поглиблення політичного співробітництва та, головне, встановив термін до кінця 1992 року для завершення створення єдиного внутрішнього ринку ЄС. Акт розширив застосування кваліфікованої більшості голосів у Раді, запровадив нові законодавчі процедури і значно посилив роль Європейського Парламенту. SEA закріпив прагнення «все більше інтегруватись» (ever closer union), а також офіційно проголосив метою реалізацію єдиної економічної зони без внутрішніх кордонів з вільним рухом товарів, осіб, послуг і капіталу. Це дало підґрунтя для підписання Маастрихтського договору (Договору про ЄС, ДЄС) підписаного 7 лютого 1992 року [6], що набрав чинності 1 листопада 1993 року. Цей договір формально заснував ЄС, який доповнив Європейські співтовариства двома додатковими «стовпами» - спільною зовнішньою та безпековою політикою (CFSP) та співпрацею в сфері юстиції і внутрішніх справ (JHA). Йому передували переговори, зумовлені прагненням завершити економічний та валютний союз. ДЄС ввів поняття громадянства ЄС, розширив співпрацю у зовнішній політиці, обороні та правопорядку і вперше встановив процедуру співзаконодавства (co-decision), що надало Європейському Парламенту (Європарламенту) значно більше впливу у прийнятті рішень. Таким чином, договір утвердив європейську валюту, посилив ролі Європарламенту і Ради ЄС, а також заклав основу нових політик (правоохоронних та захисту кордонів).

У другій половині 90-х років для ЄС стало актуальним розширення на схід, шляхом полегшення прийняття нових членів і більш прозорого процесу ухвалення рішень, що стало можливим завдяки підписанню Амстердамського договору 1997 року [7], що набув чинності 1 травня 1999 року. Угода пересунула управління імміграцією, біженцями та поліцією з міжурядової площини, а також посилила контроль за додержанням ЄС цінностей (додано вимогу поваги до прав людини і принципів права як передумови вступу). Амстердам започаткував інституційну реформу, насамперед, був збільшений вплив Європарламенту і введені нові обов'язкові консультації з національними парламентами.

На початку нового тисячоліття головною метою ЄС стало адаптувати інституційну структуру ЄС до очікуваного збільшення кількості членів.

Ніщський договір 2001 року [8] змінив розподіл місць у Європарламенті, зменшив квоту Європейської Комісії (Єврокомісії) у зв'язку з майбутнім розширенням та переглянув принципи зваженого голосування в Раді ЄС. Зокрема, було ухвалено нове правило прийняття рішень (кваліфікована більшість з одночасним виконанням двох критеріїв - певної кількості голосів країн і мінімального відсотка населення).

Необхідність перегляду конституційних рамок ЄС обумовило підписання Лісабонського договору 2007 року (ДФЄС) [9]. ДФЄС здійснив реформу Конституції, яка вже була відхилена референдумами держав-учасницями ЄС. Цей договір запровадив низьку важливих змін. Йдеться про передачу багатьох елементів міжурядового співробітництва до загальних механізмів, збільшення повноважень Європарламенту, зміну процедури голосування у Раді ЄС та введення інституту громадянської ініціативи. Вважаємо, що найбільш помітними нововведеннями стали запровадження посади Постійного Президента Європейської ради та Високого представника ЄС з питань зовнішньої політики (з одночасним статусом Віце-президента Єврокомісії). Договір також офіційно перетворив Договір про заснування Європейського співтовариства на «Договір про функціонування ЄС». Крім того, у ДФЄС були чітко розмежовані повноваження ЄС, держав-членів та спільні сфери. Отже, кожний з установчих договорів додавав нові цілі або інструменти для розвитку Європейської інтеграції - від пан'європейського економічного співтовариства до сучасного єдиного політичного й економічного союзу.

Установчі договори ЄС проголосили ключові принципи, на яких ґрунтується Союз, та сформулювали головні цілі інтеграції. Зокрема, у Амстердамському договорі підкреслено, що ЄС ґрунтується на принципах свободи, демократії, поваги до прав людини та основоположних свобод, а також принципі верховенства права. Дотримання цих цінностей є обов'язковою умовою вступу до Союзу. Одним із фундаментальних юридичних принципів є принцип делегування повноважень (*conferral*), що ЄС здійснює свою діяльність лише в межах повноважень, переданих йому державами-членами засновницькими договорами. Поряд з цим ДЄС вперше закріпив принцип субсидіарності, а саме, що рішення мають прийматися якомога ближче до громадян, тож ЄС втручається у політику тільки тоді, коли мета не може бути досягнута належним чином на національному чи регіональному рівнях. Варто зазначити, що цілі, закладені в установчих договорах, стосуються як економічної, так і соціальної сфери. Уже Паризький договір зв'язав економічне відновлення з миром, а Римські договори поставили за мету створення єдиного спільного ринку («загального економічного співтовариства») і митного союзу. Наступні угоди розширювали ці цілі. Так, ДЄС поставив завдання створити економічний і валютний союз, громадянство ЄС, а також посилити спільні політики у сферах юстиції, захисту кордонів і зовнішньої безпеки. ДФЄС ретельно зазначив завдання ЄС щодо сприяння збалансованому економічному й соціальному прогресу, зміцненню соціальної та територіальної згуртованості, створенню монетарного союзу. Усі ці завдання націлені на реалізацію принципу «все більшого зближення» європейських народів,

встановлення співпраці за спільним планом розвитку та утвердження миру на континенті через економічну взаємозалежність і спільне управління.

Водночас, незважаючи на досягнутий прогрес, правова конструкція ЄС стикається з новими викликами та розбіжностями між державами-членами. Можна виділити перший випадок виходу з ЄС, коли Велика Британія скористалася процедурою, передбаченою статтею 50 ДЄС [10]. Стаття 50 встановлює механізм добровільного виходу з ЄС. Держава-учасниця зобов'язана повідомити ЄС про свій намір і відкрити переговори про умови виходу з дволітнім терміном (з можливістю продовження за згодою сторін). Вимога активувати цю статтю поклала початок складним переговорам, зокрема щодо розрахунків та прав громадян і вимагає адаптувати внутрішні правові системи до нових відносин з колишнім членом. На нашу думку, у більш загальному плані Brexit став випробуванням на гнучкість ЄС, він підтвердив право держави вийти з складу Союзу і активізував дискусії про прозорість європейських процедур та необхідність встановлення механізмів співпраці з державами, що залишили ЄС.

Наступним актуальним викликом сьогодення для ЄС залишається проблема розуміння змісту верховенства права та цінностей. Зокрема, політика Польщі та Угорщини (зміни до судової системи, обмеження незалежності медіа тощо) викликали негативну реакцію Брюсселя. У рамках ДЄС передбачено запровадження механізму санкцій. Так, якщо в країні «існує явний ризик серйозного порушення» фундаментальних цінностей ЄС, Рада ЄС за згодою Європарламенту може ухвалити рекомендації, а в крайніх випадках - призупинити членство (ст. 7 ДЄС) [11]. Проте для остаточного рішення потрібна одностайність усіх інших членів, через що уряди висловлюють «нетерпіння» щодо недостатньо швидких рішень у цьому питанні. Наявність таких процедур є важливим стримуючим фактором, але їх політичний характер зумовлює затримки і продовжує викликати напруженість у відносинах між державами-учасницями.

Варто зазначити, що різкі міграційні потоки, що наростали з початку 2010-х років (зокрема пік у 2015 році через війну в Сирії), поставили ЄС перед викликами сумісності гуманітарних обов'язків із вимогами безпеки і спричинили міграційну кризу. Дублінська система розподілу заявників на притулок опинилася під навантаженням, тому що перші країни в'їзду мігрантів, найчастіше Греція і Італія, були перевантажені, тоді як інші держави, насамперед, Угорщина, Польща чи навіть Австрія, системно протидіяли розподілу біженців і посилили контроль на кордонах. Країни ЄС опинилися у ситуації, коли потрібно було «збалансувати посилений контроль над кордонами з питаннями прав людини та безпеки». Ця криза підкреслила розриви між «Північчю» та «Півднем» Союзу щодо відповідальності за прихисток та спільної солідарності [12].

До викликів також відносять певні ідеологічні і стратегічні відмінності між державами-членами. Наприклад, різні бачення «майбутньої Європи» - від ідеї тіснішої федерації до концепцій «швидкісної» або «багаторівневої» інтеграції - породжують суперечки щодо напрямку реформ. Зростання популістських рухів у деяких країнах, скептичних до подальшої інтеграції, також обмежує

одноставність. Таким чином, поряд з технічними проблемами функціонування інститутів, ЄС має враховувати і загально-політичні розбіжності, які ускладнюють прийняття навіть суто процедурних рішень (наприклад, призначення посадовців, затвердження бюджету чи санкцій).

Таким чином, установчі договори про заснування ЄС поклали фундамент для поступового об'єднання європейських держав, починаючи від інтеграції окремих галузей промисловості й завершуючи створенням глибоко взаємопов'язаної наднаціональної спільноти. Кожен договір відображав історичний контекст свого часу, від прагнення уникнути війни і створити спільний економічний простір до посилення громадянських свобод і політичного співробітництва. Закладені в договорах принципи та цілі, від верховенства права й демократичних цінностей до загального ринку та солідарності, продовжують формувати життєдіяльність ЄС. Разом із тим еволюція правової структури Союзу не позбавлена інституційних протиріч. З одного боку, успіхи інтеграції підтверджують раціональність поступової «східчастої» (поступової) побудови наднаціональних структур. З іншого, новітні кризи (вихід Великої Британії, порушення правовладдя (верховенства права) в окремих державах, спільна міграційна політика) вимагають гнучких рішень на базі чинних договорів чи подальших реформ. У майбутньому юридична система ЄС, швидше за все, буде адаптуватися до цих викликів, продовжуючи спиратися на міцні договірні основи. Глибша інтеграція вимагатиме нових угод або протоколів, тоді як різні темпи розвитку залишатимуть простір для варіативності виконання європейських норм. Отже, можна стверджувати, що правова архітектура ЄС завжди залежала від балансу між державним суверенітетом і наднаціональним прагненням до єдності, і саме така модель «делегованої влади» залишатиметься ключовим фактором розвитку ЄС в сучасних умовах глобальних змін.

Список використаних джерел:

1. History of the European Union 1945-59. URL: https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/history-eu/1945-59_en#:~:text=9%20May%201950%20%E2%80%93%20A,new%20political%20cooperation%20in%20Europe
2. Treaty establishing the European Coal and Steel Community (Paris, 18 April 1951). URL: <https://www.europarl.europa.eu/about-parliament/en/in-the-past/the-parliament-and-the-treaties/treaty-of-paris>
3. Treaty of Rome (EEC) (1957). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=legisum:xy0023>
4. Treaty establishing the European Atomic Energy Community (1957). URL: <https://www.europarl.europa.eu/about-parliament/en/in-the-past/the-parliament-and-the-treaties/euratom-treaty>
5. Single European Act (SEA) (1987). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:11986U/TXT>

6. Treaty on European Union (TEU) / Maastricht Treaty (1992). URL: <https://www.europarl.europa.eu/about-parliament/en/in-the-past/the-parliament-and-the-treaties/maastricht-treaty>
7. Treaty of Amsterdam amending the Treaty on European Union, the Treaties establishing the European Communities and certain related acts (1997) URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A11997D%2FTXT>
8. Treaty of Nice amending the Treaty on European Union, the Treaties establishing the European Communities and certain related acts (2001) URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:12001C/TXT>
9. Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community (2007). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=OJ%3AC%3A2007%3A306%3ATOC>
10. Article 50 negotiations with the United Kingdom. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=legisum:4301000#:~:text=WHAT%20IS%20THE%20AIM%20OF,ARTICLE%2050%20TEU>
11. Duncan A., J. Macy The Collapse of Judicial Independence in Poland: A Cautionary Tale. *Judicature* (Duke University). URL: <https://judicature.duke.edu/articles/the-collapse-of-judicial-independence-in-poland-a-cautionary-tale/>
12. Robinson K., Roy D., Baumgartner S. Europe's Migration Dilemma. *Council on Foreign Relations*. URL: <https://www.cfr.org/article/europes-migration-dilemma>.

КАУЗА ДОГОВОРУ У ЄВРОПЕЙСЬКІЙ ТРАДИЦІЇ ДОГОВІРНОГО ПРАВА

Гужва Антон Миколайович,
к. ю. н., доцент, доцент кафедри
цивільно-правових дисциплін
Харківського національного університету
імені В. Н. Каразіна

Поняття каузи є одним із чи не найбільш дискусійних питань у цивілістиці. Беручи своє коріння у римському праві, кауза пройшла крізь століття, викликаючи наукові дискусії та потопаючи у безлічі наукових думок. Деякі правопорядки закріпили у своїх кодифікаціях цивільного права каузу, деякі відмовились від такого підходу, залишивши питання каузи доктрині.

Український законодавець не використав поняття каузи, чи правової підстави, ані у нормах про правочини, ані у загальних положеннях про зобов'язання, ані у понятті договору.

Втім такий вибір може бути переглянутий з урахуванням зміни доктринального підходу. У процесі рекодифікації цивільного законодавства законодавець стає перед вибором, який повинен бути зваженим та вивіреним,

оскільки його рішення визначить на десятиліття наявність чи відсутність каузи у новому цивільному кодексі та, у разі позитивного рішення, місце та поняття каузи у структурі оновленої кодифікації.

Для прийняття зваженого рішення необхідним є звернення до зарубіжного досвіду розуміння та законодавчого втілення каузи на рівні кодифікацій. Тому вважаємо за потрібне вивчити та проаналізувати цей досвід

Римське походження поняття. Доктрина каузи у договірному праві має своє коріння у римському праві. Принаймні саме тоді з'являється сам термін *causa* як законна підстава угоди, на якій може ґрунтуватися позовна вимога. Втім Р. Ціммерман вважає, що доктрина каузи сформувалася вже у середньовічному праві, яка використала для цього «декілька римських цеглин» [1, с. 549].

Звернімо увагу, на джерела римського права, на яких ґрунтується поняття каузи. Перший відомий фрагмент знаходимо в Ульпіана, який цитує слова Арістона: «якщо те, що здійснено, не підпадає під певний контракт, але є кауза, Арістон елегантно відповів Цельсу, що зобов'язання має місце. Наприклад, я передав тобі річ, щоб ти передав мені іншу, я надав, щоб ти що-небудь зробив: це є синаллагмою, і звідси породжується цивільне зобов'язання» (Ulp. 4 ad ed. D.2.14.7.2). У цьому тексті Лабеон використав грецький термін *συνάλλαγμα* для позначення контракту. Тобто римську каузу у процитованому фрагменті можна кваліфікувати як намір вчинити обмін благами: річ на річ, річ на роботи чи на послуги. Обмін речі на річ або на роботи чи послуги тлумачиться у вказаному тексті як “*obligatio civilis*” – «цивільне зобов'язання», тобто такий контракт, який не був у відомій на той час загальній класифікації контрактів, не породжував певного позову та не мав спеціальної назви.

У процитованому фрагменті мова йде про римські безіменні реальні контракти, які не підпадають під відомі договірні типи, але породжують зобов'язання за наявності каузи. У цьому контексті *causa* має значення наміру обміну матеріальними благами (*do ut des, do ut facias*). Виконання однією стороною надає підставу для зустрічного виконання з боку іншої сторони.

В іншому контексті поняття *causa* вживається у зв'язку з умовою, на що звертає увагу Р. Ціммерман. На думку дослідника, вона у цьому випадку означає основну мету обіцянки, яка могла, але не обов'язково повинна була бути згадана в умові. Звертається увага на такий фрагмент: Ulp. D. 44, 4, 2, 3: “*si quis sine causa ab aliquo fuerit stipulatus, deinde ex ea stipulatione experiatur, exceptio utique doli mali ei nocebit*” (Якщо хтось обумовив застереження без вказівки на підставу, а потім буде намагатися довести з цієї угоди (на суді своє право), то посилення на обман йому зашкодить). Тобто застереження в угоді є дійсним, коли у письмовому документі вказано на підставу цього застереження.

Ч. Санфіліппо вказував, що з точки зору мети (*causa*, «підстава»), на яку спрямований прояв волі, можна виокремити правочини «каузальні», де бажана мета вочевидь вбачається у самій дій, оскільки внутрішньо притаманна самій структурі (наприклад, купівля-продаж), та правочини «абстрактні», де не виявляється мета, задля якої вчиняється акт (наприклад, стипуляція) [2, с. 69]. У цьому сенсі наявність каузи, тобто правової мети чи підстави правочину, має

значення під час укладення того чи іншого договору: у каузальних правочинах завжди вбачається мета, на яку спрямована воля під час їх вчинення. Такий підхід цілком пояснює сучасну класифікацію правочинів у цивільному праві на каузальні та абстрактні.

Поняття каузи к римському праві міститься також у відомій класифікації підстав виникнення зобов'язань Гая: з контракту, з делікту та з підстав різного роду «*ex variis causarum figuris*» (Gai. 2 aur. D. 44.7.1 pr.). Іншими словами, термін «*causa*» вижито на позначення джерела походження зобов'язань. Як вказує С. Петерсон, у більш пізній час юристи під впливом римської юриспруденції у сфері зобов'язань зробили каузу універсальним елементом договірних зобов'язань [3, с. 39].

Моделі застосування каузи у європейських законодавствах. У романо-германській правовій сім'ї поняття каузи було сформовно вже як правову категорію сфері договірних зобов'язань, проте в деяких законодавствах є пряма вказівка на каузу, а в деяких кауза залишається лише питанням доктрини. Г. Альпа пропонує таку класифікацію нормативних моделей каузи у законодавствах: 1) значення каузи може бути визначено у законодавстві; 2) кауза згадується у законодавстві, але не визначена; 3) кауза прямо не згадується у законодавстві [4, с. 208].

Прикладом законодавства, де визначення каузи є кодифікованим, є чинний іспанський цивільний кодекс, а саме у статті 1274, в якій сказано, що «у договорах оплатних через каузу, для кожного контрагента, встановлюється надання або обіцянка речі або послуг з боку іншої сторони...». Стаття 1261 встановлює, що кауза є істотним елементом дійсності договору, але робиться відсилка до каузи зобов'язання; договори без каузи або із незаконною каузою не створюються жодного ефекту (ст. 1275). Кауза удавана є підставою недійсності, якщо не буде доведено, що договір засновується на іншій законній та справжній каузі (ст. 1276). Кауза, хоч і не висловлена, вважається існуючою та законною, якщо не буде доведено протилежне, тягар доказування чого покладається на боржника (ст. 1277) [4, с. 209].

Кауза зобов'язання згадується у Швейцарському зобов'язальному законі. Відповідно до статті 17 визнання боргу є дійсним навіть тоді, коли в ньому не вказано на підставу виникнення зобов'язання.

У Цивільному кодексі Італії кауза згадується у трьох статтях титулу II книги IV: ст. ст. 1325, 1343 та 1345.

Стаття 1325 називає каузу серед реквізитів договору. Тобто відповідно до цієї статті такими реквізитами є: 1) угода сторін; 2) кауза; 3) предмет; 4) форма, коли впливає, що недотримання передбаченої законом форми має наслідком недійсність (відповідно до статті 1418 ЦК Італії). Отже, кауза є істотним елементом (умовою) договору, який треба відмежовувати від випадкових елементів (умови, способу виконання, строку), які не впливають на дійсність договору [5, с. 2].

Стаття 1343 визначає, що кауза є незаконною, коли вони суперечить імперативним нормам, публічному порядку та добрим звичаям. Незаконна кауза

також спричиняє недійсність на підставі ст. 1418. Також стаття 1343 ЦК Італії передбачає, що кауза вважається незаконною, коли встановлює засіб для ухилення від положень імперативної норми. У цій статті розглядається припущення договору з метою порушення закону, або такого договору, який, дотримуючись букви закону, є засобом ухилення від застосування імперативного правила, досягаючи таким чином результату, практично еквівалентного забороненому [5, с. 2].

Отже, ЦК Італії розуміє каузу як правову підставу договору, яка є його істотним елементом та повинна відповідати імперативним нормам.

У правопорядках, де кауза проігнорована кодексами, вона є предметом доктрини та юриспруденції. Каузу в доктрині розуміють як загальну та безпосередню мету сторін договору, яка не пов'язана з мотивами та потрібна для встановлення чинності договору та його законності [4, с. 211].

Як вказує Г. Альпа, параграф 861 Загального цивільного кодексу Австрії не згадує каузу як підставу дійсності договору, а залишає достатніми для укладення обіцянку та прийняття її іншою стороною [4, с. 209].

У Німецькому цивільному уложенні кауза не згадується, але розрізняються правочини абстрактні та каузальні.

Французьке цивільне право спочатку сприйняло поняття каузи як підстави договору. Так було до реформи договірної права, запровадженої Ордонансом від 10.02.2016 р. та Закону про ратифікацію від 10.04.2018 р. Відповідно до ст. 1108 ЦК Франції законна підстава була четвертим елементом, який є необхідним для дійсності зобов'язання. Розділ IV ЦК Франції «Про підставу зобов'язання» деталізував вказану норму. Так, відповідно до ст. 1131 зобов'язання, яке не має підстави або яке має удавану або незаконну підставу, не має сили. Згідно із ст. 1132 угода є дійсною, навіть якщо її підставу не було вказано. Стаття 1133 вказувала, що підстава є незаконною, коли вона заборонена законом, коли суперечить добрим звичаям та публічному порядку.

Каузу було вилучено з договірної права Франції внаслідок реформи договірної права, запровадженої Ордонансом від 10.02.2016 р. та Закону про ратифікацію від 10.04.2018 р.

Таким чином, вказані законодавчі рішення можуть бути враховані під час рекодифікації цивільного законодавства України під час вибору правової моделі щодо каузи договору.

Список використаних джерел:

1. Zimmermann R. (1992). *The Law of Obligations. Roman Foundations of the Civilian Tradition*. Cape Town : Juta & Co, Ltd, 1992. 1241 p.
2. Sanfilippo C. (2002). *Istituzioni di diritto romano*. Soveria Mannelli : Rubbettino Editore, 2002. 424 p.
3. Peterson S. (1905). The evolution of “causa” in the contractual obligation in civil law. *Bulletin of the University of Texas*. No. 46. P. 32–56.
4. Alpa G. (2021). Lineamenti di diritto contrattuale, *Diritto privato comparato*. (pp. 165-370). Gius. Larenza & Figli.

5. Tringali F. (2018). La causa del contratto nel Codice Civile: colonna portante o fragile muro d'appoggio? *Cammino diritto. Rivista di informazione giuridica*. No. 10/2018. P. 2-11.

НЕСПРАВЕДЛИВІ УМОВИ ДОГОВОРУ ЗА ПРАВОМ ЄС ТА УКРАЇНИ.

Гура Максим Васильович,
к.ю.н., старший викладач кафедри
цивільно-правових дисциплін
юридичного факультету ХНУ ім. В.Н.
Каразіна

Категорія справедливості в праві є певним етикоюридичним феноменом, бо його закріплення на рівні закону робить його правовою категорією, яка може забезпечуватися примусом з боку держави у разі порушення, але водночас справедливість є моральною категорією, яку кожна особистість сприймає та відчуває по своєму.

В Україні правову підставу для введення в цивільний обіг вимоги щодо справедливості, договорів зокрема, становить низка норм Цивільного кодексу України, а саме: п. 6 ч. 1 ст. 3 ЦК України, яка встановлює справедливість в якості однієї з основних засад цивільного законодавства України; ч. 3 ст. 509 ЦК України, яка висуває вимогу щодо справедливості по відношенню до будь-якого зобов'язання та ч. 1 ст. 627 ЦК України, яка визначає, що сторони договору є вільними в його укладанні але з врахуванням вимог справедливості.

Окремо, в контексті саме справедливості обов'язково треба згадати ст. 18 Закону України «Про захист прав споживачів», яка вводить в обіг термін «несправедливої умови договору», яка може бути визнана недійсною згідно ч. 5 цієї статті. Формулювання, які використовуються в цьому законі звучать таким чином: продавець (виконавець, виробник) не повинен включати у договори із споживачем умови, які є несправедливими. Умови договору є несправедливими, якщо всупереч принципу добросовісності його наслідком є істотний дисбаланс договірних прав та обов'язків на шкоду споживача.

Отже, для кваліфікації умов договору несправедливими необхідна наявність одночасно таких ознак: по-перше, умови договору мають порушувати принцип добросовісності та справедливості; по-друге, умови договору мають призводити до істотного дисбалансу договірних прав та обов'язків сторін; по-третє, умови договору мають завдавати шкоди споживачеві. На цьому неодноразово зауважував Верховний Суд, зокрема в Постанові ККС ВС від 03.02.2020 р. по справі № 554/1400/16.

Тут треба відразу відзначити, що запропонований в Законі України «Про захист прав споживачів» та судовій практиці підхід, є дуже наближеним за своїм змістом до положень Директиви Ради ЄС 93/13/ЄЕС від 5 квітня 1993 року щодо несправедливих умов у споживчих договорах, відповідно до ст. 3 якої умова

договору вважається несправедливою, якщо, всупереч вимозі добросовісності, вона спричиняє суттєвий дисбаланс у правах та обов'язках сторін, що виникають з договору, на шкоду споживачеві. [1]

В цілому право ЄС в частині вимог, що ставляться до договорів залишає це на відкуп національним законодавством країн членів ЄС. Але з точки зору гармонізації, в тому числі законодавства ЄС обов'язково треба проаналізувати Принципи європейського договірного права (далі за текстом ПЄДП), які на нашу думку є найцікавішою і найвпливовішою до даного часу спробою гармонізації договірного права в Європейському Союзі, яка на жаль не набула статусу нормативно-правового акту. Але з точки зору розуміння ставлення науковців Європейського Союзу та їх спільної позиції, з врахуванням аналізу національних правових систем країн членів ЄС, даний документ є дуже цікавим для дослідження, тому що дає уяву саме про загальноєвропейську правову школу. [2]

Так, питання справедливості врегульовано ст. 1:201 ПЄДП, яка вказує, що кожна сторона, під час укладання контракту, має діяти відповідно до принципів добросовісності та справедливості. Англійською мовою «with good faith and fair dealing». Цікавим в даному випадку виглядає переклад терміну «fair», який має декілька синонімів в українській мові, зокрема справедливий, чесний, правильний. Але з врахуванням Директиви ЄС 93/13/ЄЕС від 5 квітня 1993 року, ми схилиємось до того, що коректніше цей термін перекладати саме як «справедливий», як найбільш тотожній та близький за значенням до нашого законодавства.

Особливо в контексті наслідків, які регулюються ст. 4:110 ПЄДП, відповідно до якої «сторона може уникнути виконання зобов'язання, яке не було спеціально узгоджене, якщо всупереч вимогам добросовісності та справедливості це призводить до істотного дисбалансу прав та обов'язків сторін, що виникають за договором, на шкоду цій стороні, з урахуванням характеру виконання, яке має бути здійснене за договором, усіх інших умов договору та обставин, що склалися на момент укладення договору», що як ми бачимо відповідає підходу, запропонованому ст. 18 Закону України «Про захист прав споживачів».

Отже, які саме умови в Європейському Союзі вважаються несправедливими за інформацією оприлюдненої на сайті Європейського Союзу: відповідальність у разі смерті або травмування споживача; компенсація, якщо продавець не виконує доставку; відмова від зобов'язань на користь продавця; одностороння компенсація за скасування; скасування у стислі терміни; автоматичне продовження строку контрактів; односторонні зміни договору; односторонні зміни товару; коливання цін; одностороннє тлумачення контракту; невиконання заяв зроблених персоналом продавця; одностороннє виконання зобов'язань; передача контракту іншим продавцям за менш сприятливих умов; обмеження прав на судовий захист. [2]

Як вже згадувалось вище, сама Директива ЄС 93/13/ЄЕС від 5 квітня 1993 року не містить такого переліку умов, які вважаються несправедливими, а тільки наголошує загальні підходи до них, а саме, що такі умови мають спричиняти

суттєвий дисбаланс у правах та обов'язках сторін, що виникають з договору, на шкоду споживачеві.

Водночас, Закон України «Про захист прав споживачів» окрім аналогічної вимоги щодо дисбалансу, визначив низку умов договорів, які вважаються несправедливими виходячи з закону, зазначивши при цьому, що вказаний перелік не є вичерпним виходячи з положень ч.4 ст. 18 цього Закону. Так, за нашим національним законодавством буде вважатися несправедливими зокрема встановлення жорстких обов'язків споживача, тоді як надання послуги обумовлене лише власним розсудом виконавця; установлення обов'язкових для споживача умов, з якими він не мав реальної можливості ознайомитися перед укладенням договору; надання продавцю (виконавцю, виробнику) права в односторонньому порядку змінювати умови договору на власний розсуд або на підставах, не зазначених у договорі; визначення ціни товару на момент його поставки споживачеві або надання продавцю (виконавцю, виробнику) можливості збільшувати ціну без надання споживачеві права розірвати договір у разі збільшення ціни порівняно з тією, що була погоджена на момент укладення договору; обмеження відповідальності продавця (виконавця, виробника) стосовно зобов'язань, прийнятих його агентами, або обумовлення прийняття ним таких зобов'язань додержанням зайвих формальностей.

Таким чином, можна відзначити, що підхід до визначення несправедливими умов договорів, запропонований ЦК України та Законом України «Про захист прав споживачів» в цілому, на нашу думку, відповідає Принципам європейського договірного права та вимогам Директиви ЄС 93/13/ЄЕС від 5 квітня 1993 року. При цьому, закріплення на рівні закону окремих прямих випадків визнання певних умов договорів несправедливими надає більшу правову визначеність цим відносьнам саме за законодавством України.

Список використаних джерел

1. Council Directive 93/13/EEC of 5 April 1993 on unfair terms in consumer contracts. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1429176294813&uri=CELEX:31993L0013>
2. Principles of European Contract Law – PECL. URL: https://www.trans-lex.org/400200/_/pecl/
3. Unfair contract terms. URL: https://europa.eu/youreurope/citizens/consumers/unfair-treatment/unfair-contract-terms/index_en.htm

РІЗНИЦЯ КОНЦЕПТУАЛЬНИХ ЗАСАД ДОГОВІРНОГО ПРАВА ЄС ТА УКРАЇНИ

Завальна Жанна Вікторівна.

д.ю.н., професор, професор кафедри
цивільно-правових дисциплін юридичного
факультету ХНУ ім. В.Н. Каразіна

Тези підготовлені на виконання проєкту:

*«Договірне право ЄС» № 101127494 — EU-Contract — ERASMUS-JMO-
2023-HEI-TCH-RSCH*

23 червня 2022 року Європейська рада надала Україні статус кандидата на вступ до Європейського Союзу. В зв'язку із цим в Україні заплановано здійснення гармонізації норм договірної права України, в свою чергу це вимагає не тільки знання змісту норм відповідних європейських актів, що складають договірне право ЄС, але й їх світоглядного розуміння. Проблема полягає в тому, що норми європейського права формувались правотворцями, представниками європейських країн-учасниць ЄС, вихованих на творчості філософів, які продукували ідеї свободи в усіх сферах життєдіяльності суспільства та держави, і формували правове регулювання ЄС в напрямках всебічної охорони приватної власності та захисту принципів ринкової економіки. І навпаки, і українське договірне право, зокрема та цивільне законодавство взагалом сформовано на радянській політичній лівій ідеології революційної (пізніше державної) доцільності, що втілювалось в побудові та підтриманні адміністративно-планової економіки. Роки незалежності України хоча і були позначені декількома хвилями змін українського цивільного законодавства із проголошенням руху до ринкової економіки, але теорія права взагалі та договірної права, зокрема, в основі своїй зберегла радянські та пострадянські наративи.

Для ефективної імплементації норм права ЄС до українського законодавства, зокрема для гармонізації договірної права, нам вбачається за необхідне віднайти точки дотику, які на наш погляд криються в обранні єдиної (для ЄС та України) концепції побудови договірної права. Вивчення заявленої проблематики дало наукові результати, які викладені в нижченаведених тезах

1) *Різниця в стані наукових досліджень.* На сьогоднішній день вітчизняна наука (філософія права, теорія права та теорія цивільного права) здійснює дослідження з питань філософських основ та загальних теоретичних концепцій (теорій) права доволі розрізнено і непослідовно. Представники філософії права обговорюють особливості втілення ідеї комунітаризму в регуляторний механізм держави на сучасному етапі [2, 3]. Інші науковці, досить віддалено торкаються проблем договірної регулювання через ідею індивідуалізму у філософії [4] та змісту і ролі суспільного договору для суспільства та держави [5]. Загальні проблеми правового регулювання договору

розглядались в ракурсі частини понятійного апарату цивільно-правової системи регулювання договірних відносин [6]; інституту міжнародного приватного права [7]; універсальної правової конструкції [8]; частини цивільно-правових норм, що підлягають рекодифікації [9]. Ці та інші питання досліджуються в Україні представниками приватно-правової сфери, що логічно виключає із наукового розгляду питання філософсько концептуального ряду. Із аналізу стану вітчизняних наукових досліджень за обговорюваною проблематикою можна констатувати той факт, що українська юридична наука за предмет дослідження поки що не бере проблему вивчення філософських концепцій, які б могли стати основою для створення оновленого договірного права України.

В зв'язку із провалом прийняття європейського цивільного кодексу, представники європейської юридичної науки доволі активно поринули у дослідження філософських концепцій, які слугували базисом для розробки договірного права Європейського Союзу. Більшість учасників дебатів щодо створення єдиного європейського цивільного кодексу, відмовилися від ідеї про необхідність створення єдиного європейського джерела приватного права і перейшли до обговорення питань про те, що необхідно зосередитись на: регулюванні окремих економічних сфер [1], доцільності та наукового підґрунтя обрання однієї договірної концепції [10]; обранні та вивченні особливостей правових інструментів, регулятивних засобів (способів), які б увійшли в регуляторні акти в сфері контрактного права ЄС [11]; необхідності переоцінки поточної регуляторної політики за принципом «одного розміру для всіх», схваленої інституціями ЄС щодо контрактів [12].

2) *Різниця у розумінні поняття «договірне право».* Договірне право ЄС є новим юридичним феноменом, що має ознаки наднаціонального та водночас внутрішнього права держав-членів ЄС. Договірне право ЄС також розуміють в двох значеннях – широкому та вузькому. В широкому значенні дане поняття включає всі договірні норми права, незалежно від походження, які застосовуються в ЄС, охоплюючи не лише договірне право, що сформовано інституціями в первинних та вторинних джерелах права ЄС, а також законотворчими органами держав-учасниць [13]. В такому значенні, воно включає всі норми договірного права, що є наявними в директивах, регламентах, постановах, договорах, принципах, рішеннях Суду ЄС [10].

На відміну від попереднього, договірне право в Україні розуміється підгалузь (інститут) цивільного права. Тобто договірним правом вважається сукупність правових норм, що регулюють цивільно-правові відносини з приводу укладення, виконання, забезпечення цивільно-правового договору, а також відповідальність за його невиконання [8]. Договірне право в Україні включає всі норми цивільного законодавства, що регулюють договірні відносини і становлять внутрішнє, національне право України.

3) *Різниця в наукових концепціях.* Наразі в договірному праві ЄС втілені положення із різних філософських концепцій. Найбільш переважає кількість положень, що засновані на переважно утилітаристській концепції організації держави та суспільства (економічний аналіз права), частково – лібералістської, і

ще в меншій мірі лібертаріанської, комунітарної, конституційної. В українській юриспруденції вкорінене нормативіське праворозуміння, яке має пострадянське коріння, що відображає сполучення позитивіської, ліворадикальної та комунітарної концепцій. На сьогодні під впливом численних реформ в правовій та політичній сферах, без вивчення філософських основ договірного регулювання в європейських країнах та в ЄС, без врахування зміни наративів в європейському правотворенні [1,10] українські правотворці здійснюють намагання шляхом рекодифікації діючого цивільного кодексу України внести в чинну модель договірного регулювання зміни [9]. Вбачається, що неврахування розбіжностей в концептуальних основах побудови та розвитку договірного права в Україні та Європейського Союзу не сприяє ефективній адаптації та імплементації норм ЄС в національне договірне право України.

Дані висновки є проміжними, а проблематика гармонізації та імплементації договірного права ЄС вимагає подальшого дослідження.

Список використаних джерел:

1. Hesselink M. W. Contract theory and EU contract law. Chapter in: Handbook on EU consumer & contract law. Ed. Christian & Twigg-Flesner. Publisher: Edward Elgar, 2016.
https://www.researchgate.net/publication/284187195_Contract_theory_and_EU_contract_law (accessed: 01.05.2025).
2. Грищук О. Ліберальний комунітаризм як філософія правого розвитку постмодерного суспільства. Український часопис конституційного права. № 1. 2018. <https://www.constjournal.com/pub/1-2018/liberalnyi-komunitaryzm-yak-filosofia-pravoho-rozvytku-postmodernoho-suspilstva/> (accessed: 01.05.2025).
3. Калараш А. Конс'юмеризм та комунітаризм: актуальні питання детермінованості та взаємодії в межах територіальної громади. Часопис Київського університету права. 2020. № 2. С. 141-146.
<https://chasprava.com.ua/index.php/journal/article/view/362> (accessed: 01.05.2025).
4. Пилипишин П. Формування ідей індивідуалізму у філософії права Джона Локка. Юридичний вісник. 2021. № 1. http://yurvisnyk.in.ua/v1_2021/7.pdf (accessed: 01.05.2025).
5. Городницький А. Європейський концепт суспільного договору в українському контексті: рефлексія і практика: дис. ... канд. філос. наук : 09.00.03; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2018. 225 с.
6. Меденцев П. Поняття договору як концептуальна основа договірного права країн романо-германської правової сім'ї. Актуальні проблеми держави і права. Вип. 43. 2008. С. 152-158.
<http://liber.onu.edu.ua/opacunicode/index.php?url=/notices/index/IdNotice:315547/Source:default> (accessed: 01.05.2025).
7. Мережко О. Право міжнародних договорів: сучасні проблеми теорії та практики: монографія. Київ: Таксон, 2002. 334 с.
8. Договір як універсальна правова конструкція: монографія /За ред. А. Гетьмана, В. Борисової. Харків: Право, 2012. 432 с.

9. Рекодифікація цивільного законодавства України: виклики часу : монографія. За заг. ред. Н. С. Кузнєцової. Одеса: Гельветика, 2021. 690 с.
10. Martijn W. Hesselink. Progress in EU Contract Law. Eur. Rev. Contract Law 2022. 18(4). P.p. 281–302. <https://doi.org/10.1515/ercl-2022-2050> (accessed: 01.05.2025).
11. Randy E. Barnett. A Consent Theory of Contract. Columbia law review. Vol. 86. 1986. P. 269-323. <https://core.ac.uk/download/pdf/70375446.pdf> (accessed: 01.05.2025).
12. Tzvetanova R. Change of Economic Circumstances in Bulgarian and English Law. What Lessons for the Harmonization of Contract Law in the European Union? Faculty of Laws, University College London Submitted for the degree of Doctor of Philosophy. July 2016. <https://discovery.ucl.ac.uk/id/eprint/1503925/1/E-Thesis%20Radosveta%20Vassileva.pdf> (accessed: 01.05.2025).
13. Research Handbook on EU Consumer and Contract Law. Edited by Twigg-Flesner C. University of Hull, UK: Cheltenham, UK; Northampton, MA, USA, 2016. 624 p.

ЗАКУПІВЛЯ ЮРИДИЧНИХ ПОСЛУГ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Зайцев Олексій Леонідович,

к.ю.н., професор, завідувач кафедри
цивільного, трудового та господарського
права ННІ № 1 Харківського національного
університету внутрішніх справ,

Значення юридичних послуг в умовах воєнного стану зростає: зокрема, правове забезпечення діяльності органів влади, представництво у міжнародних судових інстанціях та договірна підтримка залучення допомоги від партнерів.

У 2023–2025 роках в системі "Prozorro" зберігається тенденція до обмеженої кількості великих закупівель за кодом ДК 021:2015: 79110000-8. Найбільшими у 2024 році став контракт Міністерства юстиції України з міжнародною юридичною компанією «Covington & Burling LLP» на представництво у справах проти РФ. Найдорожчою сумою закупівлі в Україні за предметом (ДК 021:2015: 79110000-8 – Послуги з юридичного консультування та юридичного представництва) вартістю 380 634 459 831,00 грн була оголошена 14 липня 2022 року Регіональним центром з надання безоплатної вторинної правової допомоги у черкаській області закупівля без використання електронної системи з «послуги з юридичного консультування та юридичного представництва (на підставі доручення для надання БВПД від 14.04.2022 № 023-230000195 договір № 49/25 на стадії провадження ЗЗ)». Але 15 липня 2022 року торги були відмінені на підставі «відсутність подальшої потреби в закупівлі товарів, робіт і послуг», це традиційна підстава скасування закупівлі у випадку

виявленні помилок Замовника при завантаженні інформації в систему «Prozorro», а оскільки не існує механізму виправлення описок, то тоги були скасовані.

Наступною реально найбільшою сумою в розмірі 222 280 230,80 була оголошена 14 червня 2018 року Міністерством юстиції України переговорна процедура з закупівлі «Послуги з юридичного консультування та юридичного представництва код ДК 021:2015:79110000-8 (Справа за позовом компаній «Littop Enterprises Limited», «Bridgemont Ventures Limited» і «Bordo Management Limited» до держави Україна)». За результатами якої 19 липня 2018 був укладений договір з міжнародною юридичною фірмою «Latham & Watkins (London) LLP» #6952067cas на загальну суму 8 027 807,00 USD.

Всього в Україні закупівель юридичних послуг на суму більше ніж 1 000 000,00 грн було оголошено на момент формування матеріалу понад 300 тендерів. Після початку військової агресії най дорожчою процедурою в Україні з сумою 2 000 000,00 грн були відкриті торги з особливостями, проведені КП КМР "ДОБРОБУТ" за предметом «Послуги з юридичного консультування та юридичного представництва (надання послуг з юридичного консультування, юридичного представництва тощо) на основі CPV за ДК 021:2015 79110000-8», за результатами якої 02 березня 2023 був укладений договір з ТОВ "Юридична перспектива Д" #44743011 на загальну суму 1 877 632,84 грн. з ПДВ.

Всього в системі «Prozorro» розміщено більше 10 000 тендерів за предметом закупівлі «79110000-8 – Послуги з юридичного консультування та юридичного представництва», причому 349 тендерів були відмінені, а 91 тендер не відбувся.

Тільки МЗС щодня витрачає \$14,1 тисячі на юридичних радників. Витрати на зовнішніх юридичних радників зі Сполучених Штатів Америки, які залучаються Кабінетом Міністрів України по лінії Міністерства закордонних справ, суттєво перевищують зарплатний фонд штатних юристів цього органу. Про це свідчить інформація, викладена у листі МЗС від 04.04.2023 №72/13-091-38012, надісланий у відповідь на запит адвоката Володимира Богатиря щодо юридичних радників, які залучались урядом України у 2019-2023 роках МЗС у період з 2019 по 2022 рік було укладено договори про закупівлю юридичних послуг з юридичною фірмою зі Сполучених Штатів Америки «Covington & Burling LLP». За цими договорами юрфірма зобов'язується надати МЗС юридичні послуги щодо захисту прав та інтересів України під час розв'язання міжнародних спорів за участю України та інших суб'єктів міжнародного права. Отже, за останні повні чотири роки, на зовнішніх консультантів МЗС було виділено 20 млн 665 тис. доларів США. Це в середньому 5,17 млн на рік або близько 14,1 тис. щодня [1].

При цьому в Законі України «Про публічні закупівлі» є індивідуальні виключення, так юридичні послуги, закупівля яких здійснюється Національним банком України для представництва його інтересів в органах влади іноземних держав, а також юридичні послуги, пов'язані із захистом його прав та інтересів під час врегулювання спорів, розгляду в закордонних юрисдикційних органах

справ, учасником яких є Національний банк України. Закупівля таких послуг здійснюється Національним банком України у визначеному ним порядку. За результатами такої закупівлі Національний банк України оприлюднює в електронній системі закупівель звіт про договір про закупівлю, укладений без використання електронної системи закупівлі.

Наведена статистика та нерівноправний підхід законодавця до суб'єктів закупівель вказує на прогалини в законодавстві та на високий відсоток закупівель, в яких Замовник не зміг досягнути позитивного результату проведення закупівель, що свідчить про актуальність обраного напрямку дослідження.

Ми приєднуємось до правової позиції Ольги Марченко, відповідно до якої, юридичне консультування – це професійна діяльність фахівців з різних галузей права, метою якої є надання у консультаційній формі кваліфікованої допомоги фізичним і юридичним особам у розв'язанні різноманітних правових проблем; спосіб вирішення професійних завдань, поетапна процедура, використовувана в юридичній практиці фахівцями різних напрямів для орієнтації фізичних і юридичних осіб шляхом правових порад, забезпечення необхідною правовою інформацією і вибору оптимального варіанта вирішення проблеми. Юридичне консультування є одним із напрямів юридичної практичної діяльності як системи свідомо-вольових конкретних дій і операцій з охорони і захисту прав, свобод та законних інтересів особи, що здійснюються юристами на професійній основі у межах права і мають юридичні наслідки [2].

Але, як що такий предмет закупівель розглянути через призму поточної нормативної бази у вигляді ухваленого 19 вересня 2019 р. Закону України “Про внесення змін до Закону України “Про публічні закупівлі” та деяких інших законодавчих актів України щодо вдосконалення публічних закупівель” № 114-IX та прийнятого Кабінетом Міністрів України 28 лютого 2022 постановою № 169 “Деякі питання здійснення оборонних та публічних закупівель товарів, робіт і послуг в умовах воєнного стану”, зі змінами (далі – Постанова № 169), відповідно до якої в умовах воєнного стану оборонні та публічні закупівлі товарів, робіт і послуг здійснюються без застосування процедур закупівель та спрощених закупівель, визначених Законом та Законом України “Про оборонні закупівлі”. Таким чином в умовах воєнного стану були започатковані інші умови, а саме, державні замовники у сфері оборони та служби державного замовника здійснюють закупівлі юридичних послуг оборонного призначення без застосування видів (процедур) закупівель, визначених Законом України “Про оборонні закупівлі”. Такі закупівлі не включаються до річного плану закупівель.

Наступною новацією було розділення закупівель на оборонні та інші. 11 листопада 2022 р. постановою КМУ № 1275 «Про затвердження особливостей здійснення оборонних закупівель на період дії правового режиму воєнного стану», яка встановила особливий порядок та умови здійснення оборонних закупівель для державних замовників у сфері оборони, служб державного замовника, а також військових частин, організацій (установ, закладів), що уповноважуються рішенням державного замовника у сфері оборони на

здійснення закупівель та укладення державних контрактів (договорів), із забезпеченням захищеності державних замовників від воєнних загроз на період дії правового режиму воєнного стану.

На відміну від Постанови № 169 Постановою № 1178 «Про затвердження особливостей здійснення публічних закупівель товарів, робіт і послуг для замовників, передбачених Законом України “Про публічні закупівлі”, на період дії правового режиму воєнного стану в Україні та протягом 90 днів з дня його припинення або скасування» яка не скасувавши Закон України “Про публічні закупівлі” істотно збільшила кількість процедур, передбачивши, що Замовники, у тому числі централізовані закупівельні організації, здійснюють закупівлі послуг (крім послуг з поточного ремонту), вартість яких становить або перевищує 100 тис. гривень шляхом застосування відкритих торгів у порядку, визначеному цими особливостями, та/або шляхом використання електронного каталогу для закупівлі товару відповідно до порядку, встановленого постановою Кабінету Міністрів України від 14 вересня 2020 р. № 822 “Про затвердження Порядку формування та використання електронного каталогу”, з урахуванням положень, визначених особливостями. Одразу слід зазначити, що за предметом «79110000-8 – Послуги з юридичного консультування та юридичного представництва» в Prozorro Market повністю відсутні.

Висновки

1. Юридичні послуги, що мають ознаки конфіденційності, стратегічного значення чи міжнародного елементу, потребують окремого нормативного регулювання на рівні підзаконного акту, що передбачає спрощений порядок закупівлі з мінімальними ризиками оскарження.

2. Відсутність позицій в Prozorro Market щодо правових послуг вимагає: доповнення електронного каталогу або розроблення альтернативного механізму закупівель для невеликих правових контрактів..

3. Форма договорів має бути адаптована під реалії воєнного стану, а саме дозволити укладення договорів у спрощеній письмовій формі, аналогічно до адвокатських договорів.

Список використаних джерел:

1. МЗС щодня витрачає \$14,1 тисячі на юридичних радників: що відомо? // Юридична газета. 2023. URL: <https://yur-gazeta.com/golovna/-mzs-shchodnya-vitrachae-141-tisyachi-na-yuridichnih-radnikiv-shcho-vidomo.html> (дата звернення: 06.06.2025).
2. Марченко О.Ю. Юридичне консультування як вид юридичної діяльності: теоретико-прикладний аспект // Підприємництво, господарство і право. 2020. № 5. С. 22–26.

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОБІГУ ВІЙСЬКОВИХ ОБЛІГАЦІЙ В УКРАЇНІ

Зубко Крістіна Сергіївна,
студентка
юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

З початком повномасштабної війни в Україні в 2022 році питання військових облігацій стало особливо актуальним. Це один з ключових інструментів для мобілізації фінансових ресурсів на підтримку армії та забезпечення оборони. Проблема полягає у необхідності швидкої та надійної мобілізації коштів для підтримки обороноздатності країни. З усієї великої кількості фінансових інструментів для залучення капіталу фінансовими регуляторами державою було обрано облігації, а саме військові облігації. Проблеми правового регулювання особливостей цивільного обігу військових облігацій стали предметом нашого дослідження, тези якого наведено нижче.

1) Визначення поняття військових облігацій у діючому законодавстві України відсутні. Науковці висловлюють спільну думку про необхідність його розробки. На сьогодні найпоширенішою є розуміння військових облігацій як різновиду облігацій внутрішньої державної позики, кошти від продажу яких спрямовуються на потреби Збройних Сил України, забезпечення оборони та безпеки держави та підтримки функціонування країни в умовах воєнного стану [3, с. 268].

Як показує аналіз видів облігацій як цінних паперів, військові облігації відрізняються від звичайних облігацій внутрішньої державної позики (далі – ОВДП) наявністю цільового призначення – для безперервного забезпечення фінансових потреб держави в умовах війни, а також часом емісії – у період дії військового стану на території України [2, с. 12]. Також різницею між військовими та іншими (звичайними) облігаціями є також те, що громадяни України мають можливість купівлі військових облігацій через портал «Дія» [11]. Четверта відмінність, полягає у відсутності оподаткування на доходи фізичних осіб та не включаються до загального місячного (річного) оподатковуваного доходу фізичної особи [4].

2) Основним суб'єктом на первинному ринку продажу військових облігацій є Національний банк України. З початком широкомасштабного вторгнення Кабінет Міністрів України ухвалив Постанову від 25 лютого 2022 року № 156, якою ввів у дію механізм державних внутрішніх запозичень через випуск облігацій внутрішньої державної позики «Військові облігації» обсягом до 400 млрд гривень [7]. Основним покупцем військових облігацій в умовах війни на первинному ринку є Національний банк України (далі – Нацбанк). Так, 8 березня 2022 року Правління Нацбанку прийняло Постанову № 43 “Про здійснення

купівлі облігацій внутрішньої державної позики «Військові облігації» у період дії воєнного стану» [6], відповідно до якої Національний банк України за зверненням Міністерства фінансів України здійснювало купівлю військових ОВДП за номінальною вартістю, збільшеною на суму нарахованого купонного доходу на дату придбання [9, с. 74].

Така активна участь Національного банку в даних відносинах обумовлена особливими якостями самих військових облігацій. Так, військові облігації мають вищу дохідність порівняно з іншими державними цінними паперами, зокрема ОВДП, при схожому рівні ризику, оскільки вони: забезпечують більшу надійність при майже однаковій дохідності в порівнянні із іншими фінансовими інструментами; забезпечені гарантією держави на 100% придбаних облігацій [9, с. 74]; можуть бути достроково продані на вторинному ринку; можуть використовуватись як предмет застави при отриманні кредиту [10, с. 56].

3) Обіг військових облігацій має свою специфіку. Особливістю даного виду інвестування є банки України не здійснюють заходів із перевірки джерел походження коштів у разі проведення фінансових операцій згідно із положеннями відповідного закону [5] з унесення клієнтами коштів готівкою з метою їх зарахування на рахунки банків України для придбання облігацій внутрішньої державної позики «Військові облігації» [8]. Це значно спрощує оформлення відносин із обігу військових облігацій, коли мова йде про великі суми транзакцій. До того ж потім отриманий дохід можна офіційно внести в декларацію [1, с. 23]. Водночас відповідно до пункту 2 Постанови, для покупців військових облігацій діє спрощена процедура верифікації, яка допускає дистанційне підтвердження особистості без відеоверифікації, що спрощує процес залучення інвесторів із-за кордону та фізичних осіб нерезидентів (крім громадян РФ та Білорусі) [8]. Але також виникає ряд проблемних питань щодо такої нормативної ініціативи Національного банку України, передусім стосовно того, чи не суперечить скасування перевірки джерел походження готівкових коштів основним принципам запобігання та протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом.

Таким чином, військові облігації є одним із ефективних механізмів мобілізації коштів для фінансування державних потреб під час війни. Ознаками військових облігацій, що відрізняє їх від інших видів цінних паперів взагалі та інших видів облігацій, зокрема, є їх цільове призначення – безперервне забезпечення фінансових потреб держави в умовах війни. Також особливість в тому, що емітентом військових облігацій є держава Україна, що гарантує виплати із державного бюджету. В той же час особливість обігу сучасних військових облігацій в Україні полягає у спрощеній процедурі їх придбання, можливості онлайн-інвестування через державний портал «Дія», що стимулює економіку у воєнний час.

Дані висновки є проміжними, оскільки питання правового регулювання військових облігацій потребує подальшого дослідження в напрямку розробки

ефективного механізму правового регулювання вторинного ринку військових облігацій, що дозволить підвищити їх привабливість для інвесторів.

Список використаних джерел:

1. Абдуллаєва А., Складанюк М. Особливості інвестування у військові облігації. Фінанси, банківська справа та страхування. № 44. 2022. С. 21-25.
2. Бенч Л., Михайлюк М., Сіра Т. Проблематика залучення фізичних осіб на ринок державних позик в Україні. 4-те вид. Бізнесінформ, 2020.
3. Петренко Г., Довгань Б. Щодо правового забезпечення випуску військових облігацій внутрішньої державної позики в умовах воєнного стану. Юридичний науковий електронний журнал. № 4. 2022. С. 267–270.
4. Податковий кодекс України : Закон України від 2 грудня 2010 року № 2755-VI із змінами від 3 грудня 2024 р. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17?find=1&text=%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D1%96%D0%B3%D0%B0%D1%86#w1_26
5. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення : Закон України № 361-IX від 6 грудня 2019 р.: станом на 23 вересня 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text>
6. Про здійснення купівлі облігацій внутрішньої державної позики “Військові облігації” у період дії воєнного стану.: Постанова Правління Національного банку України № 43 від 8 березня 2022 р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0043500-22#Text>
7. Про випуск облігацій внутрішньої державної позики “Військові облігації”. Постанов Кабінет Міністрів України від 25 лютого 2022 року № 156. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-2022-%D0%BF#Text>
8. Про особливості виконання окремих вимог законодавства у сфері фінансового моніторингу, валютного нагляду, нагляду з питань реалізації і моніторингу ефективності персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій) протягом дії воєнного стану : Постанова Національного банку України від 23 березня 2022 № 60 : станом на 25 квітня 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0060500-22#Text>
9. Чубка О. Аналіз статистичних показників обсягу та структури військових облігацій в умовах воєнного стану. Східна Європа: економіка, бізнес та управління. 2023. № 1 (38). С. 73–78.
10. Чубка О., Скоропад І. Роль військових облігацій у фінансуванні державного бюджету у воєнний період. Проблеми сучасних трансформацій. Серія: Економіка та управління. 2023. № 7. С. 55-61.
11. Як купити облігації в Дії, щоб отримати прибуток. Департамент комунікацій Секретаріату Кабінету Міністрів України, опубліковано 23 травня 2024 року. <https://www.kmu.gov.ua/news/yak-kupyty-oblihatsii-v-dii-shchob-otrymaty-prybutok>

Науковий керівник: професор кафедри цивільно-правових дисциплін юридичного факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, д.ю.н., проф. Ж.В. Завальна

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ДОГОВІРНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДРТ: ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИЙ КОНТЕКСТ

Кузенко Марія Петрівна,
аспірантка кафедри
цивільно-правових дисциплін
юридичного факультету
Харківського національного університету
імені В.Н. Каразіна

Реалізація репродуктивних прав людини із застосуванням ДРТ потребує прозорості і чіткості правил на всіх етапах цього процесу, що дозволить забезпечити ефективні правовідносини всіх суб'єктів (потенційних батьків, медичних інституцій та донорів гамет). Важливим регулятором цих правовідносин є укладення договору, завдяки якому регламентуються умови участі донора в програмі ДРТ, права та обов'язки сторін в межах імперативних норм.

Договори на донорство гамет в Україні укладаються між донором та медичним центром (клінікою), в якій проводиться програма ДРТ. Проте, недосконалість законодавчого регулювання правовідносин донорства гальмує їх розвиток через те, що в Цивільному кодексі України не виокремлені договори, покликані регулювати відносини вилучення будь яких частин людського організму, в тому числі й гамет. Це зумовлюється тим, що біологічний матеріал людини в цивільному законодавстві не визнається об'єктом цивільних правовідносин [2].

Договірне регулювання правовідносин донорства в Україні стало предметом дослідження таких українських вчених, як: Н. А. Маргацька, С. Б. Булеца, А. В. Мусієнко, О. О. Пунда, Л. А. Ольховик, А. Д. Ременяк, І. І. Зазуляк, Р. А. Лідовець та інші. У наукових працях, присвячених договірним відносинам у сфері донорства, відображені різні точки зору. С. Б. Булеца вважає за доцільне розглядати договір донорства складовою договору з надання медичної послуги та допомоги. О. О. Пунда визначає окремий вид договору щодо донорства – договір про кріоконсервацію біологічних матеріалів, сторонами якого є зберігач і донор. Цей договір зберігання є платним, реальним і строковим [3].

Договір на донорство гамет, як і застосування ДРТ в цілому, не знайшов свого відображення у ЦК України, проте законодавством України забезпечено можливість укладати договір сторонами, який не передбачено в актах цивільного законодавства, але відповідає таким засадничим положенням

цивільного права, як: свобода договору, що передбачає свободу в укладенні договору, виборі контрагента та визначенні умов договору з урахуванням вимог ЦК України, інших актів цивільного законодавства, звичаїв ділового обороту, відповідно до вимог справедливості та розумності [1].

Для договору на донорство сперми властиві загальні ознаки договору про надання послуг, в якому одну сторону – виконавця – зобов'язано за дорученням іншої сторони – замовника – надати послугу, яка реалізується в процесі вчинення певної дії чи здійснення певного виду діяльності. Замовник, у свою чергу, зобов'язується оплатити виконавцеві зазначену послугу, якщо інше не встановлено договором, ст. 901 ЦК України та не містить спеціальних ознак договору про надання медичних послуг [1].

Основними положеннями договорів на донорство сперми як в Україні, так і країнах Західної Європи є: відмова від прав на потомство; правовий захист; тривалість програми; умови участі та причини для припинення договору. У договірних відносин усіх країн обов'язковою нормою є відмова донора сперми від права на батьківство. Згідно з договором донор відмовляється від будь-яких прав на дитину, зачату за допомогою його сперми. Так, у договорі донора сперми в ліцензованій клініці Великої Британії обов'язковим пунктом включено підтвердження, що донор не є юридичним батьком дитини. У Договорі між донором і медичним закладом у Німеччині та Бельгії також передбачено необхідність підтвердження відмови донора від батьківських прав, а у формальному контракті між донором та клінікою в Іспанії, де донорство є повністю анонімним, і донори не мають прав чи обов'язків щодо дітей, не йдеться про відмову від права на батьківство.

Договірне регулювання правовідносин донорства гамет у реалізації програм ДРТ залежить від національного законодавства, в якому дозволено чи заборонено такого виду медичні послуги. Так, є країни, зокрема, Італія, Туніс, Туреччина, де донорську сперму заборонено використовувати як біологічний матеріал для ДРТ. Згідно зі статтею 12 Закону № 40 від 19 лютого 2004 року щодо регулювання ДРТ в Італії передбачено покарання штрафом від 300 до 600 тис. євро за використання сперми, котра надійшла від третьої особи. Організація продажу біологічного матеріалу донорів, його реклама в Італії карається ув'язненням від трьох місяців до двох років та штрафом у розмірі від 600 тис. до 1 млн. євро [4].

До іншої групи належать країни, в яких законом дозволено використання донорської сперми в процедурах ДРТ, проте чітко визначено їх обмеження. Приміром, у Франції, Норвегії, Швеції донорська сперма має бути обов'язково зареєстрована в спеціальному реєстрі; у Великій Британії, Нідерландах, Норвегії, Швеції не допускається анонімність донорів. У Кореї та Іспанії комерційне донорство заборонено. У Швейцарії послугами донорів дозволено користуватися виключно гетеросексуальним подружнім парам. Згідно шведського законодавства, право отримати інформацію щодо донора сперми, належить не тільки жінці реципієнту, але також і її партнеру. Законами Бельгії та Чехії визнано право бути реципієнтами донорської сперми виключно

гетеросексуальних пар, проте в Данії та Німеччині ними можуть стати й самотні жінки [4].

Правове регулювання донорства сперми в різних країнах ЄС, як правило, керується конфіденційним чи відкритим характером цієї процедури. Так, у 11 із 27 держав-учасниць ЄС (Португалії, Іспанії, Франції, Чехії, Словенії, Словаччини, Болгарії, Греції, Данії, Естонії, Угорщини) на законодавчому рівні дозволено анонімне донорство сперми, проте заборонено відкрите. У трьох державах ЄС - Бельгії, Латвії, Румунії, здійснюється правове регулювання одночасно відкритого і анонімного типу передачі матеріалу до кріосховищ. Законодавство двох країн ЄС - Італії та Литви юридично заборонено обидва типи донорства сперми. Водночас, у чотирьох країнах ЄС – Кіпрі, Люксембурзі, Мальті, Польщі на законодавчому рівні не врегульовано механізм передачі донорської сперми до кріосховищ [4].

В Україні дозволено анонімне донорство гамет, проте правовідносини цієї складової репродуктивних прав залишаються законодавчо не врегульованими.

Таким чином, договірне регулювання донорства як важливої складової реалізації репродуктивних прав фізичних осіб на застосування ДРТ в українському законодавстві та європейських країн потребує вдосконалення та взаємоузгодженості, оскільки суттєвим недоліком правового регулювання є відсутність уніфікованого, чіткого закріплення змісту правовідносин у сфері донорства репродуктивних клітин, а також не визначеність прав і обов'язків суб'єктів таких відносин (донорів, реципієнтів, медичного персоналу), встановлення норм їх захисту та відповідальності.

Список використаних джерел

1. Заболотна М. Договірне регулювання відносин із реалізації репродуктивних прав // Цивільне право і процес. №7.2020. С. 24-28.
2. Ільющенкова К. О. Договір як підстава виникнення правовідносин донорства // Медичне право. № 1(21). 2018. С. 22-31.
3. Пунда О. О. Поняття та проблеми здійснення особистих немайнових прав, що забезпечують природне існування людини : монографія. Київ: вид-во С. Пантюка, 2005. 436 с.
4. Цирфа Ю. Правовий статус дітей in vitro: тепер донорство = батьківство? URL: <https://veche.kiev.ua/journal/3685/>

Науковий керівник: професор кафедри цивільно-правових дисциплін юридичного факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, д.ю.н., проф. Є.О. Мічурін

КРЕДИТНІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Куштим Єлізавета Євгенівна,
студентка юридичного факультету
Харківського національного університету
імені В.Н. Каразіна

Військова агресія російської федерації 24 лютого 2022 року значною мірою вплинула на виконання кредитних зобов'язань в умовах воєнного стану. Значна частина позичальників втратила можливість виконання зобов'язань за кредитними договорами через зниження платоспроможності, зокрема внаслідок втрати іпотечного майна. Ця ситуація вимагала від держави оперативної реакції для збереження стабільності банківської системи та захисту прав позичальників. Важливим завданням стало створення правових механізмів, які б забезпечували баланс між підтримкою позичальників та запобіганням банківській кризі.

Наше дослідження мало на меті виявити проблеми, що виникають під час реалізації правових механізмів: припинення кредитних зобов'язань через форс-мажорні обставини; висвітлення проблемних питань правового регулювання позичальників у питаннях надання кредитних канікул та анулювання заборгованості за кредитними договорами. Результати наукової розвідки щодо проблемних питань правового регулювання кредитних відносин на території України у військовий час викладені в нижченаведених тезах.

1. Відповідно до листа Торгово-промислової палати України (ТПП України) від 28 лютого 2022 року № 2024/02.07.1, військова агресія російської федерації проти України, що стала причиною введення воєнного стану, вважається форс-мажорними обставинами [6]. ТПП України підтвердила, що ці обставини, які виникли 24 лютого 2022 року і триватимуть до їх офіційного завершення, є надзвичайними, невідворотними та об'єктивними, зокрема для суб'єктів господарювання, у яких виконання зобов'язань за договорами стало неможливим у визначений термін через настання зазначених форс-мажорних обставин. Але Постановою Верховного Суду від 13.09.2023 у справі № 910/7679/22 зазначений лист був визнаний таким, що не має юридичної сили та не може братись до уваги при вирішенні спорів, а для підтвердження неможливості виконання зобов'язань за кредитним договором через військову агресію доцільно отримати індивідуальний сертифікат про дію форс-мажорних обставин [1].

З огляду на складність вирішення питань щодо кредитних зобов'язань під час воєнного стану, що вважається форс-мажорними обставинами, деякі банки запровадили механізм кредитних канікул. Це означає, що платежі за кредитним договором можуть бути відтерміновані, але не скасовані. Щоб отримати кредитні канікули, позичальнику потрібно звернутися до банку з відповідним клопотанням, усно або письмово. Проблемаю для позичальників є те, що кредитні канікули є правом банку, а не його обов'язком. В такому випадку особа може звернутися до банку з письмовою заявою про реструктуризацію боргу за

кредитним договором, або звернутися до суду із заявою про відкриття провадження у справі про банкрутство.

2. Однією з форм реструктуризації боргу виступає механізм призупинення сплати грошового зобов'язання, що дозволяє відстрочити повернення кредиту на тривалий термін, зберегти заставне майно та, за необхідності, домовитися з банком про вигідні умови реструктуризації [2]. Реструктуризація дозволяє тимчасово полегшити фінансове навантаження на позичальників, зокрема у випадках, коли люди втратили дохід або майно через бойові дії. Даний захід не вирішує проблему заборгованості остаточно, а лише відтерміновує її. Це створює ризик надмірного фінансового навантаження у майбутньому на фінансову систему в цілому, і на банківський сектор, зокрема, оскільки накопичені платежі можуть значно збільшити загальну суму до погашення [3].

Крім того, цей механізм є обов'язковим для банків лише за умов, що предметом забезпечення є нерухоме майно, що відповідає хоча б одній із ознак, передбачених Законом України про внесення змін до Податкового кодексу України 28 січня 2023 року [4]. Відповідно о нових положень, якщо майно, що було придбане в кредит, знищене внаслідок бойових дій, особа має право звернутися до банку з проханням про повне списання боргу за цей кредит. Однак дана процедура використовується лише за наявності відразу декількох умов: 1) ціллю кредиту було придбання, реконструкція або будівництво нерухомого майна; 2) нерухоме майно є єдиним місцем проживання сім'ї; 3) зазначене майно знищене внаслідок агресії Російської Федерації, або у випадку; 4) якщо предметом забезпечення за договором є автомобіль, знищений внаслідок збройної агресії Російської Федерації, який був єдиним у сім'ї позичальника; 5) заборгованість на 23 лютого 2022 року не була прострочена більше ніж на 7 днів.

За відсутності хоча б однієї із перерахованих умов, банки мають право приймати рішення про реструктуризацію кредиту в індивідуальному порядку, що може створювати нерівні умови для позичальників. Деякі банки можуть погодитися на відтермінування, тоді як інші можуть відмовитися або встановити жорсткіші умови, що ставить позичальника в залежність від волі кредитора.

3. Договір іпотеки в якому іпотечне майно було знищене чи пошкоджене може бути припинений [5]. У цьому випадку позичальник має письмово звернутися до свого іпотекотримача та повідомити про подію з наданням відповідних підтвердних документів. Після цього іпотекодержатель має внести до державних реєстрів відповідні дані. Деякі банки, наприклад, АТ «УКРСИББАНК», наголошують, що у разі, якщо у позичальника наявний факт знищення або пошкодження майна внаслідок збройної агресії РФ та є труднощі з отриманням підтвердних документів, позичальник може звернутися до банку зі зверненням, яке може бути розглянуто в індивідуальному порядку. Однак, це створює невизначеність у застосуванні норм, що регулюють дані ситуації. Відсутність чітких критеріїв та умов, за якими банки зобов'язані приймати рішення, може призвести до правової невизначеності, що у свою чергу ускладнює позичальникам можливість реалізувати свої права. Вбачається, що для забезпечення справедливості та рівного підходу до споживачів банківських

послуг важливо створити прозорі критерії оцінки можливості припинення договорів іпотеки.

Виходячи із вище викладеного, проблеми, пов'язані з виконанням кредитних зобов'язань під час воєнного стану, вимагають вдосконалення правових механізмів для ефективного регулювання відносин між позичальниками та кредиторами. Зокрема, необхідно: 1) створити чіткі процедури для підтвердження форс-мажорних обставин, що виникають через військову агресію; 2) розробити єдині підходи до реструктуризації боргів за кредитними договорами; 3) стандартизувати практику призупинення кредитних зобов'язань, щоб уникнути нерівних умов для позичальників. Все це дозволить забезпечити правову визначеність і можливість позичальникам ефективно реалізувати свої права в умовах війни. Подальше дослідження цих проблем допоможе розробити ефективні правові інструменти для підтримки позичальників у складних умовах війни та покращити фінансову стабільність банківської системи.

Список використаних джерел:

1. Постанова Верховного суду від 13.09.2023 у справі № № 910/7679/22. URL: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=114928509&red=1000033a83cde4e8c84282e464eb1466f74643&d=5>
2. Про фінансову реструктуризацію : Закон України № 1414-VIII від 14 червня 2016 року, станом на 1 січня 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1414-19#Text> (дата звернення: 27.10.2024).
3. Кодекс України з процедур банкрутства : Закон України № 2597-VIII від 18 жовтня 2018 року станом на 21 червня 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19#Text> (дата звернення: 06.11.2024).
4. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законів України щодо підтримки позичальників, майно яких було знищено або зазнало пошкоджень внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України : Закон України № 2823-IX від 1 грудня 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2823-20#Text> (дата звернення: 27.10.2024).
5. Про іпотеку : Закон України № 898-IV від 5 червня 2003, станом на 15 квітня 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-15#Text> (дата звернення: 26.10.2024).
6. Лист Торгово-промислової палати України (ТПП України) від 28 лютого 2022 року № 2024/02.07.1 URL: <https://ips.ligazakon.net/document/mus36779> (дата звернення: 26.10.2024).

Науковий керівник: професор кафедри цивільно-правових дисциплін юридичного факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, д.ю.н., проф. Ж.В. Завальна

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ПРИНЦИПУ ДОБРОСОВІСНОСТІ В ДОГОВІРНОМУ ПРАВІ ЄС ТА ЙОГО РЕЦЕПЦІЯ В УКРАЇНІ

Менів Ярослава Олександрівна,
старший викладач кафедри
цивільно-правових дисциплін
юридичного факультету
Харківського національного університету
імені В.Н. Каразіна

Принцип добросовісності є фундаментальною засадою цивільного права, що покликаний забезпечити справедливість та баланс інтересів сторін у зобов'язальних правовідносинах. У праві Європейського Союзу цей принцип становить частину *acquis communautaire* та застосовується як до приватноправових, так і до публічноправових зобов'язань. Суд ЄС у справі C-415/11 (*Aziz v. Catalunya Caixa*) наголосив на його значенні як запобіжника зловживань у споживчих контрактах [1].

У Цивільному кодексі України добросовісність згадується у ст. 3, 6, 13, 509 ЦК України [2], однак її застосування на практиці є недостатньо систематизованим. Відсутність чіткої доктрини ускладнює її практичну реалізацію. У постанові Великої Палати Верховного Суду від 20.06.2018 р. у справі № 910/2223/17 наголошено, що сторони зобов'язані діяти добросовісно як при укладенні, так і при виконанні договору, що свідчить про формування нової судової практики [3].

Актуальною проблемою є відсутність інституту пре-контрактної відповідальності (*pre-contractual liability*), який дозволяє захищати інтереси сторін ще на етапі перемовин. Цей підхід уже давно реалізовано в європейському договірному праві, що дозволяє забезпечити вищий рівень відповідальності сторін ще до укладення договору [5, с. 76].

Розвиток *soft law* — зокрема, застосування Принципів УНІДРУА та PECL — дозволяє формувати єдину практику тлумачення договірних норм у дусі добросовісності. Вони можуть бути інструментом гармонізації українського законодавства з *acquis communautaire* в частині договірного права [4].

Ще одним важливим виміром інтеграції принципу добросовісності є забезпечення прозорості та передбачуваності правозастосування. В умовах трансформації українського законодавства відповідно до європейських стандартів, суди мають не лише декларувати, але й аргументовано обґрунтовувати посилання на добросовісність при винесенні рішень. Це дозволить уникнути довільного трактування категорії добросовісності як оціночного поняття та забезпечить єдність судової практики. Водночас важливо, щоб судді, адвокати та інші правники активно послуговувались європейськими документами, які відображають сучасні підходи до тлумачення договірних зобов'язань. Такі джерела, як PECL чи Принципи УНІДРУА, вже стали частиною європейської правової культури й повинні виконувати роль дороговказу й для

української юриспруденції. Впровадження таких стандартів також слугуватиме зміцненню довіри до правосуддя з боку учасників правовідносин і наближенню правової системи України до європейської правової традиції [5, с.77].

Окремої уваги заслуговує питання співвідношення добросовісності та свободи договору. Хоча свобода укладати договори залишається наріжним каменем приватного права, її реалізація не є абсолютною і має здійснюватися у межах загальновизнаних принципів права, зокрема принципу добросовісності. Це означає, що сторони, навіть маючи формальне право вільно визначати умови правочину, не можуть реалізовувати свої інтереси шляхом нав'язування несправедливих або непропорційних зобов'язань іншій стороні. Такий підхід активно застосовується в праві ЄС, де суди часто оцінюють не лише зміст договору, а й процес його укладення, поведінку сторін до, під час і після підписання угоди [4]. В українських реаліях це особливо актуально в контексті договорів приєднання, де споживач, по суті, позбавлений можливості впливати на умови договору. Введення чітких стандартів добросовісної поведінки дозволить не тільки ефективніше захищати слабшу сторону, але й підвищить якість договірної регуляції загалом, сприяючи стабільності цивільного обігу та довірі до правової системи [6, с.115].

Необхідно забезпечити нормативне закріплення обов'язковості принципу добросовісності, напрацювання єдиної судової практики, впровадження пре-контрактної відповідальності та інтеграцію принципів soft law у національне право. Гармонізація передбачає не лише формальну імплементацію норм, але й трансформацію правосвідомості та юридичної культури правників, де добросовісність виступає морально-правовим орієнтиром [5, с.77].

Список використаних джерел:

1. Court of Justice of the European Union. Case C-415/11 Aziz v. Catalunya Saixa. ECLI:EU:C:2013:164.
2. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40–44.
3. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 20.06.2018 р. у справі № 910/2223/17 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/>.
4. Principles of European Contract Law (PECL). Parts I and II / Commission on European Contract Law. – 2000.
5. Імплементація принципу добросовісності в договірному праві ЄС та його рецепція в Україні // Law and Society. – 2023. – № 5. – Режим доступу: http://lsej.org.ua/5_2023/16.pdf.
6. Кравченко М.І. Добросовісність як обмеження свободи договору в праві Європейського Союзу // Вісник цивільного судочинства. – 2023. – № 4. – С. 112–125.

СВОБОДА ПУБЛІЧНОГО ДОГОВОРУ В ІНТЕРНЕТІ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ТА ВІТЧИЗНЯНИЙ КОНТЕКСТ

Мічурін Євген Олександрович,
д.ю.н., професор, професор кафедри
цивільно-правових дисциплін
Харківського національного
Університету імені В. Н. Каразіна

Принцип свободи договору є одним з центральних принципів у системі принципів договірної права. Він є характерним для країн з ринковою економікою, зокрема держав-членів Європейською Союзу і закріплений у законодавстві цих країн. Так, свобода у вирішенні того, з ким укласти договір, а також свобода у визначенні умов договору проголошені у Цивільних кодексах Бельгії й Люксембургу, ст. 3 Грецького цивільного кодексу, ст. 1322 Цивільного кодексу Італії, ст. 6:248 Цивільного кодексу Нідерландів, параграфі 859 Австрійського цивільного уложення, ст. 405 Цивільного кодексу Португалії, статтях 6 і 1255 Цивільного кодексу Іспанії [1, с. 128]. Загалом законодавчі положення ЦК України щодо формулювання свободи договору відповідають європейському підходу забезпечення максимальної свободи та застосуванню виключно правомірних та пропорційних обмежень із гарантуванням справедливості та недискримінації, забезпечення захисту інтересів слабших контрагентів (споживачів) та балансу публічних і приватних інтересів [2, с. 117].

Наразі набувають розвитку правовідносини у мережі Інтернет. Здійснюється спеціальне правове регулювання договорів у цій сфері, зокрема, у Законах України «Про електронну комерцію», «Про цифровий контент та цифрові послуги».

Укладаючи договір на платформі у Інтернеті слід керуватися загальними вимогами ЦК України про чинність правочинів [3, с. 129]. До рис публічного договору, що відрізняють його від інших договорів належить особливий характер діяльності сторони, що здійснює підприємницьку діяльність у публічному договорі. Основною метою публічного договору є захист більш слабкої сторони договору – споживача. ЦК України не вміщує вичерпного переліку публічних договорів і керуючись засадою диспозитивності цивільного права норми про публічний договір можуть розповсюджуватися на ті договори, що не містять прямого відсилання до ст. 633 ЦК України, утім мають усі ознаки публічного договору.

Публічний договір це цивільно-правовий договір, у якому особи, які здійснюють підприємницьку діяльність з метою отримання прибутку, взяли на себе обов'язок здійснювати продаж товарів, виконувати роботи, надавати послуги кожному, хто до неї звернеться, у будь-яких сферах господарювання, зокрема у роздрібній торгівлі, перевезенні транспортом загального користування, послугах зв'язку, медичному, готельному, банківському

обслуговуванні [4, с. 60]. У правовідносинах із залученням мережі Інтернет публічний договір є цілком застосовним. Зокрема, роздрібна торгівля, яка прямо визначена у ч. 1 ст. 633 ЦК України серед сфер застосування публічного договору може відбуватися через мережу Інтернет. Адже Інтернет не є якоюсь особливою сферою а є просто своєрідною сучасною (цифровою) платформою із залученням якої здійснюються правовідносини, що за змістом є тими самими цивільними правовими відносинами (майновими або особистими немайновими), зокрема, щодо купівлі-продажу чи надання послуг.

Предметом публічного договору у мережі Інтернет можуть бути: 1) «продукція, роботи, послуги, матеріально-технічні ресурси, майнові та немайнові права, що підлягають продажу (реалізації)» (п. 10 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про ціни та ціноутворення»); «будь-який предмет господарського обороту, в тому числі продукція, роботи, послуги, документи, що підтверджують зобов'язання та права (зокрема цінні папери)» (п. 13 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про захист економічної конкуренції»); 3) «будь-яка продукція, призначена для продажу» (п. 24 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про захист національного товаровиробника від демпінгового імпорту»; п. 16 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про застосування спеціальних заходів щодо імпорту в Україну»); 4) «будь-яка продукція, послуги, роботи, права інтелектуальної власності та інші немайнові права, призначені для продажу (оплатної передачі)» (п. 49 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність»). Здебільшого законодавче визначення поняття «товар» об'єднує як безпосередньо товари, так і різні види робіт, а також послуги [5, с. 90]. Ці спеціальні норми, що регулюють предмет публічного договору можуть однаково застосовуватися як у матеріальному, так і у цифровому середовищі із урахуванням особливостей останнього.

Для публічного договору істотною умовою може бути ціна договору, якщо на цьому за заявою хоча б однієї із сторін має бути досягнуто згоди. Це впливає з того, що однією з сторін такого договору є підприємець, що взяв на себе обов'язок здійснювати продаж товарів, виконання робіт або надання послуг кожному, хто до нього звернеться. Однією з ознак підприємницької діяльності є одержання прибутку. Оскільки прибуток як економічна категорія є можливим за оплатними з позицій юриспруденції договорами, природним є, що публічний договір є оплатним і ціна є істотною його умовою. Тут мають бути застосовані положення ст. 632 ЦК України. Зокрема, слід враховувати ч. 4 ст. 632: якщо ціна у договорі не встановлена і не може бути визначена виходячи з його умов, вона визначається виходячи із звичайних цін, що склалися на аналогічні товари, послуги на момент укладення договору.

Щодо публічного договору, який укладається у Інтернеті є особливості та спеціальне правове регулювання. Тут слід керуватися ст. 5 Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг» згідно з яким електронний документ - документ, інформація в якому зафіксована у вигляді електронних даних, включаючи обов'язкові реквізити документа. Договір є різновидом електронного документа. Стаття 6 вказаного Закону встановлює диспозитивну

норму, що для ідентифікації автора електронного документа може використовуватися електронний підпис. Крім електронного підпису можуть застосовуватися конклюдентні дії, що свідчать про укладення публічного договору в Інтернеті споживачем, наприклад, оплата ним товару через електронні платіжні системи. Це, зокрема, вказує на акцепт споживачем електронної оферти, яка пропонується суб'єктом підприємницької діяльності на сайті з продажу товарів.

Окремі міжнародні торгівельні платформи-посередники надають можливість через Інтернет-платформу з продажу товарів щодо врегулювання спорів відносно товару чи укладеного правочину загалом.

Публічний договір у відносинах із споживачами у мережі Інтернет набуває широкого розповсюдження. Адже з урахуванням засади диспозитивності цивільного права норми про публічний договір можуть розповсюджуватися на ті договори, які містять усі ознаки першого хоч прямо й не вказані у ст. 633 ЦК України, оскільки ЦК України не вміщує вичерпного переліку публічних договорів. Названі у ч. 1 ст. 633 ЦК України сфери діяльності, де може застосовуватися публічний договір є лише орієнтиром для сторін. При цьому мережа Інтернет не є якоюсь особливою сферою а є просто платформою для існування тих правовідносин, які існують і поза цією мережею. Відтак Інтернет є різновидом цифрової форми здійснення тих правовідносин, що за змістом є тими самими цивільними відносинами (майновими або особистими немайновими), скажімо, купівлі-продажу чи надання послуг.

Окремим електронним договорам властиві ознаки публічних договорів. Це стосується продажу товарів, робіт, послуг на інтернет-платформах (OpenSea, Binance тощо), де однією стороною є споживач. Публічні договори щодо цифрового контенту укладаються тоді, коли фізична або юридична особа надає або зобов'язується надати споживачеві цифровий контент чи послугу в межах підприємницької діяльності. Порядок здійснення цифрових прав може бути врегульовано публічними договорами, що розміщені на вебсайтах.

Список використаних джерел:

1. Р. Ханік-Посполітак. Принцип свободи договору в Європейському праві. *Наукові записки*. 2006. Том 53. С. 128-130.
2. Менджул М. В. Свобода договору та її межі: відповідність цивільного законодавства України європейським підходам. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія Право*. 2022. № 69. С. 114-117.
3. Рогач О. Я., Панін В. С. До проблеми дійсності цивільно-правових договорів, укладених у мережі Інтернет. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2017. № 43. С. 128-131.

4. Дрішлюк В.І. Публічний договір (цивільно-правовий аспект). Автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, НДІПіП. 2007. 20 с.

5. Вакулович Е. В. Класифікація публічних договорів. *Правова позиція*. 2020. № 1 (26). С. 88-92.

ДОГОВІРНІ ЗАСАДИ РЕГУЛЮВАННЯ ПРОЦЕДУРИ МЕДІАЦІЇ ЗЕМЕЛЬНИХ СПОРІВ В КОНТЕКСТІ АДАПТАЦІЇ ЗАКОНОДАВСТВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Пейчев Костянтин Прокофійович

к.ю.н., доцент кафедри цивільно-правових
дисциплін юридичного факультету
Харківського національного університету
імені В.Н. Каразіна

Законодавство України зазначає, що медіація це позасудова добровільна, конфіденційна, структурована процедура, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів [1].

Правове регулювання медіації ґрунтується на Конституції України, Закону України «Про медіацію» та інших правових нормах. До останніх також можна віднести такі як Рекомендація Рес (2002) 10 Комітету Міністрів Ради Європи щодо медіації в цивільних справах, ухвалена Комітетом Міністрів Ради Європи на 808 засіданні заступників міністрів 18 вересня 2002 року) [2], Директива 2008/52/ЄС Європейського парламенту та Ради Європи «Про деякі аспекти медіації в цивільних та господарських справах» від 21 травня 2008 р. [3], а також Конвенція ООН «Про міжнародні угоди за результатами медіації», від 7 серпня 2019 року [4].

Враховуючи зміст перелічених правових актів, можливо виокремити наступні положення відносно імплементації та застосування договірних засад процедури медіації земельних спорів.

Земельний кодекс України визначає загальною метою земельного законодавства такі положення як: забезпечення права на землю держави, територіальних громад а також фізичних і юридичних; обов'язок раціонального використання земель та дотримання норм з охорони земельних ресурсів. [5].

Забезпечення прав на землю учасників земельних відносин безперечно включає в себе і систему розгляду земельних спорів. Це є специфічний вид правовідносин, засади яких лежать в регулюванні розбіжностей між суб'єктами, що проявляються в процесі встановлення, зміни, реалізації або припинення прав на землю, їх захисту та охорони, що виникають у зв'язку з порушенням законних прав та інтересів як власників земельних ділянок так і землекористувачів.

Стаття 158-1 ЗК України дозволяє врегульовувати земельні спори шляхом медіації відповідно до Закону України «Про медіацію» з урахуванням особливостей, передбачених земельним законодавством.

Метою цієї норми, можна розглядати загальний напрямок викладений в європейському праві, а саме спростити доступ до способів альтернативного вирішення спорів та сприяти мирному врегулюванню спорів, заохочуючи використання медіації та забезпечуючи збалансовані взаємовідносини між медіацією та судочинством (ст. 1 Директиви 2008/52/ЄС).

Крім того, суди та органи місцевого самоврядування при вирішенні суперечок повинні сприяти примиренню сторін земельного спору.

Суд, у якому порушено судову справу, може, коли це доречно, і беручи до уваги усі обставини справи, запросити сторони до медіації з метою вирішення спору. Суд також може запросити сторони відвідати інформаційну сесію з питань використання медіації, якщо такі сесії проводяться і є легко доступними (ст. 5 Директиви 2008/52/ЄС).

Аналізуючи зміст статті 158 ЗК України, доцільно прийти до висновку, що шляхом медіації не можуть бути розглянуті спори з приводу володіння, користування і розпорядження земельними ділянками, що перебувають у власності фізичних і юридичних осіб, а також спори щодо розмежування територій сіл, селищ, міст, районів та областей. Такі спори повинні розглядатися виключно судами.

У разі невиконання чи неналежного виконання угоди за результатами медіації сторони медіації мають право звернутися для розгляду земельного спору до відповідних органів місцевого самоврядування або до суду (ч. 3 ст.158-1ЗК України).

Медіація земельних спорів проводиться медіатором (медіаторами) з дотриманням вимог закону, договору про проведення медіації, правил проведення медіації та норм професійної етики медіатора.

Відповідно до ст. 3 Директиви 2008/52/ЄС медіатор це будь-яка третя особа, до якої звернулися з проханням провести медіацію ефективно, неупереджено та компетентно, незалежно від віросповідання або професії цієї третьої особи у відповідній державі-члені, та способу, у який ця третя особа була призначена або отримала запит провести медіацію.

Національне законодавство встановлює, що медіатором може бути фізична особа, яка пройшла базову підготовку медіатора в Україні або за кордоном. Об'єднання медіаторів та суб'єкти, що забезпечують проведення медіації, можуть встановлювати додаткові вимоги до медіаторів, яких вони включають до своїх реєстрів, зокрема щодо наявності спеціальної підготовки, віку, освіти, практичного досвіду тощо. Базова підготовка медіаторів здійснюється за програмою обсягом (тривалістю) не менше 90 годин навчання, у тому числі не менше 45 годин практичного навчання. Програма базової підготовки медіатора включає теоретичну підготовку і відпрацювання практичних навичок (ст.ст. 9,10 Закону України «Про медіацію»).

За результатами проведення медіації укладається договір, зміст якого визначається статтею 21 Закону України «Про медіацію».

Земельний кодекс України встановлює обов'язкову письмову форму для укладення договорів про проведення медіації та угоди за результатами медіації у земельних спорах (ч. 3 ст. 158-1).

Держава має подбати про можливість для сторін або однієї сторони, що отримала недвозначну згоду від інших сторін, вимагати забезпечення виконання змісту письмової угоди, укладеної в результаті медіації. Виконання змісту такої угоди буде забезпечено, за винятком випадків, коли у конкретній ситуації зміст угоди суперечить законодавству.

Виконання змісту угоди може бути забезпечене судом або іншим органом, компетентним у постанові або рішенні чи іншому достовірному інструменті, згідно з законодавством (ст. 6 Директиви 2008/52/ЄС).

Зазначений зміст правових норм говорить про те, що такий інститут як медіація може в повній мірі бути застосований для ефективного вирішення земельних спорів, з урахуванням відповідної специфіки земельного законодавства яке розглядає земельні ресурси не лише як засіб виробництва чи територіальний базис але і як природний ресурс, що має важливу екологічну цінність.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про медіацію» // Відомості Верховної Ради України. 2022. № 7. ст. 51 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text>.
2. Рекомендація Rec (2002) 10 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо медіації в цивільних справах URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/Rec_2002_10_2002_09_18_1.pdf.
3. Директива 2008/52/ЄС Європейського парламенту та Ради Європи «Про деякі аспекти медіації в цивільних та господарських справах» URL: <https://eurlex.europa.eu/legal-content/en/ALL/?uri=CELEX:32008L0052>.
4. Конвенція ООН «Про міжнародні угоди за результатами медіації», https://uncitral.un.org/sites/uncitral.un.org/files/singapore_convention_eng.pdf
5. Земельний кодекс України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text>

ПРОЦЕСУАЛЬНІ ДОГОВОРИ – ЗАСОБИ САМОРЕГУЛЮВАННЯ В АРБІТРАЖІ: ОНОВЛЕННЯ КОНЦЕПТУ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ КОНТРАКТНОМУ ПРАВІ

Перепелинська Олена Сергіївна,
аспірантка Науково-дослідного
інституту приватного права і
підприємництва
імені академіка Ф. Г. Бурчака
НАПрН України, м. Київ, Україна

Все більш визначальним у всьому світі і європейському приватному праві є тренд на розширення диспозитивних і змагальних засад судочинства, у тому числі через збільшення можливостей договірної регулювання процесуальних відносин. При цьому професор А.Й. Белоглавек (Alexander J. Bělohávek), який, підсумовуючи свій аналіз практики інтерпретації змісту Регламенту (ЄС) № 593/2008 Європейського Парламенту і Ради від 17 червня 2008 р. «Про право, що застосовується до договірних зобов'язань» («Рим I»), зазначив, що у цьому акті акцентовано «сполучення матеріально-правового та процесуального регулювання» [1; с. 37-38]. Причому відмічається, що така «матеріально-процесуальна конвергенція» проявляється у європейському контрактному праві як у зв'язку з вирішенням низки проблем колізій кваліфікації, так і для розв'язання колізії юрисдикції [2; с. 127].

Нажаль, у вітчизняній теорії та практиці спостерігаються спроби зведення договірної регулювання лише до питання договірної підсудності.

Це поняття було наведено у ст. 112 ЦПК України 2004 р., яка згодом була скасована. За цією статтею сторони мали «право письмово визначити територіальну підсудність справи, крім справ, для яких встановлена виключна підсудність» [3]. Як відомо, сам інститут договірної підсудності передбачався ще в попередньому Цивільному процесуальному кодексі України від 18 липня 1963 року (ст. 129), де, до речі, вживався термін «договірна територіальна підсудність» [4].

Отже до скасування ст. 112 ЦПК України за сторонами визнавалося право договірним порядком письмово змінити загальну та альтернативну територіальну підсудність цивільної справи. При цьому зміна родової, функціональної і виключної територіальної підсудності, звичайно, не передбачалася. Такий порядок був спрямований на забезпечення сторонам можливості самим визначити суд, де зручніше могла бути розглянута їхня справа. Угода про підсудність укладалася як одна з умов основного договору (застереження про зміну територіальної підсудності) або як окрема угода (третейський запис) при виникненні спору з цього договору.

Щоправда, для правовідносин з іноземним елементом у 2022 році законодавство України дозволило визначення підсудності справ за угодою сторін. Це відбулося у зв'язку з ратифікацією Україною 15 червня 2021 року [5]

Гаазької конвенції про угоди про вибір суду 2005 року [6], стаття 3 якої передбачає право сторін укласти «виключну угоду про вибір суду» Договірної Держави із виключенням юрисдикції будь-яких інших судів. Так, Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з ратифікацією Конвенції про угоди про вибір суду» [7] було доповнено статтю 366 Господарського процесуального кодексу України [8] та статтю 497 ЦПК [3] новим положенням, яке передбачає, що «У випадках, встановлених законом або міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, підсудність судам України цивільних справ з іноземним елементом може бути визначено за угодою сторін»; а Закон України «Про міжнародне приватне право» [9] було доповнено статтею 4-1 «Вибір суду», яка передбачає право учасників таких відносин укласти «угоду про вибір суду, якою визначити підсудність судам певної держави». До вказаних змін стаття 76 Закону України «Про міжнародне приватне право» згадувала лише визначення підсудності справ судам України, якщо сторони передбачили «своєю угодою підсудність справи з іноземним елементом судам України» [9].

Слід відзначити, що останніми роками вітчизняна концепція процесуальних договорів отримує значний розвиток і в основному на прикладі не договірної підсудності, а арбітражних угод (А.В. Андрушко, В. В. Комаров, П. В. Куфтирєв, Т. Г. Захарченко, І.Г. Побірченко, В. М. Погорецький, Ю. Д. Притика, Ю. В. Черняк, М.Й. Штефан). Необхідно зауважити, що для виявлення правової природи процесуальних договорів заслуговують на особливу увагу кандидатські дисертації Черняк Юлії Валеріївни [10] та Андрушка Анатолія Васильовича [11].

Слушним є зауваження, що таким дослідженням необхідно придати послідовно компаративний характер, бо концепт «процесуальних договорів» є найбільш розроблений саме в західній доктрині права. Здається, що починати треба з впорядкування відповідної україномовної терміносистеми. Так уживання поняття «процесуальний договір» в українському правовому дискурсі є результатом типової помилки при перекладі цього терміна з інших джерел, в основному англійських. Насправді це не договір (*contract*) і навіть не правочин (*transaction* – сделка), а угода (*agreement* – соглашение). Отже те, що у нас називається «процесуальним договором» у значенні *procedural agreement* насправді є *процесуальною угодою*. Як це не парадоксально насправді такою класичною угодою є саме арбітражна угода, в той час як «мирова угода» - єдина, яка є насправді процесуальним договором [2; с. 138-139].

Усування такої плутанини не є схоластичною казуїстикою, бо затуляє дуже важливу істину стосовно того якою є правова природа процесуальних договорів, від чого залежить їх нормативно-правове регулювання.

Визначаючи принципово подвійну матеріальну і водночас процесуальну природу таких угод не можна обмежуватися тим, що б просто визнати їхню природу як виключно ексклюзивною і вважати їх договорами *sui generis* (букв. з латини – своєрідний, єдиний у своєму роді) або унікальною правовою конструкцією.

Однак їх унікальність має розумітися саме в тому, що ці договори мають не просто змішану («міксерну») природу, а подвійну, з пріоритетом процесуальної складової. З практичної точки зору це означає, що для їх регулювання в першу чергу мають бути застосовані норми процесуального законодавства, а при неможливості цього – субсидіарно, матеріальні норми цивільного права.

Для арбітражної практики надзвичайно актуальним є з'ясування місця і ролі процесуальних договорів в процесі нормотворчості саморегулювних організацій.

Так залежно від виду засобів саморегулювання цю діяльність поділяють на: (1) договірне саморегулювання, коли суб'єкти застосовують засоби, підставою для яких є договір (угода); (2) корпоративне саморегулювання, коли застосовуються засоби на підставі корпоративних актів (правила етичної поведінки представників корпорацій, кодекси корпоративної етики); (3) інституційне саморегулювання – передбачає створення саморегулювних організацій, які можуть розробляти певні правила поведінки (нормативне саморегулювання), окрім того, здійснювати контроль за їх виконанням, забезпечувати допомогу суб'єктам саморегулювання та їх захист (організаційне саморегулювання) [12; с. 69].

Зважаючи на вказані обставини, будь-які арбітражі можна визнати такими, що здійснюють так зване *договірне саморегулювання*, в якому іноді виділяють регулювання самими суб'єктами господарювання (*договірне регулювання*) [13; с. 401-402]. До такого договірного регулювання може бути віднесено і укладення арбітражної угоди (арбітражного застереження), що має найпринциповіше значення для самої процедури арбітражу. З тих самих причин виключно договірним регулюванням можуть бути визнані й усі окремі акти узгодження сторонами арбітражу конкретних процедурних правил.

Однак його необхідно відрізнити від саморегулювної діяльності. Вагомим аргументом на користь цього є те, що сторони міжнародного комерційного арбітражу не створюють правових норм, що мають універсальну юридичну силу, бо поширюють свою дію тільки на обмежене коло осіб, які є учасниками розгляду саме цієї окремої справи і не мають характеру прецеденту. Саме тому в рамках кожної окремо взятої справи арбітражний трибунал не займається найістотнішою для саморегулювних організацій нормотворчою діяльністю, і «договірне саморегулювання» через утворення певних процесуальних правил консенсуальним способом сторонами арбітражного спору та арбітражним трибуналом не відповідає поняттю нормотворчості.

Таким чином, подвійне фокусування уваги теорії міжнародного приватного права на процесуальних договорах, як унікальних правових утвореннях, і на об'єктивно пов'язаному з ними досить специфічному процесі саморегулювання має дати значний евристичний ефект у розв'язанні проблем правозастосування в європейському контрактному праві.

Список використаних джерел:

1. Белоглазев А. И. Европейское международное частное право – договорные связи и обязательства. В 2 т. Т.1. Киев: Таксон, 2010. 1576 с.

2. Гайдулін О. О. Європеїзація контрактного права: монографія. Київ: КНЕУ, 2012. 238 с.
3. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року N 1618-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2004, N 40-41, 42, ст.492.
4. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 липня 1963 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1963. — № 30. — Ст. 464. Кодекс втратив чинність на підставі Кодексу N 1618-IV від 18.03.2004 // ВВР, 2004, N 40-41, 42, ст.492.
5. Закон України «Про ратифікацію Конвенції про угоди про вибір суду» від 15 червня 2021 року N 1544-IX // ВВР, 2021, N 34, ст.277.
6. Конвенція про договори про вибір суду, 30 червня 2005 року, м. Гаага.
7. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з ратифікацією Конвенції про угоди про вибір суду» від 21 вересня 2022 року N 2627-IX // Голос України 14.10.2022, N 210.
8. Господарський процесуальний кодекс України від 6 листопада 1991 року N 1798-XII // ВВР, 2017 р., № 48, ст. 436.
9. Закон України «Про міжнародне приватне право» від 23 червня 2005 року № 2709-IV // ВВР, 2005, № 32, ст.422.
10. Черняк Юлія Валеріївна. Інститут підсудності в міжнародному приватному праві країн Європейського Союзу та України: дис... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. — К., 2006.
11. Андрушко Анатолій Васильович. Принцип диспозитивності цивільного процесуального права України: Дис... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. - К., 2002. - 201 арк. - Бібліогр.: арк. 184-201.
12. Гончаренко О. Види саморегулювання господарської діяльності. Підприємництво, господарство і право. 2016. № 11. С. 68-72. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pgip_2016_11_15.
13. Щербина В. С. Правові аспекти державного регулювання господарської діяльності (2009). Вибране. Збірка статей. Київ: Вид. Ліра-К, 2015. С. 400–410.

Науковий керівник: головний науковий співробітник Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, д.ю.н., проф. О.О. Гайдулін

СВОБОДА ДОГОВОРУ ЯК ЗАСАДА ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА: ТЕОРЕТИЧНИЙ ТА ПРАКТИЧНИЙ ВИМІРИ

Прокодянич Святослав Сергійович,
здобувач 1-го курсу магістерського рівня
ННІ № 5
Харківського національного
університету внутрішніх справ

У сучасному цивільному праві одним з фундаментальних принципів є свобода договору. Ця засаднича ідея забезпечує автономію волі сторін і гарантує їм право самостійно визначати умови правовідносин, що виникають між ними. Свобода договору проявляється у можливості вибору контрагента, визначення умов договору, виду договору, а також вирішення питання про необхідність укладення договору взагалі [1, с. 27].

Свобода договору традиційно розглядається як прояв загального принципу диспозитивності цивільного права. Проте межі свободи договору можуть бути обмежені законом, публічним порядком чи моральними засадами суспільства. Такі обмеження виправдані необхідністю забезпечення балансу інтересів сторін, захисту слабшої сторони у договірних правовідносинах, а також запобігання зловживанню правом [2, с. 139].

У контексті правового регулювання свободи договору важливо звернути увагу на досвід зарубіжних країн. Так, у країнах романо-германської правової сім'ї принцип свободи договору визнається, проте часто деталізується та обмежується імперативними приписами законодавства. Наприклад, у Німеччині § 138 Цивільного кодексу передбачає можливість визнання договору недійсним, якщо його зміст суперечить добрим звичаям [3, с. 81]. Подібні підходи мають місце у французькому та італійському праві.

У країнах англосаксонської правової системи свобода договору реалізується через прецедентну систему та концепцію «справедливості» (equity). Так, англійські суди мають повноваження втручатися в умови договору, якщо вони є явно несправедливими, зокрема у випадках нерівності переговорних можливостей сторін або наявності «невигідних умов» (unconscionable terms) [4, с. 192].

У практиці Європейського суду з прав людини принцип свободи договору також знаходить своє відображення. Наприклад, у справі *Pla and Puncernau v. Andorra* Суд підкреслив важливість автономії волі сторін у цивільних правовідносинах як складової права на мирне володіння майном, гарантованого статтею 1 Першого протоколу до Конвенції [5, с. 105].

В українському праві принцип свободи договору закріплений у статті 6 Цивільного кодексу України, яка дозволяє сторонам врегульовувати свої відносини, не передбачені актами цивільного законодавства, за умови їхньої відповідності загальним засадам цивільного законодавства. Разом з тим, частина

З цієї статті вказує на неприпустимість укладення договорів, що суперечать публічному порядку [6, с. 41].

Сучасні виклики, зокрема війна, масова міграція, економічна нестабільність, ставлять нові питання щодо реалізації свободи договору. Зростає актуальність захисту слабшої сторони, зокрема споживача, працівника, наймача житла тощо. Тому судова практика дедалі частіше бере до уваги соціальні аспекти договірних відносин і принцип добросовісності, який слугує корективом абсолютної свободи договору [7, с. 56].

Отже, свобода договору залишається ключовим принципом цивільного права, однак її реалізація вимагає балансу між автономією волі сторін та суспільними інтересами. Законодавець і суд мають забезпечити такий баланс шляхом належного правового регулювання та тлумачення положень цивільного законодавства.

Список використаних джерел:

1. Дзера О. В. Цивільне право України: Підручник / За ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової. – К.: Юрінком Інтер, 2020. – Т. 1. – 640 с.
2. Кузнецова Н. С. Принципи цивільного права України // Вісник Академії правових наук України. – 2019. – № 1. – С. 133–145.
3. Bürgerliches Gesetzbuch (BGB) – German Civil Code. – München: C.H. Beck, 2022. – 1100 S.
4. Atiyah P. S. Introduction to the Law of Contract. – Oxford: Clarendon Press, 2021. – 348 p.
5. Pla and Puncernau v. Andorra, no. 69498/01, ECHR 2004-VIII. – HUDOC. – URL: <https://hudoc.echr.coe.int> (дата звернення: 29.04.2025).
6. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40–44. – Ст. 356.
7. Бойко І. Д. Принцип добросовісності в договірному праві України // Підприємництво, господарство і право. – 2021. – № 10. – С. 54–58.

Науковий керівник: Старший викладач кафедри правового забезпечення підприємницької діяльності та фінансової безпеки ННІ No 5, кандидат юридичних наук Антол І.В.

ПЕРЕГЛЯНУТА ДИРЕКТИВА ПРО ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЯКІСТЬ ПРОДУКЦІЇ (PLD): ПОШИРЕННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ НА ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ ТА ПРОГРАМНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Савченко Віктор Олександрович

к.ю.н., доцент, доцент кафедри
цивільно-правових дисциплін
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна;
учасник проекту EU Contract Law (№
101127494 — EU-Contract — ERASMUS-
JMO-2023-HEI-TCH-RSCH)

Система відповідальності в сфері споживчого права Європейського Союзу зазнала значних змін з прийняттям Переглянутої директиви про відповідальність за якість продукції (PLD). Норми попередньої Директиви 85/374/ЄЕС 1985 р. були визнані неспроможними для вирішення нових викликів під час цифрової трансформації. Значною сферою правової невизначеності було питання про те, чи можна кваліфікувати програмне забезпечення як «продукт», що створювало прогалини в захисті прав споживачів [1]. Ця неоднозначність стала вирішальним фактором для Європейської Комісії, яка запропонувала комплексний перегляд, визнаючи, що чинні правила не відповідають розвитку технологій, еволюції продуктів і ризиків.

Переглянута Директива про відповідальність за якість продукції (Директива ЄС 2024/2853) розроблена для досягнення кількох основних цілей. Перш за все, вона спрямована на модернізацію правил ЄС щодо відповідальності за якість продукції, щоб належним чином вирішити проблеми, що виникають внаслідок розвитку таких технологій, як штучний інтелект, програмне забезпечення та Інтернет речей (IoT), а також нових бізнес-моделей, пов'язаних з циркулярною економікою та дедалі складнішими глобальними ланцюгами поставок. Крім того, Директива має забезпечити правову визначеність для підприємств та споживачів, які взаємодіють на єдиному цифровому ринку, хоча окремі дослідники припускають, що певні положення можуть спочатку зменшити правову визначеність для підприємств через їхню новизну та широту охоплення [2].

Переглянута Директива запроваджує кілька ключових змін, які розширюють режим суворої відповідальності ЄС на цифрову сферу, суттєво впливаючи на розробників, виробників та дистриб'юторів штучного інтелекту та програмного забезпечення. Визначення «продукту» було розширене, щоб включити програмне забезпечення, незалежно від того, чи воно вбудоване у фізичний товар, чи постачається як окремий елемент [3, ст. 4]. Критерії дефектності продукту теж були оновлені і тепер продукт вважається дефектним,

якщо він не забезпечує безпеку, на яку особа має право розраховувати, або яка вимагається згідно із законодавством Союзу чи національним законодавством. Оцінка дефектності має бути цілісною та враховувати всі обставини, що включає маркування продукту, інструкції, дизайн та технічні характеристики, а також його обґрунтовано передбачуване використання та неправильне використання [3, ст. 7]. Директива вимагає врахування впливу на продукт будь-якої здатності продовжувати навчання або набувати нових функцій після його виведення на ринок. Це означає, що виробники залишаються відповідальними за непередбачену шкідливу поведінку, яку розвивають системи штучного інтелекту після розгортання, якщо така поведінка впливає з початкового дизайну або оновлень, що контролюються виробником. Обсяг шкоди, що підлягає відшкодуванню, також було розширено: 1) він включає втрату або пошкодження даних, за умови, що дані не використовуються виключно для професійних цілей; 2) медично визнана шкода психічному здоров'я тепер підлягає компенсації; 3) попередній мінімальний поріг у 500 євро для претензій, пов'язаних з пошкодженням майна, було скасовано.

Оновлена Директива є частиною ширшої, взаємопов'язаної мережі норм ЄС в сфері цифрового права. Її взаємодія із Законом про штучний інтелект, Законом про дані та Загальним регламентом про захист даних (GDPR) є критично важливою для розуміння повного обсягу зобов'язань та відповідальності щодо штучного інтелекту та програмного забезпечення. Це вимагає від підприємств цілісної стратегії дотримання вимог, оскільки дії чи бездіяльність передбачені одним регламентом можуть мати прямі наслідки згідно з іншим.

Кінцевий термін, 9 грудня 2026 року, у який держави-члени повинні імплементувати норми оновленої Директиви (PLD) у національне законодавство, підкреслює необхідність актуалізації проводового ландшафту відповідальності. Дана Директива має глобальний вплив, адже компанії які хочуть працювати на ринку ЄС повинні будуть забезпечити відповідність своїх продуктів штучного інтелекту та програмного забезпечення новим підвищеним стандартам. Це може сприяти «Брюссельському ефекту», коли правила ЄС впливають на глобальні норми безпеки та відповідальності у сфері штучного інтелекту, змушуючи міжнародні компанії ширше застосовувати захист на рівні ЄС для оптимізації своїх зусиль щодо розробки продуктів та дотримання вимог [1].

Переглянута Директива є знаковою подією в законодавстві ЄС, яке поширює усталені принципи суворої відповідальності за якість продукції на складну та швидко еволюціонуючу сферу штучного інтелекту та програмного забезпечення. Модернізуючи визначення «продукту», «дефекту» та «шкоди», розширюючи коло відповідальних суб'єктів господарювання та запроваджуючи зручні процесуальні механізми, нові норми передбачають адаптацію до сучасних викликів та адекватне регулювання суспільних відносин. Включення відповідальності за дефекти, що виникають внаслідок оновлення програмного забезпечення, вразливості кібербезпеки та автономне навчання систем штучного інтелекту, знаменує собою відхід до парадигми відповідальності за «матеріальну

продукцію», що вимагає постійної пильності від виробників. Хоча ці зміни покликані забезпечити справедливу компенсацію за шкоду завдану цифровими продуктами, вони також створюють значні проблеми. Характер «чорної скриньки» деяких систем штучного інтелекту, складнощі багатосторонніх ланцюгів створення вартості та нагальна потреба збалансувати надійний захист прав споживачів із необхідністю сприяння інноваціям вимагають ретельного підходу від усіх учасників правовідносин. Розробники штучного інтелекту, виробники програмного забезпечення та компанії, що впроваджують ці технології, мають активно вдосконалювати свою практику проектування, розробки, документації та укладання договорів зі споживачами для зменшення нових ризиків відповідальності. Страховий сектор, у свою чергу, стикається із завданням перекалібрування своїх моделей ризиків та пропозицій продуктів для вирішення цієї ситуації.

Взаємодія Переглянутої Директиви (PLD) з іншими ключовими цифровими нормативними актами ЄС, зокрема Законом про штучний інтелект та Законом про дані, створює складний регуляторний взаємозв'язок. Дотримання одного нормативного акту незмінно впливатиме на зобов'язання за іншими, що вимагатиме цілісних та інтегрованих стратегій. У міру того, як держави-члени ЄС наближаються до крайнього терміну імплементації наприкінці 2026 р., точні контури відповідальності за штучний інтелект та програмне забезпечення будуть додатково сформовані національним законодавством, а згодом і судовою практикою. Шлях уперед вимагає ретельної підготовки, постійного моніторингу правових напрацювань та синергічного підходу, щоб забезпечити ефективну підтримку як інновацій, так і безпеки споживачів в епоху штучного інтелекту в рамках правової системи ЄС.

Список використаних джерел:

1. EU's New Product Liability Directive (PLD) explained. *Ethical AI Law Institute*. URL: <https://ethicalailawinstitute.org/blog/eus-new-product-liability-directive-pld-explained/>.
2. New Product Liability Directive 2024/2853: New product liability risks for products in the EU. *Taylor Wessing*. URL: <https://www.taylorwessing.com/en/insights-and-events/insights/2025/01/di-new-product-liability-directive>.
3. Directive (EU) 2024/2853 of the European Parliament and of the Council of 23 October 2024 on liability for defective products and repealing Council Directive 85/374/EEC. *Official Journal of the European Union*. L 2024/2853, 18.11.2024. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2024/2853/oj/eng>

ЩОДО АДАПТАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО СІМЕЙНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ДО ЗАКОНОДАВСТВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Свердліченко Валентина Павлівна

к.ю.н., доцент кафедри

цивільно-правових дисциплін

юридичного факультету

Харківського національного університету

імені В.Н. Каразіна.

Адаптація українського законодавства до законодавства Європейського Союзу являє собою процес приведення нормативно-правових актів нашої держави у відповідність до вимог та стандартів Європейського Союзу. Як зазначають науковці, гармонізація законодавства в Європейському Союзі традиційно відбувалася у сфері публічних відносин, проте останнім часом процес уніфікації здійснюється також й у сфері приватного права, зокрема, у сімейному праві [1, с. 112].

В науковій літературі тривалий час точаться дискусії з проводу доцільності та взагалі можливості адаптації українського сімейного законодавства до законодавства Європейського Союзу. Так, О.А. Явор зазначає, що Україна стикається із такою проблемою, яка пов'язана із тим, що сімейне право є тією сферою відносин, в якій доцільність зближення та уніфікація правових норм постійно піддається сумніву через необхідність врахування усталених норм і традицій, що складаються в кожному окремому суспільстві або навіть на рівні його окремої соціальної групи. У той же час, на думку автора, зближення норм сімейного права має виступати загальною тенденцією реформування національної правової системи в світлі наближення ціннісних підходів у правовому регулюванні суспільних відносин [2, с. 136]. О.В. Розгон в своєму дослідженні доходить висновку, що гармонізація сімейного права є доцільною та цілком реальною. При цьому актор наголошує, що гармонізація (зближення, уніфікація) з урахуванням норм міжнародного сімейного права не повинна призводити до повної єдності (ідентичності) [3, с. 67]. М.В. Менджул під час дослідження проблем уніфікації принципів європейського сімейного права, зауважує, що серед європейських науковців триває дискусія не тільки щодо доцільності, але і щодо можливості уніфікації сімейного права Європейського Союзу. Автор зазначає, що серед європейських науковців є як прихильники процесів уніфікації сімейного права, так й скептики, які стверджують, що уніфікація європейського сімейного права неможлива, оскільки існують суттєві національні, релігійні та культурні відмінності між державами-членами, що склалися історично [1, с. 113].

Важливим кроком на шляху до уніфікації та гармонізації національного права було приєднання України до низки міжнародних нормативно-правових актів в сфері сімейних відносин. Так, Україна ратифікувала Конвенцію про

контакт із дітьми від 15 травня 2003 р., Європейську конвенцію про здійснення прав дітей від 25 січня 1996 р., Європейську конвенцію про правовий статус дітей, народжених поза шлюбом від 15 жовтня 1975 р., Конвенцію про міжнародне стягнення аліментів на дітей та інших видів сімейного утримання від 23 листопада 2007 р., Конвенцію про стягнення аліментів за кордоном від 20 червня 1956 р., Конвенцію про визнання й виконання рішень стосовно зобов'язань про утримання від 2 жовтня 1973 р., Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей від 25 жовтня 1980 р., Конвенції про юрисдикцію права, що застосовується, визнання, виконання та співробітництво щодо батьківської відповідальності та заходів захисту дітей від 19 жовтня 1996 р. тощо.

Окрім цього ще одним з найважливіших етапів для уніфікації сімейного права було заснування в межах Європейського Союзу 1 вересня 2001 року Комісії з європейського сімейного права (Commission on European Family Law). Метою створення цієї Комісії є гармонізація та уніфікація норм європейського сімейного права. Задля виконання цієї мети, Комісія розробила європейські сімейні принципи, загальний підхід до формування яких полягав у тому, що на підставі анкети, яка містила багато питань щодо законодавчого регулювання відповідних сімейних відносин, експерти готували національні доповіді, які стали засадами для підготовки інтегрованої версії всіх доповідей. На підставі цього порівняльного матеріалу були сформульовані відповідні принципи [4, с. 73], які включають в себе:

- Принципи в сфері розлучення та утримання подружжя;
- Принципи батьківської відповідальності;
- Принципи в сфері майнових відносин між подружжям;
- Принципи європейського сімейного права щодо права власності, утримання та спадкування подружжя, яке перебуває у фактичному шлюбі [5].

Зазначені Принципи існують у формі зводу положень і для адекватного розуміння та тлумачення супроводжуються науковим коментарем, текстами національних законодавств, залучених у дослідженні, а також висновками науковців-компаративістів. Принципи не пропонуються у якості нормативного документу або чогось на зразок модельного закону, але слугують орієнтиром для подальшого нормотворення у сфері сімейного права [2, с. 136].

Отже, на підставі викладеного матеріалу можна стверджувати, що адаптація українського сімейного законодавства до законодавства Європейського Союзу відбувається шляхом приєднання України до низки міжнародних нормативно-правових актів в сфері сімейних відносин, також шляхом визнання Принципів європейського сімейного права, які були прийняті Комісією з європейського сімейного права та на підставі цього, приведенням вітчизняного сімейного законодавства у відповідність до вимог Європейського Союзу. Однак, як слушно зазначають вчені, така «гармонізація з урахуванням норм міжнародного сімейного права не повинна призводити до повної єдності (ідентичності)». [3, с. 67].

Список використаних джерел:

1. Менджул М.В. Принципи європейського сімейного права: проблеми уніфікації. Гармонізація приватно-правового законодавства України із законодавством ЄС: зб. статей і тез IX Міжнародного цивілістичного форуму. 11-12 квітня 2019 р. Київ. С. 112-120. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/26276> (дата звернення: 29.05.2025).
2. Явор О.А. Адаптація сімейного права України до стандартів європейського правового простору: значення для теорії юридичних фактів. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО. Випуск 34. Том 1, 2015. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/9068/1/Yavor_134_137.pdf (дата звернення: 29.05.2025).
3. Розгон О. В. Доцільність уніфікації та гармонізації колізійних норм у міжнародному сімейному праві // фахове наукове видання «Альманах міжнародного права». № 16, 2017. С. 61-69.
4. Труба В.І. Європейське сімейне право: перспективи для України. Дев'ять юридичні диспути пам'яті Є. В. Васьковського. Порівняльне, зарубіжне та міжнародне приватне право, 2019. С. 71-74. URL: <https://dspace.onu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/974a95ab-8e6b-40f9-bd1f-4a8a038399eb/content> (дата звернення: 29.05.2025).
5. Commission on European Family Law. Official website. URL: <https://ceflonline.net/principles/> (дата звернення: 29.05.2025).

МЕТА ТА ФУНКЦІЇ ДОГОВІРНОГО ПРАВА ЄС ЯК ОСОБЛИВОСТІ РЕГУЛЯТИВНОГО МЕХАНІЗМУ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН

Старинський Микола Володимирович
д.ю.н., професор,
професор кафедри адміністративного,
господарського права та
фінансово-економічної безпеки
Навчально-наукового
інституту права Сумського
державного університету, Україна

Успішність адаптації та гармонізації норм законодавства Європейського Союзу з правовим регулюванням договірних відносин в Україні залежить від розуміння основи концепцій договірного права в країнах західної Європи, на яких будується правова система договірного права Європейського Союзу та на скільки дане бачення ЄС на договірне регулювання корегується та відповідає потребам захисту національних інтересів України. Іншими словами, з одного

боку ми маємо розуміти, що від нас хочуть партнери, вимагаючи адаптації договірного права в Україні, з іншого – на скільки введення таких норм буде відповідати захисту національних інтересів, і які правові заходи регулювання відносин є адекватними до застосування в Європейському Союзі. Тобто стоїть питання про дзеркальність та справедливість застосування економічних, політичних та правових засобів регулювання, що застосовуються Україною і до України.

1) *Мета контрактів.* Аналіз європейської наукової доктрини, показує занепокоєння іноземних дослідників пов'язане із основним компонентом чутливості застосування контрактного регулювання, зокрема з ефективністю. Можна говорити, що концепції та теорії західної доктрини сприймають договори та договірне право як інструмент обслуговування економічних відносин та врівноважування інтересів суб'єктів ринкових відносин. Звідси витікає, що метою укладення контрактів є ефективне врегулювання співпраці потенційних контрагентів, що і визначає напрямок правового регулювання договірних відносин в різних країнах-учасниках ЄС та в самому Європейському Союзі.

На відміну від зазначеного, у вітчизняних наукових доробках досліджуються проблеми правового регулювання контрактів з точки зору не економічної, але управлінської корисності. Вітчизняна юридична наука, досліджуючи суто нормативні питання, сприяла втіленню в українське законодавство механізм регулювання договірних відносин з позиції втілення адміністративно-управлінських рішень, а не з позиції виконання принципів ринкової економіки як це демонструє західна європейська наука. Звідси впливають різні функції договорів в Україні і в країнах членах ЄС і як результат в самому європейському співтоваристві.

2) *Функції контрактів.* Аналіз законодавства ЄС та наукових робіт європейських вчених [1] показує, що підходи до творення та застосування права Європейського Союзу взагалі та до договірного права, зокрема, в більшій мірі є політичними, а вже потім нормативними [2]. Це пояснюється тим, що Європейський Союз є політичною інституцією із економічними цілями і є логічним, що всі нормативні акти є втіленням політичній волі країн-учасниць, оскільки спочатку приймається політичне рішення, а потім пропонується нормативне регулювання.

В договірному праві ЄС функції договорів виведені із теорії економіки контрактів, яка намагається дати відповідь на питання як справедливо розподілити в соціумі економічні ризики при укладенні та виконанні контрактів. Доктрина договірного права ЄС визначає три основні функції це: 1) створення ринку (координація, створення відкладеного обміну, заохочення попередніх інвестицій); 2) регулювання ринку (відокремлення договірного і законодавчого регулювання. В договорах захищаються приватні та індивідуальні інтереси; в законодавстві – втілення державної економічної та соціальної політики; 3) посилене регулювання специфічних сфер ринкової економіки.

Доктрина договірного права в Україні має моністичний юридичний зміст і характер та втілює нормативіське праворозуміння відповідно до якого

виділяються такі функції договору: регулятивна, охоронна (захисна), інформаційна. На відміну від європейських правотворчих традицій, українська наукова думка як правило не досліджує економічні функції, хоча деякі, представники української економічної думки і здійснюють дослідження договірному регулюванню в ракурсі теорії економіки контрактів [4, 5].

Із цього випливає, що перш ніж імплементувати норми договірному права ЄС в українське законодавство необхідно дати відповідь на питання, в яких межах та обсягах Україна готова підпорядкувати свою економіку наддержавній інституції і таким чином, урізати свій правовий та економічний суверенітет.

Висновки. Зазначені проблеми потребують значної уваги з боку як держави в особі уповноважених органів, так і юридичної наукової спільноти, оскільки зазначені проблеми показують, що будь-який іноземний та наддержавний вплив може виходити за межі правової сфери і мати неоднозначні результати, які відображаються на основних внутрішніх політичних та економічних процесах держави. Крім того, сліпе слідування іноземному та відмова від національного, може бути прямим не прикритим, зазіханням на економічну безпеку держави. Для забезпечення національної безпеки України в процесі виконання вимог Європейського Союзу необхідно дотримуватись рівноваги між сприйняттям чужих норм і забезпеченням національних інтересів України.

Список використаних джерел:

1. Martijn W. Hesselink. Justifying Contract in Europe: Political Philosophies of European Contract Law. Oxford University Press. 2021. P.p. 11-67. <https://doi.org/10.1515/ercl-2022-2050>
2. Randy E. Barnett. A Consent Theory of Contract. Columbia law review. Vol. 86. 1986. P. 269-323. <https://core.ac.uk/download/pdf/70375446.pdf>
3. Gramcheva Lyubomira. The Regulatory Function of Contract Law: A Comparative Law and Economics Approach. European University Institute Department of Law. 2015. <https://cadmus.eui.eu/server/api/core/bitstreams/aca8f312-0702-5a43-9147-29e018195252/content>
4. Семцов В. М. Методичні підходи до типології контрактів в економіці. Вінниця: ВНТУ, 2011. 188 с.
5. Логоша Р.В., Мазур К.В., Підвальна О.Г. Контрактний підхід у контексті сучасних економічних досліджень ринку. Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики, 2018, № 12. 97-111 с. http://nbuv.gov.ua/UJRN/efmapnp_2018_12_11

ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ НА ЦИФРОВОМУ РИНКУ УКРАЇНИ

Тафеш Юссеф

студент першого курсу
другого (магістерського)
рівня вищої освіти
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

Сьогодні в Україні та в інших державах світу набула розвитку електронна комерція, внаслідок чого постало питання ефективного захисту прав споживачів, одним з шляхів досягнення якого є гармонізація законодавства України в цій сфері з правом Європейського Союзу. Згаданий процес потребує належного правового регулювання.

Додаток XVII до Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (далі - Додаток XVII до Угоди про асоціацію) передбачає зобов'язання України щодо наближення національного законодавства до права ЄС у сфері електронної комерції, зокрема імплементації положень Директиви № 2000/31/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 8 червня 2000 року (далі - Директива про електронну комерцію) [1].

Директива про електронну комерцію охоплює всі види послуг інформаційного суспільства, як бізнес для бізнесу, так і бізнес для споживача, тобто будь-яку послугу зазвичай надану за винагороду на відстані електронним шляхом та за індивідуальною вимогою одержувача послуги. [1]

Україна виконуючи частину своїх зобов'язань щодо імплементації положень Директиви про електронну комерцію у національне законодавство прийняла Закон України «Про електронну комерцію», який визначає організаційно-правові засади діяльності у сфері електронної комерції в Україні, встановлює порядок вчинення електронних правочинів із застосуванням інформаційно-комунікаційних систем та визначає права і обов'язки учасників відносин у сфері електронної комерції [2]. Також внесено відповідні зміни, що безпосередньо стосуються електронної комерції, до ЗУ «Про електронний цифровий підпис», «Про електронні документи та електронний документообіг», «Про захист прав споживачів», «Про захист персональних даних», «Про рекламу» та ін.

Однак на сьогодні залишаються неврегульованими питання, що стосуються захисту прав споживачів, укладення контрактів на поставку цифрового вмісту і цифрових послуг, а також розрахунків у сфері електронної торгівлі [3, с. 9]. Вирішуючи дану проблему наважимося запропонувати розглянути дане питання в площині адміністративно-правового захисту прав споживачів, а саме через визначення спеціального державного органу.

Відповідно до аналітичної записки з питань порівняльного законодавства щодо відповідності законодавства України законодавству Європейського Союзу в частині програми «Єдиний цифровий ринок» та інших програм цифрового співробітництва, наразі повноваження щодо регулювання даної сфери розділені між декількома органами державної влади, що призводить до розпорошеності регуляторних дій та відсутності системного підходу до нормативно-правового регулювання електронної комерції [4]. Згідно з абз. 2 п. 1 Положення про Міністерство цифрової трансформації України № 856, Міністерство цифрової трансформації України (далі – Мінцифри), дане міністерство є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної політики у сферах електронної комерції [5].

Відповідно до п. 22 Директиви про електронну торгівлю надання інформаційних послуг контролюється від самого початку діяльності з метою забезпечення ефективного захисту громадських інтересів. З цією метою необхідно забезпечити надання такого захисту з боку компетентного органу не лише для громадян власної держави, але й для громадян всього Співтовариства. [6]

Необхідно звернути увагу, що вимога захисту з боку компетентного органу, згадана в п. 22 Директиви про електронну комерцію, не встановлює імперативної вимоги про створення окремого компетентного органу. Крім того, з огляду на сьогоdnішній стан державного бюджету, необхідно дотримуватись принципів ефективності та економії. Необхідно враховувати, що створення окремого органу державної влади вимагає додаткових фінансових надходжень, а також задіяння людських та матеріальних ресурсів. Тому, одним із варіантів вирішення проблеми адміністративно-правового захисту прав споживача, може бути, надання відповідних повноважень у сфері захисту прав споживачів на цифровому ринку вже створеному органу. Таким органом може бути або саме Міністерство цифрової трансформації України, або Державна служба України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів (далі – Держпродспоживслужба).

Розглядаючи варіант із переданням додаткових повноважень щодо захисту прав споживачів саме щодо питань укладення контрактів на поставку цифрового вмісту і цифрових послуг, а також розрахунків у сфері електронної торгівлі, необхідно зазначити, що передача додаткових повноважень саме Мінцифри. Такий варіант є виваженим виходячи із наступних аргументів. Відповідно до норм Положення про Міністерство цифрової трансформації України № 856, основними завданнями Мінцифри є забезпечення формування та реалізація державної політики у сферах відкритих даних, публічних електронних реєстрів, розвитку національних електронних інформаційних ресурсів та інтероперабельності, електронних комунікацій та радіочастотного спектра, розвитку інфраструктури широкосмугового доступу до Інтернету, електронної комерції та бізнесу [5]. Передання саме таких повноважень Мінцифри щодо захисту прав споживачів на цифровому ринку України можуть бути зумовлені

тим, що до його завдань вже належить забезпечення формування та реалізація державної політики у сферах електронної комерції та бізнесу.

Аналіз завдань та функцій Державної служби України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів № 667 [7], показує, що передання повноважень, які стосуються електронної комерції названому органу не відповідатиме ні його галузевому призначенню, ні напрямку її діяльності, який полягає у реалізації державної політики з державного контролю за додержанням законодавства про захист прав споживачів і реклами.

Отже, гармонізація положень українського законодавства у сфері електронної комерції з правом ЄС повинна мати виражений характер із точки зору ефективності, і з точки зору витрат. Тому при адаптації положень відповідних Директив ЄС необхідний комплексний підхід, який буде враховувати стан наявного українського законодавства, а також зміст та загальний напрямок державної політики в тій чи іншій сфері, зокрема це стосується захисту прав споживачів в сфері електронної комерції.

Дані висновки є проміжними, а проблемні питання подальшого доопрацювання та наукового обґрунтування.

Список використаних джерел:

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. Угоду ратифіковано із заявою Законом України від 16.09.2014 № 1678-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text
2. Про електронну комерцію : Закон України від 3 вересня 2015 року № 675-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19#Text>
3. Таптунова І. Казацька М. На шляху до єдиного цифрового ринку ЄС: електронна комерція. ГО «Український центр європейської політики». 2021. URL: https://ucep.org.ua/wp-content/uploads/2021/07/ucep_report_e-commerce_31.05.2021.pdf
4. Аналітична записка з питань порівняльного законодавства щодо відповідності законодавства України законодавству Європейського Союзу в частині програми «Єдиний цифровий ринок» та інших програм цифрового співробітництва. Дослідницька служба Верховної Ради України. 2023. URL: <https://research.rada.gov.ua/uploads/documents/32372.pdf>
5. Положення про Міністерство цифрової трансформації України: Постанова Кабінету Міністрів України від 18 вересня 2019 р. № 856. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/856-2019-%D0%BF#Text>
6. Про деякі правові аспекти інформаційних послуг зокрема, електронної комерції, на внутрішньому ринку: Директива № 2000/31/ЄС Європейського парламенту та Ради від 8 червня 2000 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_224#Text
7. Положення про Державну службу України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів: постанова Кабінету Міністрів України від 2

вересня 2015 р. № 667. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/667-2015-%D0%BF#Text>

Науковий керівник: професор кафедри цивільно-правових дисциплін юридичного факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, д.ю.н., проф. Ж.В. Завальна

ПРАВИЛО «CONTRA PROFERENTEM» В ДОГОВІРНОМУ ПРАВІ ЄС: ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ В НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО

Устименко Олена Анатоліївна,
к.ю.н., завідувач кафедри
цивільно-правових дисциплін
Харківського національного університету
імені В.Н. Каразіна

При тлумаченні змісту договору, який укладається відповідно до положень договірного права Європейського Союзу, застосовуються правила, що мають ідентичне змістовне навантаження для їх адресатів та сприяють єдності розуміння сторонами змісту договору задля своєчасного й повного його виконання, з'ясування справжньої волі та намірів сторін, а також слугують джерелом для пошуку шляхів вирішення спорів в договірній сфері.

Договірне право ЄС містить низку відповідних правил, на підставі яких тлумачиться зміст договорів, зокрема, наприклад, Принципи міжнародних комерційних договорів УНІДРУА (Unidroit Principles Of International Commercial Contracts 2016) містять такі правила тлумачення як правило тлумачення відповідно до спільних намірів сторін (ст. 4.1.), правило системного тлумачення (ст. 4.5) тощо [1]. В свою чергу, в Принципах європейського договірного права (Principles of European Contract Law – PECL) закріплені такі правила тлумачення як правило переваги положень, погоджених прямо (ст. 5:104), правило тлумачення відповідно до тієї версії, в якій договір було укладено вперше, в разі розбіжностей між різномовними текстами (ст. 5:107) та ін. [2].

Окремо слід зазначити про таке правило тлумачення змісту договорів як правило «contra proferentem». У ст. 4.6. Принципів міжнародних комерційних договорів УНІДРУА означене правило сформульовано наступним чином: «Якщо умови договору, які внесені (пропонуються) однією стороною, є незрозумілими, перевага надається тлумаченню не на користь цієї сторони». Тобто сторона договору фактично може нести відповідальність або репутаційні ризики за некоректне формулювання умови договору. Розробники вказаного джерела договірного права ілюструють це правило наступним прикладом. Так, договір між підрядником А та замовником В на будівництво промислового підприємства містить положення, розроблене А, відповідного до якого підрядник несе

відповідальність і повинен відшкодувати всі збитки, витрати та претензії в разі будь-якої втрати або пошкодження майна, смерті або тілесних ушкоджень, спричинених недбалістю підрядника. Один із співробітників А пошкоджує обладнання В після закінчення робочого часу. А заперечує відповідальність, стверджуючи, що розроблене ним положення охоплює лише випадки, коли співробітники А діють у межах сфери їхньої зайнятості. За відсутності будь-яких ознак протилежного, положення буде тлумачитись у спосіб, не сприятливий для А, тобто також охоплювати випадки, коли його працівники діють не в межах своїх службових обов'язків [1, С. 147].

Практично ідентичним чином сформульоване вказане правило у Принципах європейського договірної права, відповідно до ст. 5:103 яких у разі виникнення сумнівів щодо значення умов договору, які не були обговорені сторонами індивідуально, перевага надається тлумаченню конкретного терміну проти (не на користь) сторони, яка його надала. Ключова відмінність у наведених положеннях полягає в тому, що у Принципах європейського договірної права правило «*contra proferentem*» застосовується не щодо договору в цілому, а стосується саме індивідуальних умов, які не були обговорені сторонами.

У статті II.-8:103 Принципів, визначень та типових правил європейського приватного права: проекту загальної системи підходів (Principles, Definitions And Model Rules Of European Private Law – DCFR), правило «*contra proferentem*» визначено як, по-перше (1), тлумачення у разі сумнівів щодо значення умов контракту, не обговорених окремо, проти сторони, яка їх надала; по-друге (2), тлумачення у разі сумнівів щодо значення будь-якого терміну, який був наданий під домінуючим впливом однієї сторони, проти останньої.

Наведене базується на тому, що сторона, яка внесла окрему умову або уклала весь договір в односторонньому порядку, як правило, повинна нести ризик будь-якого дефекту в договорі. Це застосовується як безпосередньо до сторони договору, так і до будь-якої третьої сторони (наприклад, професійної асоціації), яка підготувала відповідні положення. Правило «*contra proferentem*» розробниками Проекту загальної системи підходів проілюстровано наступною модельною ситуацією. Договір страхування містить положення про виключення відшкодування збитків у разі спричинення їх повеннями (1), при цьому страхова компанія, яка складала договір, не може стверджувати, що це може застосовуватись також до пошкоджень, спричинених аварійним витіканням води з труби, оскільки це не було зазначено у договорі. У випадку тлумачення проти положення, наданого домінуючою стороною (2), існує важливий нюанс. Так, у договорах про забезпечення особистої безпеки, якщо «постачальником безпеки» є професійна організація, більш імовірною є ситуація, що перевага при тлумаченні буде надаватися саме позиції «постачальника безпеки» [3, С. 591].

В науковій літературі правилу «*contra proferentem*» дослідниками, переважно європейськими, також приділена належна увага, які трактують його як своєрідний «важіль» для розробки тексту договорів зрозумілою мовою на підставі загального принципу справедливості. Не зважаючи на формальну відсутність в українському національному праві означеного правила, його

аналізу та характеристиці присвячена вагома кількість наукових доробок. Як справедливо зауважує О.О. Гайдулін, мета застосування правила «*contra proferentem*» превентивна й найчастіше воно використовується під час переддоговірних переговорів та спонукає сторін обговорювати всі істотні умови контракту [4, С. 233]. Прихильниками цієї думки виступають також Н. Процьків та В. Никифорак, які вказують, що правило «*contra proferentem*» слід визнати ефективним інструментом забезпечення справедливості й добросовісності при вирішенні спорів, що пов'язані з тлумаченням договорів, та водночас інструментом стимулювання учасників договірної процедури до належної поведінки [5, С. 53].

Правило «*contra proferentem*» також застосовується й у національній судовій практиці. Вперше воно було застосоване у 2018 році у постанові Верховного Суду у складі Об'єднаної Палати Касаційного цивільного суду у справі № 753/11000/14-ц: в наступному формулюванні: «У разі, якщо з'ясувати справжній зміст відповідної умови договору неможливо за допомогою загальних підходів до тлумачення змісту правочину, передбачених у частинах третій та четвертій статті 213 ЦК України, слід застосовувати тлумачення «*contra proferentem*». Означена позиція Верховного Суду була також застосована при вирішенні цивільних та господарських спорів судами різних інстанцій, у тому числі Верховним Судом, у значній кількості судових рішень [6], що свідчить про активне впровадження правила «*contra proferentem*» в судову практику.

Отже, аналіз інтерпретації правила «*contra proferentem*» у договірному праві ЄС стане в нагоді для подальшого розвитку доктрини вітчизняного договірної права та сприятиме внесенню відповідних змін в законодавчі положення щодо тлумачення договорів.

Список використаних джерел:

1. Принципи міжнародних комерційних договорів УНІДРУА 2016: офіційний сайт УНІДРУА. URL: <https://www.unidroit.org/english/principles/contracts/principles2016/principles2016-e.pdf>.
2. Principles of European Contract Law – PECL. URL: https://www.trans-lex.org/400200/_pecl/.
3. Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Draft Common Frame of Reference (DCFR). Articles and Comments. Edited by Christian von Bar, Eric Clive and Hans Schulte-Nölke and Hugh Beale, Johnny Herre, Jérôme Huet, Peter Schlechtriem†, Matthias Storme, Stephen Swann, Paul Varul, Anna Veneziano and Fryderyk Zoll. URL: https://www.law.kuleuven.be/personal/mstorme/european-private-law_en.pdf.
4. Гайдулін О. О. Інтерпретація в європейському контрактному праві: герменевтико-цивілістичні засади : монографія. Київ: Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2021. 597 с.

5. Процьків Н., Никифорак В. Використання принципу contra proferentem у правозастосовній практиці. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 3. С. 50-53. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2021.3.08>.

6. Єдиний державний реєстр судових рішень URL: <https://reyestr.court.gov.ua/>

FROM MATERIAL TO DIGITAL: THE EVOLUTION OF PROPERTY RIGHTS AND RETHINKING CONTRACTUAL RELATIONS IN A GLOBALIZED DIGITAL ENVIRONMENT

Tsyban Artem,

PhD in Law, Associate Professor
of Civil Law Disciplines Department

Faculty of Law,

V.N. Karazin Kharkiv National University

One of the many reasons of unifying Ukraine and EU legislation, towards deep Ukrainian integration with the European Union, is caused by the dynamic development of particular relationships which require proper legal regulation. In this segment, issues related to the legal regulation of digital things, virtual assets (goods) and cryptocurrencies/crypto-assets deserve special attention. These elements are always considered as a dynamic part of the IT industry and accumulate capitalization in the amount of trillions of US dollars. An important determining component of the research in this area is the confirming fact that Ukraine has got fifth rank among 146 countries in the global index of crypto-asset use. This information which indicates the great relevance of this topic, was provided by analytical blockchain company Chainalysis. This fact also gives rise to a practical issue concerning the determination of the legal nature of a digital thing, including its qualification as an object of contractual legal relations, based on the regulatory framework of Ukraine, the European Union, and the experience of other foreign jurisdictions.

In August 2023, the Civil Code of Ukraine was supplemented by Article 179\1 containing a general definition of one legal notion which has to cover all digital things such as: virtual assets, cryptocurrencies/crypto-assets, digital content and other digital items. Legislative norms of the Civil Code of Ukraine are proposed to be applied towards not only to material things but digital ones, unless other factors are established by this Code, other bills or they follow from the essence of the digital thing [1].

This position immediately has caused a discussion about possibility of the existence of digital things and other digital items related to them which are covered by this concept, in the provided paradigm. Thus, during a round table a judge of the Supreme Court noted: “it is inappropriate to apply a legal regime of ownership for “incorporeal” things (res incorporales), because for the time being “digital things are just a shell, and in their essence they should be considered as an ordinary property

rights but not as a material items” [2]. Similar position is endorsed by dr. A.S. Slipchenko and dr. S.O. Slipchenko, who assert that the legal provisions governing tangible objects are inapplicable to digital assets, as such provisions do not extend to objects of a similar legal nature, including the results of intellectual activity, proprietary rights, information, non-cash funds, and similar intangible assets [3]. In contrast, dr. Ie. O. Michurin, applying such principle of private law as the theory of control, comes to the conclusion that if the specified theory can be applied to various kinds of goods/assets, it is quite logical for a person to have an absolute right to a digital thing, due to the state of fixation, legal attribution to such person who has direct control over a thing [4].

One of the ways to tackle this problem might have been the adoption of the Bill of Ukraine about virtual assets regulation. This bill has not yet entered into force due to its dependence on the adoption of the Law of Ukraine on Amendments to the Tax Code of Ukraine regarding the specifics of taxation of transactions with virtual assets. Currently, we have two draft laws to fulfill this condition, which roughly have to be considered by September 2025. The main distinguishing features of the above-mentioned draft laws are the following: government agency which acts as a regulator of the virtual assets market with appropriate powers; approaches to the taxation of transactions with crypto-assets; the need to amend the current legislation, including procedural legislation, and to take into account the approaches of MiCA (Markets in Crypto-Assets Regulation in EU), as well. Despite the fact that a crypto-asset is not generally considered currency value under Ukrainian law, a central bank digital currency, which has almost similar nature, is recognized as a currency value (funds). Additionally, as a supplementary fact we can provide similar way of understanding nature of crypto-asset by drawing on MiCA in the EU, where “crypto-asset” means a digital representation of a value or of a right that is able to be transferred and stored electronically using distributed ledger technology or similar technology. By the way there is meaningful qualification of crypto-asset, breaking them down into asset-referenced token, utility token, electronic money [5]. The latter means a type of crypto-asset that purports to maintain a stable value by referencing the value of one official currency which makes it possible to be considered as a currency value and a means of payment. So, in this way of including crypto-assets into currency value we can presume that they have to be covered by property rights.

Moreover, a central bank digital currency (well known as “CBDC”) is a digital currency issued by a central bank, rather than by a commercial bank. Under no circumstances we should not bring up any doubts about their possibility of being used as another type of currency value at first, and their sustainable link with other crypto-assets which are created by using blockchain technology at second. Taking ourselves out of the discussion of the existing correlation CBDC between “Bitcoin” or something like that, let’s talk about the main distinction. National digital currencies and commercial cryptocurrencies use similar distributed ledger technologies. However, in the case of cryptocurrencies, all network participants have access to the distributed ledger. And the central bank cannot do this, so only certain financial institutions will have access to the ledger in the CBDC system. Thus, states want to maintain control

over certain aspects of the digital currency, such as who manages it. Nevertheless, central bank digital currencies are able to be considered under “jus in rem” conception, perhaps in confined form, at least there are several attempts to deduce possibility of their existence under property law. The US Internal Revenue Service (IRS Notice 2014-21) qualifies virtual currencies as property for tax purposes, and general tax principles applicable to property transactions apply to transactions using virtual currencies, such as the sale of virtual currencies, or the use of virtual currencies to pay for goods or services or holding virtual currencies as an investment (Common Law Jurisdictions) [6]. The Liechtenstein Act on Tokens and Trustworthy Technologies Systems Service Providers (Blockchain Act) covers all kinds of tokens. In this way, it does give the holder of the private key ownership attributes, such as the power to dispose of the token assets and the power to demand performance if the token represents a claim (Articles 5 and 6.1) [7]. The Blockchain Act conveys to tokens that include claims a law regime equivalent to movable tangibles. Another example may be drawn from German legislation. The Electronic Securities Act (Gesetz zur Einführung elektronischer Wertpapiere), envisage two types of electronic registers: a centralized securities register and a decentralized crypto securities register. According to §2 of the above-mentioned Act, electronic securities should be regarded as property (Sachen) within the meaning of §90 of the German Civil Code [8]. Consequently, the transfer of electronic securities is, as a general rule, subject to the provisions of the German Civil Code governing property. (Civil Law Jurisdictions).

To sum up, the issue of determining the legal nature of digital assets is extremely important because it significantly impacts not only our daily lives but also civilization development within the framework of the sixth economic order. Therefore, first and foremost, for digital assets to be classified as a “property” under either Common Law or Civil Law, it will need to fulfill the classic criteria of “property” in the relevant jurisdiction or try to define a hybrid form of existence. At the same time, it is pleasing to see that work in this direction is being carried out.

References:

1. Civil Code of Ukraine: Law of Ukraine dated 16.01.2003 No. 435-IV. Official website of the Verkhovna Rada of Ukraine. Electronic resource. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (accessed: 01.05.2025).
2. Property and intellectual property rights: materials of round table. Electronic resource. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1734867/> (accessed: 01.05.2025).
3. Slipchenko, A. S., & Slipchenko, S. O. (2024). Vyznachennya yurydychno znachushchoyi sutnosti tsyfrovoyi rechi v tsyvilnomu pravi Ukrayiny [Determination of the Legally Significant Essence of a Digital Thing in the Civil Law of Ukraine]. *Forum Prava*, 78(1), 88–96. <http://doi.org/10.5281/zenodo.10870775> (accessed: 02.05.2025).
4. Ie. O. Michurin (2024) Concerning the discussion of property rights to the digital thing. *The Journal of V.N. Karazin Kharkiv National University, Series “Law”*,

(38), P. 116-123 <https://doi.org/10.26565/2075-1834-2024-38-12> (in Ukrainian) (accessed: 02.05.2025).

5. Regulation (EU) 2023/1114 of the European Parliament and of the Council of 31 May 2023 on markets in crypto-assets, and amending Regulations (EU) No 1093/2010 and (EU) No 1095/2010 and Directives 2013/36/EU and (EU) 2019/1937. Document 32023R1114. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2023/1114/oj/eng> (accessed: 03.05.2025).

6. US Internal Revenue Service Notice 2014-21 URL: <https://www.irs.gov/newsroom/virtual-currency-irs-issues-additional-guidance-on-tax-treatment-and-reminds-taxpayers-of-reporting-obligations> (accessed: 01.05.2025).

7. The Tokens and Trustworthy Technologies Systems Service Providers Act. The Law of Liechtenstein (Blockchain Act) entered into force on January 1st 2020. URL: <https://www.regierung.li/files/medienarchiv/950-6-01-09-2021-en.pdf> (accessed: 03.05.2025).

8. The Electronic Securities Act (Gesetz zur Einführung elektronischer Wertpapiere). Law of Germany. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/ewpg/BJNR142310021.html> (accessed: 03.05.2025).

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ УКЛАДЕННЯ ДОГОВОРІВ ПРО ПОСТАЧАННЯ ЦИФРОВОГО КОНТЕНТУ ТА ЦИФРОВИХ ПОСЛУГ ВІДПОВІДНО ДО ДИРЕКТИВИ ЄС 2019/770

Черненко Олена Михайлівна,
доцент кафедри міжнародних відносин
Харківського національного університету
імені В. Н. Каразіна,
кандидат юридичних наук

Зростання обсягів електронної комерції та цифрових трансакцій відкриває нові можливості для бізнесу, але водночас вимагає уніфікованого правового підходу до укладення відповідних договорів. В умовах стрімкого розвитку цифрової економіки ЄС одним з ключових завдань є ефективне регулювання відносин щодо постачання цифрового контенту та послуг. Слід звернути увагу на те, що відповідно до положень статей 26 та 169 Договору про функціонування Європейського Союзу [3], одним із пріоритетів є створення внутрішнього ринку без внутрішніх бар'єрів, що забезпечує вільний рух товарів і послуг, а також високий рівень захисту прав споживачів. Проте на практиці підприємства можуть стикатися з труднощами через відмінності в національному договірному праві, а споживачі – з невизначеністю умов договорів про постачання цифрового контенту та цифрових послуг. У відповідь на ці виклики у травні 2019 року було ухвалено Директиву ЄС 2019/770 щодо деяких аспектів договорів про постачання цифрового контенту та цифрових послуг (далі у тексті – Директива ЄС 2019/770) [5], яка встановлює єдині правила для договорів про постачання

цифрового контенту та цифрових послуг, сприяючи правовій визначеності, зниженню витрат бізнесу при виході на ринки інших держав-членів ЄС і водночас посиленню довіри споживачів до цифрових послуг.

Отже, метою дослідження є з'ясування особливостей правового регулювання укладення договорів про постачання цифрового контенту та цифрових послуг відповідно до положень Директиви ЄС 2019/770.

Метою Директиви ЄС 2019/770 є забезпечення ефективного функціонування внутрішнього ринку та високого рівня захисту споживачів шляхом встановлення загальних правил щодо відповідності цифрового контенту або послуги договору; засобів правового захисту у разі невідповідності чи ненадання; порядку внесення змін до цифрового контенту або послуги. [5].

Директива ЄС 2019/770 застосовується до будь-якого договору, за яким продавець постачає або зобов'язується постачати цифровий контент або цифрову послугу споживачу, а споживач сплачує або зобов'язується сплатити ціну. Вона також поширюється на випадки, коли продавець постачає або зобов'язується постачати цифровий контент або цифрову послугу, а споживач надає або зобов'язується надати свої персональні дані, за винятком випадків, коли такі персональні дані обробляються виключно для цілей постачання цифрового контенту чи цифрової послуги відповідно до зазначеної Директиви або для забезпечення дотримання законодавчих вимог, що стосуються продавця, і не обробляються для жодної іншої мети [5].

Директива ЄС 2019/770 не застосовується до договорів, що стосуються: послуг, які не є цифровими, навіть якщо їх результат або доставка здійснюються в цифровій формі; електронних комунікаційних послуг, крім не залежних від номеру міжособистісних комунікацій; медичних послуг; азартних ігор – зокрема, ставок, лотерей, покеру, казино тощо, навіть якщо вони здійснюються в електронній формі; фінансових послуг; програмного забезпечення з відкритим вихідним кодом, якщо споживач не платить ціну, а надані ним персональні дані використовуються виключно для покращення безпеки чи сумісності цього програмного забезпечення; цифрового контенту, який надається широкій публіці (крім трансляцій), зокрема, цифрових кінопоказів; цифрового контенту, наданого органами державного сектору. Директива ЄС 2019/770 не застосовується до «товарів з цифровими елементами» (п. 3 ст. 2), якщо ці послуги чи контент постачаються разом із товарами за договором купівлі-продажу, незалежно від того, чи постачає їх сам продавець чи третя сторона (це регулюється Директивою ЄС 2019/771 щодо деяких аспектів договорів купівлі-продажу товарів від 20 травня 2019 року (далі у тексті – Директива ЄС 2019/771 [6]) [5].

Статтями 7 та 8 Директиви ЄС 2019/770 визначено суб'єктивні та об'єктивні вимоги до відповідності цифрового контенту та послуг:

- цифровий контент або цифрова послуга вважаються такими, що відповідають договору, якщо: відповідають опису, кількості, якості та іншим характеристикам (функціональність, сумісність, інтероперабельність), передбаченим у договорі; придатні для

конкретної мети, про яку споживач повідомив продавця до укладення договору, і яку продавець прийняв; надаються з усіма аксесуарами, інструкціями та обслуговуванням, передбаченими договором; оновлюються відповідно до умов договору (суб'єктивні вимоги);

- цифровий контент або цифрова послуга повинні бути придатними для звичайного використання відповідно до типу послуги чи контенту, а також відповідати технічним стандартам, законодавству або галузевим кодексам; мати характеристики (функціональність, сумісність, доступність, безпека тощо), які споживач може обґрунтовано очікувати, враховуючи заяви продавця (реклама, маркування), якщо не доведено протилежне; постачатися з усіма необхідними аксесуарами та інструкціями; відповідати пробній або демонстраційній версії, якщо така була надана до укладення договору (об'єктивні вимоги) [5].

Директива ЄС 2019/770 закріплює, що продавець несе відповідальність за непостачання цифрового контенту або цифрової послуги; невідповідність цифрового контенту або цифрової послуги, яка існувала на момент постачання та виявилася протягом щонайменше 2-х років. Якщо невідповідність виявляється протягом першого року, споживач не зобов'язаний доводити, що вона існувала на момент постачання; у разі безперервного постачання цифрового контенту або цифрової послуги, продавець несе відповідальність за будь-яку невідповідність, що виникає та стає очевидною протягом усього періоду постачання [4; 5].

Статтею 13 Директиви ЄС 2019/770 визначено засоби правового захисту у разі непостачання цифрового контенту та цифрових послуг за договором, а саме, якщо продавець не постачає цифровий контент або цифрову послугу без невинуватливої затримки чи в узгоджений строк після вимоги споживача, споживач має право розірвати договір. Негайне розірвання можливе, якщо: продавець явно відмовився від постачання або це впливає з обставин; постачання у визначений строк є суттєвим для споживача, але не відбулося. У разі розірвання застосовуються положення статей 15–18 зазначеної Директиви (щодо повернення коштів, обов'язків сторін тощо) [5].

Слід зазначити, що Директива ЄС 2019/770 є частиною стратегії Єдиного цифрового ринку для Європи [2]. Крім того, Директива ЄС 2019/770 та Директива ЄС 2019/771 є взаємодоповнюючими, але не перетинаються за своєю цільовою сферою застосування. Так, наприклад, Директива 2019/771 також доповнює Директиву 2011/83/ЄС [7], зокрема щодо положень, які стосуються споживчих договорів загалом (вимоги до інформування, доставка та перехід ризику), що є ще одним кроком до гармонізованого режиму продажу на рівні ЄС [1]. Нижче наведено спільні та відмінні риси у правовому регулюванні укладення договорів за Директивами ЄС 2019/770 та 2019/771 (Табл. 1).

Таблиця 1

Спільні та відмінні риси у правовому регулюванні укладення договорів за Директивами ЄС 2019/770 та 2019/771

Директива ЄС 2019/770	Директива ЄС 2019/771
Чітке розмежування критеріїв відповідності на суб'єктивні та об'єктивні.	

Закріплено обов'язок продавця інформувати споживача про оновлення цифрового контенту (товарів із цифровими елементами) та можливість реалізації таких оновлень з метою підтримання відповідності цифрового контенту (товарів із цифровими елементами) протягом визначеного періоду часу.	
Цифровий контент або цифрова послуга мають надаватися у найновішій версії, що існує на момент укладення договору, якщо інше не погоджено сторонами.	Подібне положення відсутнє.
Передбачено збільшення строк презумпції невідповідності товару з шести місяців до одного року з моменту передачі товару (цифрового контенту, послуги).	
Не передбачено можливості продовжити цей строк презумпції невідповідності цифрового контенту чи послуги, тому строк презумпції невідповідності цифрового контенту або цифрової послуги становить лише один рік.	Передбачено можливість продовжити цей строк презумпції невідповідності товару до двох років не знижуючи при цьому рівень захисту прав споживачів, який уже існує в державах-членах ЄС.
Урегульовано можливість виконання зустрічного зобов'язання споживачем як у грошовій формі, так і шляхом надання персональних даних.	Подібне положення відсутнє.
Поняття «ціна» є широким і охоплює цифрові аналоги вартості, зокрема електронні ваучери, електронні купони та віртуальну валюту.	Подібне положення відсутнє.
Закріплено обов'язок продавця привести товари або цифровий контент у відповідність протягом розумного строку, безкоштовно та без істотних незручностей для споживача.	
Серед засобів правового захисту споживача у разі порушення його прав через невідповідність товарів або цифрового контенту, закріплено: приведення у відповідність, пропорційне зменшення ціни та відмову від договору. Передбачено ієрархію засобів правового захисту; наприклад, як загальне правило, споживач спочатку має право вимагати приведення товару або цифрового контенту у відповідність, і лише потім – пропорційного зменшення ціни або розірвання договору. Як засіб правового захисту закріплено право на відшкодування збитків.	
Подібне положення відсутнє.	Як засіб правового захисту передбачено ремонт або заміну товару.

Розроблено авторкою на підставі [5; 6; 8].

Отже, Директива ЄС 2019/770 встановлює єдині, обов'язкові до виконання правила укладення договорів про постачання цифрового контенту та цифрових послуг у межах ЄС, сприяючи гармонізації договірного права, зменшенню правової невизначеності та підвищенню рівня довіри споживачів. Особливістю цієї Директиви є можливість укладення договорів не лише за грошову оплату, але й на умовах надання споживачем персональних даних, що є новелою у сфері регулювання цифрових правовідносин. Директива ЄС 2019/770 чітко розмежовує суб'єктивні та об'єктивні вимоги до відповідності цифрового контенту/послуг договору та закріплює обов'язок продавця надавати оновлення, включаючи оновлення безпеки, протягом визначеного періоду. Крім того, вона визначає систему засобів правового захисту споживача, включаючи приведення у відповідність, пропорційне зменшення ціни, відмову від договору та відшкодування збитків, із встановленням ієрархії таких засобів. Директива ЄС 2019/770 тісно пов'язана з іншими актами ЄС, зокрема з Директивою ЄС 2019/771, але регулює відносини саме щодо нематеріального цифрового контенту, не охоплюючи «товари з цифровими елементами», що підпадають під останньої. На практиці застосування Директиви ЄС 2019/770 дозволяє забезпечити ефективний баланс інтересів споживачів і бізнесу, зменшити транзакційні витрати для підприємств у межах ЄС та підвищити споживчу впевненість у цифровому середовищі, тому вона є важливим кроком на шляху до формування цілісного правового простору в межах Єдиного цифрового ринку ЄС, адаптованого до викликів сучасної цифрової економіки.

Список використаних джерел:

1. Carvalho J. M. Sale of Goods and Supply of Digital Content and Digital Services – Overview of Directives 2019/770 and 2019/771. *Journal of European Consumer and Market Law*. 2019. Volume 8, Issue 5. P. 194–201. URL: <https://kluwerlawonline-com.ezproxy.ub.gu.se/api/Product/CitationPDFURL?file=Journals\EuCML\EuCML2019037.pdf> (Last Accessed: 31.05.2025).
2. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions ‘A Digital Single Market Strategy for Europe’. Brussels, 6.5.2015. COM/2015/0192 final. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A52015DC0192> (Last Accessed: 31.05.2025).
3. Consolidated Version of the Treaty on the Functioning of the European Union. Official EN Journal of the European Union. 26.10.2012. C 326/47. URL: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:12012E/TXT:en:PDF> (Last Accessed: 31.05.2025).
4. Contracts for the supply of digital content and digital services. Summary of: Directive (EU) 2019/770 on certain aspects concerning contracts for the supply of digital content and digital services. URL: <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal->

[content/summary/contracts-for-the-supply-of-digital-content-and-digital-services.html](#) (Last Accessed: 31.05.2025).

5. Directive (EU) 2019/770 of the European Parliament and of the Council of 20 May 2019 on certain aspects concerning contracts for the supply of digital content and digital services (Text with EEA relevance). E/26/2019/REV/1. *OJ L* 136, 22.5.2019, p. 1–27. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32019L0770> (Last Accessed: 31.05.2025).
6. Directive (EU) 2019/771 of the European Parliament and of the Council of 20 May 2019 on certain aspects concerning contracts for the sale of goods, amending Regulation (EU) 2017/2394 and Directive 2009/22/EC, and repealing Directive 1999/44/EC (Text with EEA relevance). PE/27/2019/REV/1. *OJ L* 136, 22.5.2019, p. 28–50. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2019/771/oj/eng> (Last Accessed: 31.05.2025).
7. Directive 2011/83/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2011 on consumer rights, amending Council Directive 93/13/EEC and Directive 1999/44/EC of the European Parliament and of the Council and repealing Council Directive 85/577/EEC and Directive 97/7/EC of the European Parliament and of the Council Text with EEA relevance. *OJ L* 304, 22.11.2011, p. 64–88. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2011/83/oj/eng> (Last Accessed: 31.05.2025).
8. Поперечна Г. М., Саванець Л. М. Legal regulation for sale of goods and supply digital content in EU – analysis of novelties of new EU directives. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2023. Серія ПРАВО. Випуск 78: частина 2. С. 413–418. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/286651/280501> (Last Accessed: 31.05.2025).

ОКРЕМІ АСПЕКТИ РОЗМЕЖУВАННЯ ОПТОВОЇ ТОРГІВЛІ ТА ЗАКУПІВЛІ ВИРОБІВ ВІЙСЬКОВОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

Шульгін Володимир Дмитрович,
студент першого курсу другого
(магістерського) рівня
вищої освіти Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

Актуальність. Питання регулювання закупівлі виробів військового призначення набуває особливого значення у зв'язку зі збройною агресією проти України та необхідністю зміцнення обороноздатності нашої держави. В умовах сучасних викликів виникає необхідність у вдосконаленні правового регулювання оборонних закупівель і залучення суб'єктів приватного сектору до постачання військової продукції. Попри зовнішню подібність, зумовлену обігом об'єктів партіями, поняття «оптова торгівля» та «закупівля виробів військового призначення» нерідко ототожнюються, що призводить до їх помилкового

сприйняття як частини оптової торгівлі виробами військового призначення. Аналіз цієї проблематики сприяє чіткому розмежуванню оптової торгівлі та закупівлі виробів військового призначення.

Виклад матеріалу. Згідно з національним стандартом України ДСТУ 4303:2004, під оптовою торгівлею розуміється вид економічної діяльності у сфері товарообігу, що охоплює купівлю-продаж товарів за договорами поставки партіями для подальшого їх продажу кінцевому споживачеві через роздрібну торгівлю або для виробничого споживання та надавання пов'язаних із цим послуг [1, С. 2].

Деякі науковці визначають сукупність сутнісних характеристик, що відображають специфіку оптової торгівлі [2, С. 26-28]. Ми погоджуємось, що головними ознаками, які визначають оптову торгівлю, є: а) вільний обіг на ринку, тобто об'єкти оптової торгівлі не є вилученими з цивільного обороту чи обмеженими у ньому; б) обсяги товарів в цьому виді торгівлі визначаються партіями; в) суб'єктом оптової торговельної діяльності є підприємці, які статутом передбачили здійснення такого виду діяльності; г) метою є формування прибутку шляхом максимального задоволення потреб своїх клієнтів. Інші ознаки, які не були зазначені, не стосуються основної мети нашого дослідження і тому не беруться до уваги.

Закон України «Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання» закріплює нормативне визначення поняття «вироби військового призначення» [3]. Водночас, Закон України «Про оборонні закупівлі» визначає поняття «товари оборонного призначення» [4]. Аналіз зазначених понять дозволяє зробити висновок, що «товари оборонного призначення» є ширшою категорією, оскільки охоплює: 1) вироби військового призначення; 2) товари подвійного використання; 3) інші засоби, обладнання, техніку та матеріали, призначені для забезпечення національної безпеки, громадського порядку, діяльності правоохоронних органів.

За загальним правилом, об'єкти цивільних прав можуть вільно обертатися за умови, що вони не входять до переліку видів майна, що не може перебувати у власності громадян, громадських об'єднань, міжнародних організацій та юридичних осіб інших держав на території України, або якщо встановлено спеціальний порядок набуття права власності. Відповідний перелік визначено Постановою Верховної Ради України «Про право власності на окремі види майна» від 17.06.1992 р. (зі змінами), яка, зокрема, містить такі об'єкти, як «зброя, боєприпаси, <...> бойова і спеціальна військова техніка, ракетно-космічні комплекси; вибухові речовини й засоби вибуху; види ракетного палива; бойові отруйні речовини ...» [5].

Оскільки вироби військового призначення належать до об'єктів, обмежених у цивільному обороті, то їх закупівля здійснюється за спеціальним порядком визначеним Законом України «Про оборонні закупівлі». Однією з умов застосування зазначеного Закону є закупівля товарів, робіт і послуг оборонного призначення містить відомості, що становлять державну таємницю, а також у

разі закупівлі товарів, робіт і послуг оборонного призначення за закритими закупівлями незалежно від вартості такої закупівлі [4].

При цьому питання державної таємниці є ключовим аспектом регулювання обороту зазначених об'єктів. Виходячи із результатів аналізу переліку, закріпленого у п. 1 ч. 1 ст. 8 Закону України «Про державну таємницю» можна зробити висновок, що вироби військового призначення підпадають під регулювання положень названого закону, оскільки такі вироби самі по собі містять інформацію щодо «... озброєння та матеріально-технічне забезпечення Збройних Сил України та інших військових формувань; ... застосування систем озброєння <...> військових операцій; спроможностей Збройних Сил України» [6].

Висновки. Таким чином, у ході дослідження були розглянуті окремі аспекти розмежування оптової торгівлі та закупівлі виробів військового призначення, зокрема з погляду на об'єкт цих двох видів діяльності.

1. Об'єкт оптової торгівлі складають товари, які можуть вільно обертатись на ринку, тобто не входять до переліку видів майна, що не може перебувати у власності громадян, громадських об'єднань, міжнародних організацій та юридичних осіб інших держав на території України, або щодо них не встановлено спеціального порядку набуття права власності.

2. Об'єкт закупівлі виробів військового призначення є специфічним, оскільки ці вироби обмежені у цивільному обороті та підлягають суворому правовому регулюванню. Вони не є частиною вільного ринку і потребують спеціального порядку обігу, що передбачає високий рівень державного контролю та врахування питань, що стосуються державної таємниці, потребою в охороні державної безпеки, громадського порядку, прав та інтересів учасників цивільних відносин.

Запропоноване розмежування понять має важливе значення як для систематизації правових категорій у науковій площині, так і для вдосконалення нормативного регулювання у сфері оборонних закупівель.

Висновки цього дослідження не є остаточними й потребують подальшого опрацювання. Подальші дослідження можуть включати аналіз міжнародного досвіду регулювання закупівель виробів військового призначення, а також розробку відповідних законодавчих змін, спрямованих на уточнення термінів та понять, що забезпечить їх коректне розуміння всіма учасниками процесу оборонних закупівель

Список використаних джерел:

1. ДСТУ 4303:2004. Роздрібна та оптова торгівля. Терміни та визначення понять. Чинний від 2004-06-08. Київ: Держспоживстандарт України, 2005. 35 с. URL: <https://www.victorija.ua/wp-content/uploads/2022/04/rozdrbna-ta-optova-torhivlia-dstu-4303-2004.pdf> (дата звернення: 25.03.2025).

2. Оптова торгівля в Україні : монографія / А. Мазаракі та ін. ; ред. А. Мазаракі. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2016. 208 с. URL:

<https://knute.edu.ua/file/MjExMzA=/6b7971db8f52ec0ad2a2f97583533a77.pdf> (дата звернення: 25.03.2025).

3. Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання : Закон України № 549-IV від 20 лютого 2003 року в редакції 31 грудня 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/549-15#Text> (дата звернення: 25.03.2025).

4. Про оборонні закупівлі : Закон України № 808-IX від 17 липня 2020 року в редакції 26 грудня 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/808-20#Text> (дата звернення: 25.03.2025).

5. Про право власності на окремі види майна : Постанова Верховної Ради України № 2471-XII від 17 червня 1992 року в редакції 24 січня 1995 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2471-12#Text> (дата звернення: 25.03.2025).

6. Про державну таємницю : Закон України № 3855-XII від 21 січня 1994 року в редакції 30 жовтня 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12#Text> (дата звернення: 25.03.2025).

ПРИНЦИП СВОБОДИ ДОГОВОРУ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ ДОГОВІРНОМУ ПРАВІ У СПІВВІДНОШЕННІ ІЗ ПРАВОВИМ РЕГУЛЮВАННЯМ СВОБОДИ ДОГОВОРУ В НАЦІОНАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

Щедров Олександр Ростиславович,
старший партнер, заступник Керуючого
партнера, адвокат Адвокатського об'єднання
«АСТРА ЛІБЕРТА»

Принцип свободи договору є одним із базових у приватному праві як на європейському, так і національному рівнях. Він забезпечує автономію волі сторін, дозволяючи самостійно визначати умови договору, обирати контрагента, форму та зміст зобов'язання.

Основна суть свободи договору в законодавстві України закріплена в статтях 6 і 627 Цивільного кодексу України і численних висновка про застосування норм права Верховного Суду.

Українські юридичні особи приватного права, як уже складова та невід'ємна частина Європейської бізнес-сім'ї, при укладанні контрактів звичайно керуються не тільки національним законодавством України, а й правом Європейського союзу, національним законодавством держав-членів та міжнародно-правовими договорами.

Так, у Хартії основних прав Європейського Союзу прослідковується гарантії економічної свободи та право укладати угоди та домовленості на власний розсуд, як ключовий елемент свободи економічної діяльності.

Принцип свободи договору закріплений у статті 1:102 Європейських принципів договірної права де встановлено, що сторони мають свободу укладати будь-який договір і встановлювати його зміст». Принцип охоплює: свободу обирати, укладати чи не укладати договір; свободу визначати умови; свободу обирати партнера.

Європейські принципи договірної права містять чітко сформульовану концепцію свободи договору не лише у статті про її основне закріплення, а й у ряді інших положень, які деталізують і конкретизують її прояви.

Принципи передбачають механізм оферти/акцепту договору, що уособлюється у вільній волі сторін про прийняття пропозиції чи її відхиленні. Закріплений також принцип свободи ведення переговорів між контрагентами перед констатацією правочину у письмовому документі.

Якщо брати більш ширші нормативно-правові акти то слід згадати Конвенцію Організації Об'єднаних Націй про договори міжнародної купівлі-продажу товарів від 11.11.1980 [1] де принцип свободи договору чітко закріплено. В першу чергу Конвенція чітко передбачає, що сторони можуть виключити її застосування, або з урахуванням статті 12, відступити від будь-якого з її положень або змінити його дію. Тобто контрагенти при укладанні договору можуть повністю виключити застосування Конвенції до свого договору, чи то змінювати будь-які її положення (якщо не порушується ст. 12), а також адаптувати договір під власні потреби, відступаючи від диспозитивних норм Конвенції.

Також Конвенція 1980 року передбачає визнання звичаєвих і узгоджених практик сторін, що є проявом поваги до їх автономії.

Водночас свобода договору, як у Європейському договірному праві так і в праві України не є абсолютною [2]. Справедливість, добросовісність, розумність належать до загальних засад цивільного законодавства, які обмежують свободу договору, встановлюючи певну межу поведінки учасників цивільно-правових відносин [3]. Ці загальні засади втілюються у нормах права та умовах договорів, регулюючи конкретні правовідносини так, що кожен із учасників відносин зобов'язаний сумлінно здійснювати свої цивільні права та виконувати цивільні обов'язки, захищати власні права та інтереси, дбаючи водночас про права та інтереси інших учасників, зокрема, передбачаючи можливість завдання своїми діями (бездіяльністю) шкоди правам і інтересам інших учасників.

У висновках Європейського суду Справедливості також прослідковується неабсолютність принципу свободи договору.

У справі C-415/93 (так звана «Справа Босмана»), де йшлося про обмеження переходу професійних футболістів між клубами через контрактні умови, суд дійшов до висновку, що свобода договору обмежується, коли суперечить праву Європейського союзу [4]. Навіть повністю добровільні угоди не можуть обмежувати основні права, гарантовані правом Європейського союзу.

У справі C-240/98 (контрагенти підписували договори купівлі-продажу з застереженням про розгляд спорів тільки в суді, зручному продавцеві, але

незручному споживачеві), суд підтвердив, що реальна свобода договору вимагає справедливого балансу, а не лише формального волевиявлення [5].

До прикладу, цілком аналогічних висновків дійшов і Верховний Суд у постанові 15.11.2024 у справі № 905/20/23 де зазначено, що свобода договору обмежується імперативними нормами законодавства, які не можуть бути змінені за домовленістю сторін [6]. Цим висновкам суду касаційної інстанції кореспондує стаття 203 ЦК України.

Отже, в Європейському Союзі, і в Україні свобода договору є ключовим засадничим принципом договірного права. Вона охоплює: свободу укласти чи не укласти договір; свободу вибору контрагента; свободу визначення умов договору; свободу визначення виду договору (іменованого чи неіменованого); свободу форми договору (у межах закону).

Водночас, як в Європі так і в Україні свобода договору сприймається не як абсолютна величина і може обмежуватись імперативними правовими нормами загальними принципами і засадами цивільного права.

Список використаних джерел:

1. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про договори міжнародної купівлі-продажу товарів від 11.11.1980 (https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_003#Text).
2. Європейські принципи договірного права (PECL).
3. Висновки про застосування норм права наведені в постанові Великої Палати Верховного Суду від 02.11.2021 у справі №917/1338/18 (<https://reyestr.court.gov.ua/Review/101829986>).
4. Справа № C-415/93 Union royale belge des sociétés de football association ASBL v Jean-Marc Bosman, Royal club liégeois SA v Jean-Marc Bosman and others and Union des associations européennes de football (UEFA) v Jean-Marc Bosman (<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:61993CJ0415>).
5. Справа № C-240/98 Océano Grupo Editorial SA v Roció Murciano Quintero (<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:61998CJ0240>).
6. Висновки про застосування норм права наведені в постанові Великої Палати Верховного Суду від 15.11.2024 у справі № 905/20/23

MEDIATED AGREEMENTS AND THEIR ENFORCEMENT IN THE EUROPEAN UNION: COMPARATIVE PERSPECTIVES FROM CYPRUS AND THE UNITED KINGDOM

Polina Nesterenko,
PhD in Law, LL.M (in Mediation),
Registered Mediator in Commercial Disputes
(the Republic of Cyprus)

Mediation in Cyprus is governed by a contemporary legislative framework that reflects the European Union's standards in civil and commercial dispute resolution. Central to this framework is Law 159(I)/2012 on Certain Aspects of Mediation in Civil Matters, which transposes Directive 2008/52/EC (EU Mediation Directive) into national legislation. This article explores the scope and enforceability of mediated settlement agreements, their recognition across jurisdictions, and the practical implementation of mediation under Cyprus law.

Law 159(I)/2012 defines mediation as a voluntary process involving a neutral third party assisting the disputants in reaching a mutually acceptable resolution. The law covers both domestic and cross-border civil and commercial disputes but excludes criminal, administrative, and most family law matters unless otherwise authorized by special legislation. Mediation can be initiated through pre-dispute agreements, during litigation upon mutual consent or court recommendation, or based on contractual obligations. Recent amendments in 2025 introduced mandatory pre-litigation mediation for civil claims under €10,000, marking a shift toward institutionalizing mediation within the justice system.

A key feature of the legal framework is the enforceability of mediated agreements. Article 14 of Law 159(I)/2012 permits parties to submit their mediated settlement to the District Court for ratification. Once ratified, the agreement has the legal weight of a court judgment and becomes enforceable. Nonetheless, statistics show that fewer than 5% of settlements undergo this process, primarily due to a lack of user awareness, cost concerns, and procedural ambiguities. The absence of a standardized protocol for court submission further complicates enforcement, often resulting in inconsistent judicial treatment.

Judicial expertise in mediation remains limited. Many judges lack specialized training in the enforceability of such agreements, and the dearth of jurisprudence on the matter has led to uncertainty in judicial decisions. Furthermore, Article 32 of Law 159(I)/2012 provides for enforceability by court declaration upon joint or unilateral application, provided there is clear consent from all parties. If the agreement is drafted in a non-Greek language, a certified Greek translation must accompany the application. The court has discretion to enforce, partially enforce, or reject the agreement based on legality and subject matter jurisdiction. Refusals are appealable.

A regulatory deficiency identified by stakeholders is the requirement of renewed consent for enforcement, even post-agreement. Unless the mediated agreement explicitly authorizes unilateral enforcement, one party may obstruct the process. This

has been recognized as a barrier to effective dispute resolution and a source of uncertainty, undermining user confidence. Comparative jurisdictions like Italy and Slovenia have implemented fast-track procedures that avoid such barriers, and similar reforms have been proposed in Cyprus.

Cross-border enforcement of mediated settlements interacts with several EU instruments, including Regulation (EU) No 1215/2012 (Brussels I Recast), Regulation (EC) No 805/2004 (European Enforcement Order), and the EU Mediation Directive. These facilitate recognition of court-approved settlements across Member States. However, practical application in Cyprus remains limited due to language barriers, procedural unfamiliarity, and the generally low volume of cross-border disputes. There is currently no centralized support mechanism in Cyprus to assist legal professionals and parties with such procedures, though calls for an ADR helpdesk or authority have been made.

Notably, Article 32 applies only to domestic enforcement and does not override EU-level mechanisms for recognizing and enforcing foreign judgments. The effectiveness of these cross-border instruments depends on compliance with Cypriot procedural law and clear evidence of enforceability in the originating jurisdiction.

Despite the existence of these mechanisms, enforceability remains the Achilles heel of the mediation framework in Cyprus. The requirement of express consent post-agreement can paralyze enforcement efforts. Unless parties pre-authorize unilateral applications, enforcement is easily stalled. This regulatory gap has been flagged both domestically and by EU bodies as a deterrent to broader mediation adoption.

The Civil Procedure Rules (CPR), in effect since 1 September 2023, aim to promote mediation via pre-action protocols and judicial case management (CPR 1.5(2)(e)). Yet their implementation is inconsistent. While claimants are required to state their willingness to mediate (CPR Part II, Form III), this often results in formalistic compliance without real engagement. Judicial encouragement for mediation is also sporadic, with few referrals and limited follow-up.

Moreover, the CPR offer no penalties or incentives for failing to engage in ADR, reducing their practical impact. The absence of cost consequences means that the CPR's aspirations for early settlement through mediation remain largely unfulfilled.

A case that underscores the practical shortcomings in ADR implementation is *C. Roushas Trading and Developments Ltd v Michali Mosaikou* (2016) 1 JSC 2178. Despite the dispute involving a small financial claim, the litigation escalated to the Supreme Court, where the costs eventually surpassed the claim amount. The Court criticized both parties for not pursuing settlement or mediation, illustrating the inefficiencies of a system that fails to encourage or enforce ADR pathways.

A comparative example can be drawn from the United Kingdom. In the UK, settlements resulting from mediation are typically formalised as contracts and are enforceable accordingly. When mediation occurs within the context of ongoing litigation, the settlement terms can be incorporated into a «Tomlin Order», which stays the proceedings on agreed terms and allows for swift enforcement without the need for fresh legal action. This expedited mechanism enhances certainty and efficiency. With respect to cross-border mediation, the UK had implemented the EU Mediation

Directive through the Cross-Border Mediation (EU Directive) Regulations 2011. However, these provisions were repealed following Brexit, and no equivalent legislative measures have been introduced to replace them. This has created a regulatory gap concerning the enforceability of cross-border mediation outcomes in the UK.

In conclusion, the enforceability of mediated agreements remains a complex and evolving issue across European jurisdictions. While EU legislation provides a degree of coherence, national implementation diverges significantly, particularly in procedural aspects and judicial practices. The lack of harmonisation in enforcement mechanisms not only creates legal uncertainty but also acts as a systemic impediment to the widespread adoption of mediation as a reliable form of dispute resolution. Addressing this disparity through coordinated legislative reforms and institutional support would substantially enhance the credibility, efficiency, and utility of mediation across Europe.

References:

1. Law 159(I)/2012 on Certain Aspects of Mediation in Civil Matters, Cyprus Official Gazette.
2. Directive 2008/52/EC of the European Parliament and of the Council of 21 May 2008 on certain aspects of mediation in civil and commercial matters.
3. Regulation (EU) No 1215/2012 (Brussels I Recast).
4. Regulation (EC) No 805/2004 creating a European Enforcement Order for uncontested claims.
5. C. Roushas Trading and Developments Ltd v Michali Mosaikou (2016) 1 JSC 2178.
6. Civil Procedure Rules (CPR), Cyprus, effective 1 September 2023.
7. Cross-Border Mediation (EU Directive) Regulations 2011 (UK), repealed. Tomlin Order practice in England and Wales.

ЗМІСТ

Антол І. В.

Правові аспекти укладення контрактів у сфері міжнародної торгівлі під час воєнного стану: проблеми і перспективи 4

Бейник М. М.

Вплив цифровізації на договірне право ЄС: аналіз змін у договірних відносинах в умовах електронної комерції та нових технологій, таких як блокчейн 5

Борисенко А. А.

Сутність принципу свободи договору в європейському договірному праві 10

Відлер О. М.

Глобалізація як фактор впливу на правосуб'єктність держави в договірних відносинах 12

Войтович А.-М. І.

Особливості договірного регулювання волонтерських відносин 15

Волощенко О. М.

Мультитериторіальні ліцензії у площині договірного права Європейського Союзу: реалії та проблеми сьогодення 18

Воронов К. М.

Практика застосування DCFR і PECL в арбітражному провадженні 20

Воронов М. М.

Роль інституцій Європейського Союзу в реалізації деліберативних практик 24

Воронова І. В.

Установчі договори про заснування ЄС: історичне підґрунтя та сучасні виклики 29

Гужва А. М.

Кауза договору у європейській традиції договірного права 34

Гура М. В.

Несправедливі умови договору за правом ЄС та України 38

Завальна Ж. В.

Різниця концептуальних засад договірного права ЄС та України 41

Зайцев О. Л.

Закупівля юридичних послуг під час воєнного стану 44

Зубко К. С. <i>Проблеми правового регулювання обігу військових облигацій в Україні</i>	48
Кузенко М. П. <i>Окремі аспекти договірної регулювання ДРТ: вітчизняний та європейський контекст</i>	51
Куштим Є. Є. <i>Кредитні зобов'язання в умовах воєнного стану</i>	54
Менів Я. О. <i>Імплементация принципу добросовісності в договірному праві ЄС та його реєстрація в Україні</i>	57
Мічурін Є. О. <i>Свобода публічного договору в Інтернеті: європейський та вітчизняний контекст</i>	59
Пейчев К. П. <i>Договірні засади регулювання процедури медіації земельних спорів в контексті адаптації законодавства Європейського Союзу</i>	62
Перепелинська О. С. <i>Процесуальні договори – засоби саморегулювання в арбітражі: оновлення концепту правозастосування в європейському контрактному праві</i>	65
Прокодянич С. С. <i>Свобода договору як засада цивільного права: теоретичний та практичний виміри</i>	69
Савченко В. О. <i>Переглянута Директива про відповідальність за якість продукції (PLD): поширення відповідальності на штучний інтелект та програмне забезпечення</i>	71
Свердліченко В. П. <i>Щодо адаптації українського сімейного законодавства до законодавства Європейського Союзу</i>	74
Старинський М. В. <i>Мета та функції договірної права ЄС як особливості регулятивного механізму суспільних відносин</i>	76

Тафеш Ю.

Проблеми захисту прав споживачів на цифровому ринку України 79

Устименко О. А.

Правило «contra proferentem» в договірному праві ЄС: перспективи впровадження в національне законодавство 82

Tsyban A. A.

From material to digital: the evolution of property rights and rethinking contractual relations in a globalized digital environment 85

Черненко О. М.

Особливості правового регулювання укладення договорів про постачання цифрового контенту та цифрових послуг відповідно до Директиви ЄС 2019/770 88

Шульгін В. Д.

Окремі аспекти розмежування оптової торгівлі та закупівлі виробів військового призначення 93

Щедров О. Р.

Принцип свободи договору в європейському договірному праві у співвідношенні із правовим регулюванням свободи договору в національному законодавстві України 96

Nesterenko P.

Mediated agreements and their enforcement in the European Union: comparative perspectives from Cyprus and The United Kingdom 99

**Funded by
the European Union**

Проект «Договірне право Європейського Союзу» / EU-Contract» (Project 101127494-EU-Contract) реалізується за фінансової підтримки Виконавчої агенції з освіти, аудіовізуалізації та культури Європейської Комісії.

Дисклеймер: «Funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the European Education and Culture Executive Agency (EACEA). Neither the European Union nor the granting authority can be held responsible for them»

ЕЛЕКТРОННЕ НАУКОВЕ ВИДАННЯ КОМБІНОВАНОГО
ВИКОРИСТАННЯ
МОЖНА ВИКОРИСТОВУВАТИ В ЛОКАЛЬНОМУ ТА МЕРЕЖНОМУ
РЕЖИМАХ

**УКРАЇНА ТА ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ:
РЕГУЛЮВАННЯ ДОГОВІРНИХ ВІДНОСИН У
ПІСЛЯВОЄННОМУ СУСПІЛЬСТВІ**

Тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції
(6 червня 2025 року, м. Харків, Україна)

Українською та англійською мовами

Відповідальний за випуск: Воронов К. М.
Тексти подано у авторській редакції

Формат 60x84/16. Гарнітура Таймс.
Обл.-вид. арк. 5,9. Умовн. друк. арк. 4,7. Замовлення № 273//25

Системні вимоги:
Процесор Pentium-класу; ОС Windows 7/10; дисковод CD-ROM AcrobatReader 10.
Об'єм даних 1,6 Мб.

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
м. Харків, 61022, майдан Свободи, 4.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3367 від 13.01.2009 р.